

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK – GÜRCÜ İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Erdal AÇIKSES

HAZIRLAYAN

Kamil Murat UŞUN

ELAZIĞ 2006

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK – GÜRCÜ İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAMİL MURAT UŞUN

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Üye

Üye

Yukarıdaki Jüri üyelerinin İmzaları Tasdik Olunur.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Geçmişten Günümüze Türk - Gürcü İlişkileri

Kamil Murat UŞUN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Elazığ-2006, Sayfa: XII + 149

Kafkasya coğrafi konum olarak ülkelerini genişletme arzusundaki milletlerin geçiş bölgesindedir. Bu nedenle ulusların ele geçirmek ve elde bulundurmak için sürekli çaba gösterdiği bir mücadele alanı olmuştur. Selçukluların alternatif yerleşim imkanları bulmak amacıyla 11nci yüzyılın ilk yarısından itibaren Kafkasya'ya yönelmesi ile Türkler Kafkasya'da Gürcülerle karşılaşmıştır. Kafkasya, jeopolitik önemi nedeniyle sonraki dönemlerde, Harzemşahlar, Moğollar, Osmanlılar, İranlılarla tanışmıştır. XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Rus politikası Kafkasya'ya yönelmiştir.

19ncu Yüzyıldan itibaren bölgenin önemine petrolün varlığı damgasını vurmuştur. Ayrıca enerji kaynaklarının kesintisiz kullanıma sunulma ihtiyacı, petrol nakil güzergahları nedeniyle yakın dönemde Güney Kafkasya'yı uluslar arası gündeme gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türk Cumhuriyetleri'yle ilgilenen Türkiye, Gürcistan'a da gereken ilgiyi göstererek, Gürcistan'ın Kafkasya'daki önemini uluslar arası ortama taşınmasında gayret göstermiştir.

11 Eylül saldırılarından sonra uluslar arası terörle mücadelede, kontrolü güç olan kesimlerinde olası terörist mevcudiyeti, gelişmekte olan Gürcistan'ı dünya kamuoyunda ilgi odağı haline gelmiştir. Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Avrasya'da da girişimleri için zemin arayan ABD'nin, terörle mücadele kapsamında Gürcistan'la yaklaşması, bölge dengelerini kavramasına yardımcı olmuş, Gürcistan'ın işbirliği anlayışını karşılıksız bırakmamıştır.

İmparatorlukların genişleme tutumları, tarihte farklı gerekçelerle Kafkasya'nın bir mücadele alanına çevrilmesine neden olmuştur. Bu durum bölge ülkelerinin kaynaklarının kaybına neden olmasına rağmen imparatorluklar arası yenilenen büyük oyunlar devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Gürcü, Terörle Mücadele, Petrol, Boru Hatları, Ahıska, Büyük Oyun.

SUMMARY

Masters Thesis

Turk - Georgian Relations in History and at Present

Kamil Murat UŞUN

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of History

Elazığ- 2006, p : XII + 149

Caucasus, by its location, is on the area of approach of the nations which wish to expand their territory. Thus Caucasus happened to be an area of operation which nations wished to capture and control. Turks met Georgians when Seljuks headed for Caucasus in search of alternative residence in the first half of the 11 century. Later Caucasus occupied by Harzemshahs, Mongolians, Ottomans, Iranians. Russians took Caucasus into consideration in the second half of XV century.

Oil contributed to the value of region extremely by the 19 century. The need of flawless flow of oil also brought South Caucasus on the international agenda by its oil pipelines in the near term. After the fall of Soviet Union, Turkey paid attention to Georgia as well as new founded Turk Republics and brought the issue of the importance of Georgia in Caucasus to international arena.

After the September 11th terrorist incidents, the possible existence of terrorists on the uncontrolled part of developing Georgia, attracted international attention to country. The key player in the war against terrorism, USA, in the search of ground at Euraisa within the Greater Middle East Initiative, when got closer to Georgia, noticed the balance of geopolitics of Caucasus, gave importance and replied to close cooperation and willing attitude of Georgia.

The attitude of the Empire to extend by different reasons, turned Caucasus into an area of operation. The great games of empires renewed and ongoing although this situation causes the resources of the region wasted.

Key Words: Caucasus, Georgian, Anti-terrorism, Oil, Pipelines, Ahiska, Great Game.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER -----	I
HARİTALAR -----	V
ÖNSÖZ -----	VI
KISALTMALAR -----	VIII
GİRİŞ -----	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÜRCİSTAN ÜLKE BİLGİLERİ -----	1
1.1. Genel Bilgiler-----	1
1. 2. Kısa Değerlendirme-----	4

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAFKASYADA GÜRCÜLER VE TÜRKLER -----	8
2. 1. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu-----	8
2. 2. Kafkasya'nın Etnik Yapısı-----	10
2. 3. Gürcülerin Kafkasya'daki İlk Yerleşimleri-----	13
2. 4. Türklerin Kafkasya'ya Yönelişi-----	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLI HAKİMİYETİNDE GÜRCİSTAN VE BOLŞEVİK İHTİLALİ SONRASINDA KAFKASYA'DAKİ GELİŞMELER -----	18
3. 1. Osmanlıların Kafkasya'ya Yönelmesi-----	18
3. 2. Rusya'nın Kafkasya'da Güç Arayışı-----	19
3. 3. Kafkasya'da Osmanlı – Rus Rekabeti ve Gürcüler-----	20
3. 4. Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyetinin Azalması-----	27
3. 5. Rusya Kontrolündeki Gürcistan-----	29
3. 6. Kafkasya'dan Göçler-----	31
3. 7. Bolşevik İhtilali ve Rusya'nın Barış Arayışı-----	32
3. 8. Brest - Litovsk Barış Antlaşması-----	34
3. 9. Kafkasya'daki Siyasi Gelişmeler-----	36
3. 10. Türkiye'nin Transkafkasya Hükümeti İle İlişkileri-----	37
3. 11. Kafkasya'da Türk – Alman Mücadelesi-----	38
3. 12. Kafkasya'da İngiliz Faaliyetleri-----	41

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE- GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ -----	44
4. 1. Gürcistan'ın Bağımsızlığı ve İlişkiler -----	44
4. 2. Batum Konferansı -----	45
4. 3. Üç Sancakta Yapılan Plebisit -----	46
4. 4. Doğu Cephesi'ndeki Gelişmeler ve Siyasi Sonuçları-----	49
4. 5. Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti-----	49
4. 6. Bolşevik Rus - Gürcü Savaşı ve Ardahan, Artvin'in Türkiye'ye İadesi----	51
4. 7. Moskova Görüşmeleri, Londra Konferansı Esnasında Gürcülerin Tutumu	52
4. 8. Moskova Antlaşması ve Türk Ordusunun Ahıska, Ahılkelek ve Batum'u Boşaltması -----	54

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SSCB DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ -----	58
5. 1. SSCB Dönemi'nde Türkiye'nin Kafkasya Politikası -----	58
5. 2. SSCB' nin Kafkasya Politikası -----	60

ALTINCI BÖLÜM

6. BAĞIMSIZ GÜRCİSTAN İLE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ -----	66
6. 1. Gürcistan'ın Bağımsızlığı -----	66
6. 2. Şevardnadze Döneminde Türkiye- Gürcistan İlişkileri -----	69
6. 3. Şevardnadze'nin İktidarı Kaybetmesi ve Türk-Gürcü İlişkileri -----	75
6. 4. Saakaşvili'den Sonra Türk-Gürcü İlişkileri -----	77

YEDİNCİ BÖLÜM

7. YENİLENEN BÜYÜK OYUN -----	80
7.1. Büyük Oyun -----	80
7.2. Büyük Ortadoğu Projesi-----	81
7. 3. Yenilenen Büyük Oyun-----	82
7. 4. Enerji Stratejileri-----	84
7. 5. 11 Eylül Saldırıları Sonrasında Gürcistan-----	85
7. 6. Gürcistan'ın Artan Önemi -----	87
7. 7. Amerika'nın Kafkasya'da Terörle Mücadelenin Gürcistan'a Getirisi -----	91

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8. TÜRKİYE GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNDE ÖZELLİKLİ KONULAR ---93

8. 1. Ahıska Türkleri -----	93
8. 2. BTC Petrol Boru Hattı -----	101
8. 2. 1. İlk Rafineri Nobel Kardeşlerden -----	101
8. 2. 2. Hazar Petrolünün Yeniden Uyanışı-----	103
8. 2. 3. Türkiye Devrede-----	103
8. 2. 4. Ceyhan Yolu Açılıyor -----	108

SONUÇ----- 113

KAYNAKLAR----- 116

EKLER

EK- 1: Türkiye Gürcistan İthalat İhracat Göstergeleri-----	125
EK- 2: Allen'e göre M.S. I – VII. yüzyıllar arasında Gürcistan'ın tarihi coğrafyası. -----	129
EK- 3: Türk-Sovyet ilişkilerini bozmaya yönelik İngiliz Propagandası konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'in Doğu Cephesi Komutanlığına vermiş olduğu talimat. -----	130
EK- 4: Batum Antlaşması (4 Haziran 1918) -----	132
EK- 5: Belge, ATASE A, İH, K 1117, D 1- (25), F 37 – 28 -----	133
EK - 6: Belge, ATASE A, İH, K 1117, D 2- (26), F 12 – 5 -----	134
EK - 7: Belge, ATASE A, İH, K 1117, D 2- (26), F 8 – 8-----	135
EK - 8: Belge, ATASE A, İH, K 1117, D 2- (26), F 19 – 4 -----	136
EK - 9: T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal'in Rus siyasetimizin esasları ve gayeleri konusunda Moskova Büyükelçiliği'ne 20 Kasım 1921 tarihli şifreli talimatı-----	137
EK - 10: Cumhuriyet Gazetesi, 07.01.1946 -----	138
EK - 11: Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi Karar no. 1415 (2005), Resolution1415(2005) Honouring of obligations and commitments by Georgia -----	139

EK - 12: Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi Belge No. 10451, (4 Şubat 2005) The situation of the deported Meskhetian population Doc. 10451, Report – Committe on Migration, Refugees and Population-----	140
EK - 13: Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun -----	141
EK - 14: AGİT Daimi Konseyi Kararı No. 334, 15 Aralık 1999. -----	143
EK- 15: Kabali AGİT Sınır Gözlem Üssü'nden Elektronik Ortamda Gönderilen Orijinal Günlük Gözlem Raporu, (17 Mart 2004, Tercümesi) -----	146
EK – 16: AGİT Sınır Gözlemcileri Faaliyetleri Fotoğrafları -----	148
ÖZGEÇMİŞ	

HARİTALAR

1 - Gürcistan Siyasi Haritası -----	1
2 - Gürcistan'a Komşu Devletler ve Sınırları -----	3
3 - Gürcistan İdari Bölgeler -----	4
4 - Kafkasya Hava Fotoğrafı -----	8
5 - Kafkasya'da Siyasi Durum 16ncı Yüzyıl -----	20
6 - AGİT Sınır Gözetleme Teşkilatı ve Tertiplenmesi -----	86
7 - Pankisi Vadisi -----	88
8 - Ahıska Bölgesi -----	91
9 - Bakü- Supsa Petrol Hattı -----	106
10- Bakü'den Ceyhan'a Petrol Köprüsü -----	108

ÖNSÖZ

Coğrafyası itibarı ile Kafkasya'da geçiş bölgesi özelliği taşıyan Gürcistan ve Gürcülerle, Türklerin ilişkileri çağlar boyunca, Türklerin Kafkasya'da mücadele ettiği büyük devletlerin gölgesinde kalmıştır. Yakın tarihte Gürcistan'la ilişkilerin geri planda kalmasının diğer sebebi ise Kafkasya'da daha fazla sorun çıkaran Ermenistan'ın varlığıdır.

Aşağı Türkistan bölgesinde kendilerine barınacak yurt bulamazlarsa, teşkilatlanacakları bölgenin Kafkasya olacağı gerçeğini anlayan Selçukluların, 11nci yüzyılın ilk yarısında Çağrı Bey komutasında Kafkaslar bölgesinde ilk defa görülmesi ile başlayan seferlerle Selçuklu Türkleri, Kafkasya'daki varlığını başlatmıştır. Kafkasya daha sonra Harzemşahlar, Moğollar, Osmanlı İmparatorluğu, İranlılarla tanışmıştır. XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Rus politikası Kafkasya'ya yönelmiştir.

Yakın dönemde ise Gürcistan, SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşmuş, soğuk savaşın getirdiği alışkanlıkla Türkiye ile Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde stratejik tampon olarak değerlendirilmiştir. Ancak dönemin akılcı politik yaklaşımlarıyla Ankara'ya yakın bir Gürcistan sağlayacağı avantajlar iyi değerlendirilerek, Türk Cumhuriyetlerine olduğu kadar Gürcistan'a da gereken ilgi gösterilmiştir.

Güney Kafkasya'da 09 Nisan 1991'de bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'ı, Türkiye 16 Aralık 1991'de tanıdı. Dağılmanın şokunu atlatan Rusya Federasyonu, eski Sovyet coğrafyasındaki etkinliğini sağlamak amacıyla bütün imkanlarını kullanmaya başladı. Sorunların çözülerek değil, bekletilerek (dondurulmuş meseleler) imtiyazlar elde edilmesine yönelik politikalarıyla, ayrılan eski Sovyet Cumhuriyetlerini kontrol etmeye çalışan Rusya, Gürcistan üzerinde de, Abhazya, Güney Osetya ve Pankisi Vadisi sorunlarıyla baskı uygulamaktadır.

Gürcistan, 11 Eylül saldırılarından sonra uluslar arası arenada dikkatleri üzerine çekmiştir. Ülkenin dağlık bölümlerinde uluslar arası terör barınaklarının bulunma

VII

ihtimali ile gündeme gelmesinden çok önce, Moskova'dan çok Ankara'ya yakın Gürcistan fikri, Türkiye'nin gündemine girmiştir.

Gürcistan ile ilişkilerin gelişimi göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda ilişkilerin yönlendirilmesine katkı sağlayabilmek amacıyla çalışma yapılmış, bölge aktörlerinin eski oyunları hatırlatılarak Kafkasya coğrafyasına ait yeni değerlendirmelere dair ipuçları bulunması amaçlanmıştır.

Araştırmam esnasında sorunların giderilmesinde yardımcı olan Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. M. Beşir AŞAN başta olmak üzere bütün öğretim üyelerine, arşiv belgelerinin temininde yardımcı olan Doç. Dr. Rahmi DOĞANAY'a, bana emeği geçen ve yol gösteren danışmanım Doç. Dr. Erdal AÇIKSES'e şükranlarımı borç bilirim.

Kamil Murat UŞUN

ELAZIĞ - 2006

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:Adı geçen eser
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.t.	:Adı geçen tez
AKDTYK	:Atatürk Kültür , Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AKKA	:Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
ASAM	:Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ATASE	:Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	:Barış İçin Ortaklık Programı
GSMH.	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GUAM	:Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldava Birliği
KEİ	:Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
NATO	:North Atlantic Treaty Organization
OECD	:Organization For Economic Cooperation And Development
OPEC	:Organization of the Petroleum Exporting Countries
OSCE	: Organization for Security and Co-operation in Europe
RF	:Rusya Federasyonu
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	:Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TÜRKSAM	:Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi

GİRİŞ

Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin coğrafi olarak dünyaya açılımlarının eski ulaşım, irtibat ağları marifetiyle Rusya üzerinden sağlanmasına alternatif olarak Türkiye üzerinden sağlanacak bağlantıda Gürcistan coğrafi köprü durumundadır. Bağımsızlığını ilan ettikten sonra bölgesel çatışma ve baskılarla güç durumda kalan Gürcistan, ekonomik ve sosyal nedenlerle nüfus erozyonuna uğramış, ayrıca arzuladığı ekonomik seviyeye ulaşamamıştır.

Bir dönem arada kalma psikolojisiyle bölge dengelerindeki çok uluslu beklentilere göre hareket eden Gürcistan, ABD yönetiminin ilgisiyle kendine güvenini bulmuştur. İlk değerlendirmelerle Irak'tan sonra başka ülkelere hareket düzenlemesi muhtemel gözüyle bakılan ABD'nin, Kafkasya'daki arayışlarına Gürcistan'ın sıcak bakması, ülkedeki Amerikan varlığını artırmıştır.

Araştırmamda sınır komşumuz olması nedeniyle iyi tanıdığımızı sandığımız Gürcistan'la uluslararası ilişkilerimizin kronolojik çerçevede incelenerek izah edilmesini amaçladım. Çalışmamda, Kafkasya'daki Türk mevcudiyetinin, Gürcülerle olan ilişkiler temelinde incelenerek, zaman içinde Kafkasya'nın önemli olarak değerlendirilmesine sebep olan farklı gelişmelerin ışığında, tarihi olayların ele alınması esas alınmıştır.

Kafkasya ve Gürcülerin tarihinin kapsam ve derinliği göz önünde bulundurularak, eski çağlara ait bilgiler, çalışmamda bir el kaynağı olacak şekilde daraltılarak seçilmiş, günümüz gelişmelerinin anlaşılması ve geleceğe yönelik değerlendirmeler yapılması amacıyla yakın döneme ait olaylar, yorumları ile ele alınmıştır. Ayrıca tarihi politik gelişmeler, ait olduğu dönem belgeleri ve döneme ait anı ile yorumlarla desteklenmiştir.

Kafkasya'daki petrol fırsatları için yapılan hesaplar, Gürcistan'ın yükselen değerini artırmıştır. Kafkasya'da petrol için yapılan mücadele, tarihte Osmanlı

İmparatorluğu'nun müttefiklerinin kendi düşmanlarıyla gizli anlaşmalar yapılmasına kadar varan sonuçlar doğurmuştur.

Gürcistan, Bolşevik ihtilali ile coğrafik olarak izole Güney Kafkasya'daki Azerbaycan ve Ermenistan'dan güç alarak varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak Azerilerin, Türklerle bağları ve bölge petrolünün çekiciliği, Ermenilerin bitmeyen toprak talepleri ve korunmasız halklara uyguladıkları zulüm nedeniyle, varlığını bağımsız olarak sürdürme arayışına girmiştir. Üç yıllık bağımsızlık denemesinden, Rusya'nın ihtilalini genişletme çabaları, Türklerin, Ermeni mezalimine paralel askeri harekati, Almanların bölgede tutunma çabalarıyla, yenik olarak çıkmıştır. Bu döneme ait askeri harekate dair yazışmalar ile siyasi belgeler, Gürcistan'ın bağımsız kalma çabasında, bölgede hak iddia eden güçlü devletleri arkasına almak için denge politikası uygulamaya çalıştığını göstermektedir. Ancak 17/18 Mart 1921 gecesi Gürcü Hükümeti, Batum'u terk etmesiyle Gürcistan artık Bolşevikleşiyordu.

Sovyetler Birliği'nin gölgesindeki Türk – Gürcü ilişkileri ise savaş sonrasında, galibiyete katkısı ve sürekli yatırım yaptığı ordusu ile SSCB'nin, Gürcü tarihini bahane ederek dolaylı imtiyaz ve toprak talepleriyle sınırlı kalmıştır. Bu döneme ait ilişkilerin azalmışlığı, vaka ve belge yönünden de kaynak azlığına neden olmuştur.

1991 Yılında bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'ın bir yıllık çalkantılı iç politika döneminden sonra bölge ve dünya liderleri tarafından oluşturulan sempati ortamının da etkisiyle, Türkiye – Gürcistan arasındaki ilişkiler süratle gelişmiştir. İkili ilişkiler adına birçok anlaşma gerçekleştirilmiştir. SSCB'nin dağılması ile bölge üzerinde güç odakların faaliyetleri, Güney Kafkasya'da kurulan cumhuriyetlerin faaliyetleri, bölgeye ilginin artmasına neden olmuştur. Bütün bu gelişmeler, bölge gündemine ve tarihine ait haber, yorum ve araştırmaların artmasına neden olmuştur. Bu döneme ait gelişmelerin izahında, kendi ülkelerinin politikalarını doğrudan telaffuz eden devlet başkanlarının ifadeleri olaylara ışık tutmuştur. Devletlerin politikalarını da bu söylemlere göre uygulamaları ve geliştirmeleri, röportaj ve basın açıklamalarının hadiselerin izahında öncelikli kullanımına neden olmuştur. Bu nedenle, bu dokümanlar konumuzun izahında sıklıkla kullanılmıştır.

Çalışmamda Gürcistan ile ilişkiler, Kafkasya, Petrol ve Rusya faktörleri ele alınarak genişletilmiştir. Bu nedenle Gürcistan ile ilişkilerin gelişimi göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda ilişkilerin yönlendirilmesine katkı sağlayabilmek amacıyla, bölge aktörlerinin eski oyunları hatırlatılarak yeni değerlendirmelere dair ipuçları bulunması amaçlanmıştır.

Bu bağlamda; birinci bölümde, günümüz Gürcistan'a ait verilerle, ülkenin hâlihazırdaki durumunun anlaşılması amacıyla Gürcistan ülke bilgileri incelenmiştir. Konuyla ilgili verilerin, farklı resmi kaynaklardan karşılaştırılmasına çalışılmıştır. İkinci bölümde Kafkasya'da Gürcüler ve Türklerin varlıkları ele alınarak tarihi ilişkiler sürecinin temelleri incelenmiştir. Önemli kaynaklardan, Gürcü tarihleri arasında yer alan, anonim yıllıklar şeklindeki “Kartlis Chovreba” (Gürcistan Tarihi), M. Brosset tarafından 1849'da Saint Petersburg'da Fransızca yayınlanmıştır. Eserin Türkçeye tercümesi Hrand D. Andreasyan tarafından yapılmış, uzun süren bir gecikmeden sonra 1212 yılına kadar gelişmeleri kapsayan bölümü yayınlanmıştır. Eser, Selçuklu – Gürcü ilişkileri ve dönemin gelişmelerinin Gürcü bakış açısından görülmesi açısından önemlidir. Bir diğer Gürcü kaynağı, Gürcistan'da tarih ders kitabı olarak okutulan Nikoloz Berdzenişvili, Simon Canaşıa'nın, Gürcüstan Tarihi adlı eseri, Marksist tarih görüşü çerçevesinde, Stalin'in emri ile hazırlanmıştır. Kitap Gürcülerin tarih sahnesine çıkmasından XVIII. yüzyıla kadar olan kesimi incelenmektedir. Ayrıca Türk tarihi ile ilgili çalışma yapan ilim adamları ve araştırmacılar benzeri yabancı kaynaklardan istifade ettiklerinden, Kafkasya ve Selçuklu tarihine ait çalışmalarda alıntılar bulunmaktadır. Üçüncü bölümde Osmanlıların Kafkasya'daki varlığı ve hakimiyeti değerlendirilmiş, Bolşevik ihtilali sonrasında Kafkasya'daki gelişmeler ele alınarak istiklali için çarpınan Gürcistan'ın bölgede arada kalmışlığı izah edilmiştir. Hadiseleri izah eden, döneme Türk ve yabancı araştırmacıların eserlerinde, Gürcistan Dışişleri Bakanlığı'nca tanzim edilen *Dokumentı i Materyalı Po Vneşney Politiki Zakavkazya i Gruzii*, Tiflis, 1919 (Maverai Kafkas ve Gürcistan dış siyasetine ait vesikalar ve materyal) ile *Dokumentı Vneşney Politiki SSSR – 1*, Moskova, 1957 (Sovyetler Birliği'nin Dış siyasetine ait belgeler) ve ATASE Başkanlığı arşiv belgelerine sürekli atıf yapılarak konuların açıklandığı görülmektedir. Dördüncü bölümde Türkiye-Gürcistan ilişkileri ele alınarak Gürcistan'ın yeni Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinin

başlangıcı incelenmiş, beşinci bölümde SSCB gölgesinde silikleşen Türkiye- Gürcistan ilişkileri ele alınmıştır.

Altıncı bölümde SSCB'nin dağılması ile değişen dünya dengelerinin etkisi ile bağımsız Gürcistan ile Türkiye ilişkileri, yedinci bölümde dünya güç arayışlarının gölgesinde, petrolün kontrolü temelinde, Kafkasya'da yenilenen Büyük Oyun, sekizinci bölümde, Türkiye - Gürcistan gündemindeki özellikli konular ele alınmıştır. Özellikle konular kapsamında, bölge aktörlerinin kapsamlı olağan dışı müdahaleleri nedeniyle ayrı olarak incelenmek zorunda kalınan Bakü- Tiflis- Ceyhan Petrol Boru Hattı ile Ahıska Türkleri sorunu ele alınmıştır. Ülke menfaatlerinin dostluk ve işbirliği telkin ettiği Gürcistan ile ilişkilerimizde, coğrafyadaki Türklerin durumunun gündemde kalabilmesi maksadıyla bahsedilen konular incelenmiştir.

Kendi coğrafyasında bölgesel güç olma ihtiyacı ile karşı karşıya kalan Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkasya'da karşılaştığı, Büyük Oyun uzantılarından elde ettiği tecrübelerle, Kafkasya'da yenilenen Büyük Oyun'da yerini almaktadır. Coğrafyada oynanan oyunun geçmişi, halen olmakta olanlar hakkında verdiği ipuçlarıyla, gelecekteki hareket tarzlarının tespitinde veri tabanı oluşturacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜRCİSTAN ÜLKE BİLGİLERİ

1-Gürcistan Siyasi Haritası

1.1. Genel Bilgiler

Yüzölçümü : 69.700 km²

Başkent : Tiflis

Resmi Dil : Gürcüce

Büyük Şehirler : Tiflis (1,350,000) , Kutaisi (222,000) , Rustavi (149,000) , Batum (135,000), Sukhumi (112,000) , Gori (69,000)

Nüfus : 4.340.000 (2002)¹, Nüfus Dağılımı : % 52 Kent, % 48 Kırsal

Nüfus yapısı : 0-14 yaş-% 21 , 15-64 yaş-% 66 , 65 ve üzeri-% 13

¹ Gürcistan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı istatistiklerine göre 2002 yılbaşı itibarı ile nüfus, 4.6 milyondur. http://www.statistics.ge/index_eng.htm , 25.02.2006, Gürcistan Devlet İstatistikleri resmi internet sitesidir.

Ortalama Yaşam : Erkek-60.1, Kadın-74.7

Nüfus Artış Hızı : - % 0.2

Okuma/Yazma : % 99,1

Etnik Yapı :Gürcü (% 74), Ermeni (% 8,), Rus (% 4), Azeri (% 8), Oset (% 3), Abhaz (% 2) Rum (%1)²

Din ve Mezhep :Ortodoks Hıristiyan (% 75), Müslüman (% 11), Ermeni Apostolik (% 8), Diğer (% 6)

Dil Yapısı :Gürcüce (% 74), Rusça (% 7), Ermenice (% 4), Azerice (% 7)

Yönetim Şekli : Cumhuriyet (Yarı Başkanlık Sistemi)

Bağımsızlık Tarihi : 9 Nisan 1991

Anayasa İlanı : 17 Ekim 1995

Devlet Başkanı : Mikhail Saakaşvili

Başkanlık Seçimi : 4 Ocak 2004 (Gelecek seçim 2009'te yapılacaktır)

Seçim Tarihi : 4 Mart 2004 (Gelecek seçim 2008'de yapılacaktır)

Yasama Organı : Parlamento

Siyasi Partiler : Ulusal Harekat Partisi , Birleşmiş Demokratlar Partisi, Yeni Sağcılar Partisi, Sanayi Gürcistan Kurtaracak Partisi, Gürcistan Cumhuriyet Partisi, Gürcistan Milli-Birlik Partisi, Gürcistan Emek Partisi, Demokratik Kalkınma Birliği, Güçlü Bölgeler- Güçlü Gürcistan Partisi, Gürcistan Hıristiyan-Yenilikçi Partisi, Neoliberal Partisi, Gürcü Genelekçiler Partisi.

² Etnik Yapı :Gürcü 83.8%, Azeri 6.5%, Ermeni 5.7%, Rus 1.5%, diğer 2.5% (2002 Sayımı)
Din ve Mezhep : Ortodoks Hıristiyan 83.9%, Ermeni-Gregoryan 3.9%, Katolik 0.8%, Müslüman 9.9%, diğer 0.8%, inançsız 0.7% (2002 Sayımı) (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gg.html> , 26.02.2006, The World Factbook, CIA, Amerikan Haber alma Teşkilatı resmi internet sitesidir).

2-Gürcistan'a Komşu Devletler ve Sınırları

Coğrafi Konum : 40' - 47' doğu boylamları ve 41' – 44 ' kuzey enlemleri

Komşuları : Türkiye, Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve Ermenistan

Sınır Uzunluğu : 1,461 Km (Türkiye - 252 Km), Kıyı Uzunluğu : 310 Km

Uluslararası Kuruluşlar: BSEC, CIS, EBRD, FAO, IFC, ILO, IMF, Interpol, OSCE, UN, UNESCO,WHO,WTO

GSYİH : 3,847 Milyon \$, GSYİH (Büyüme): % 4.7

Kişi Başı GSYİH : 886 \$, İşsizlik Oranı : % 11,90

Enflasyon Oranı : % 7 (TÜFE) – Aralık 2003

Dış Borçlar : 1,568 Milyon GEL , İç Borçlar : 3,040 Milyon GEL

İhracat : 444 Milyon \$ (2003), İthalat : 1,058 Milyon \$ (2003)

Dış Ticaret Açığı : 614 Milyon \$ (2003), Yabancı Sermaye : 1,028 Milyon \$

Başlıca İhracat Kalemleri : Hurda metal, şarap, kıymetli madenler, hurda alüminyum, maden suları, elektrik, fındık .

Başlıca İthalat Kalemleri : Petrol, doğal gaz, ilaç, şeker, sigara, elektrikli makineler, un, otomobil, makina aksamı, inşaat malzemeleri .

3-Gürcistan İdari Bölgeler

İdari Birimler : 9 Bölge, 2 Özerk Cumhuriyet (Abhazya ve Acara),
1 Özerk Bölge (Güney Osetya).

1. 2. Kısa Değerlendirme

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını ilan eden Gürcistan Hazar Denizi ve Karadeniz arasında, Kafkasların en eski yerleşim yerlerinden birisidir. Etnik sorunlar nedeniyle 1991-1995 yılları arasında iç savaş dönemi geçirmiş olup, 1995 yılında kabul edilen yeni anayasa ile ülkede nispeten politik istikrar ve güvenlik sağlanmış, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının desteğiyle ekonomik toparlanma süreci başlamıştır.

Gürcistan; Abhazya ve Osetya bölgeleri başta olmak üzere, Samtskhe - Javakheti bölgesinde yaşayan Ermeniler ve Acara Özerk Cumhuriyeti ile çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Özellikle Abhazya'dan ayrılmak zorunda kalarak, göçmen durumuna düşen 300.000 kişinin içinde bulunduğu sosyo - ekonomik durum, ülkenin siyasi istikrarı ve ekonomisi için öncelik teşkil etmektedir.

Gürcistan eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında petrol ve doğalgaz başta olmak üzere doğal kaynakları açısından en yetersiz olanlarından birisidir. Diğer taraftan, tarıma son derece elverişli olan iklimi, Karadeniz'e kıyısının olması ve turizm potansiyeli bakımından eşsiz doğası ülkenin sahip olduğu avantajlarıdır. Kafkaslara ve Orta Asya'ya açılan köprü niteliğindeki konumu ve Yeni İpek Yolu olarak adlandırılan ulaşım koridoru üzerinde yer alması nedeniyle Türkiye ve diğer Batı ülkeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Bununla, birlikte Hazar Denizi ve Orta Asya enerji kaynaklarının Batı'ya taşınmasında Gürcistan'ın önemli bir yeri vardır. Bu kapsamdaki projelerin ilki olan Bakü - Süpsa boru hattı 1999 yılında tamamlanmıştır. Çalışmaları tamamlanan Bakü - Tiflis - Ceyhan (BTC) boru hattı gerek Gürcistan ve Azerbaycan; gerekse Türkiye ekonomisi açısından son derece önemli bir projedir.

Sovyetler Birliği döneminde en yüksek hayat standardına sahip cumhuriyetlerden birisi olan Gürcistan; günümüzde hayat standardı asgari seviyede, ekonomisi tamamen dışa bağımlı ve istikrarsız bir yönetime haiz ülke durumundadır. Önemli ve stratejik sayılabilecek üretim faaliyeti oldukça sınırlı olup, ihtiyaçlarının önemli kısmını ithalat yoluyla karşılamaktadır.

Kaynakların rasyonel olarak kullanılmaması ve ekonomik büyüme için gerekli reformların halen tamamlanmaması nedeniyle ülke ekonomisi büyük sorunlar yaşamaktadır. Kayıt dışı ekonomi rakamları önemli boyutlarda olup, yeni hükümetle beraber önemli gelişmeler sağlansa da yolsuzlukla mücadele konusunda tam olarak başarı sağlanamamıştır.

Yolsuzluk, vergi ödeme alışkanlığının bulunmaması ve mevcut yaptırımların yetersiz kalması nedeniyle vergi gelirlerinde istenen artış sağlanamamakta, devlet harcamaları ise bir türlü disipline edilememektedir. Devletin ödemeler dengesinin

sağlayabilmesi için dışardan kaynak temin etmesi gerekmekte olup, 2003 yılı itibariyle ülkenin dış borçları toplam 1.8 Milyar \$, iç borçlar ise 800 Milyon \$ düzeyindedir.

Gürcistan'ın GSYH'sı bağımsızlık sonrasında Sovyetler Birliği dönemi olan 1989 yılına kıyasla % 40 oranında düşmüştür. Son dönemde GSMH'da bir belirli bir artış olsa da bu artış yetersiz düzeydedir.

1995 - 2003 yılları arasında ülkedeki yabancı sermayenin toplam yatırım tutarı yaklaşık 700 Milyon \$'dır. Bu toplam içinde ilk üç sırayı % 27, % 15 ve % 10 payı ile Amerika, İngiltere ve Türkiye almaktadır. 6 yıllık bu dönemde Türk şirketlerinin toplam yatırım miktarı yaklaşık 120 Milyon \$ düzeyindedir.

Özelleştirme; Gürcistan'ın ekonomik reform ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde en önemli rol oynayan araçlarından birisidir. Özel sektörün GSYH içindeki payı % 75'lere ulaşmıştır.

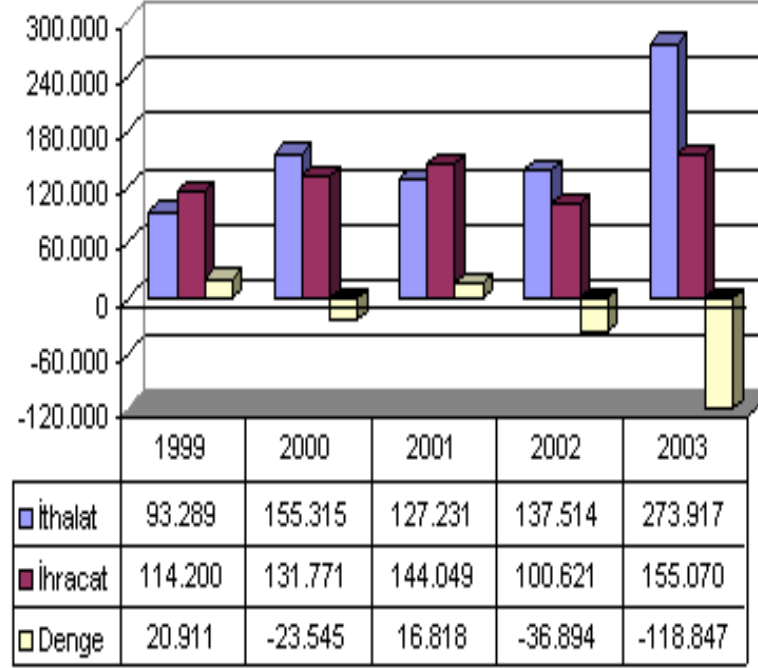
Üretim rekabetçi özellikler taşımamaktadır. Üretim için gerekli olan sermaye birikimi ve enerji kaynakları mevcut değildir. Çalışan nüfusun yaklaşık % 50'lik bölümü tarımla uğraşmakta olup, başlıca sanayi kolları arasında demir - çelik, kimya, metalurji, gıda, ağaç ürünleri ve inşaat malzemeleri sayılabilir.

Ülkedeki karayolu ağı yaklaşık 20.000 Km'yi bulmaktadır. Yolların bakım ve rehabilitasyonu için bütçeden kaynak ayrılabilmesi nedeniyle karayollarının durumu oldukça kötüdür. Ülkemiz ile Gürcistan, Azerbaycan ve diğer Kafkas ülkeleri arasındaki ticari taşımacılığının en yoğun olarak yapıldığı güzergah Hopa - Sarp - Batum - Tiflis karayoludur. Bu karayolunun alternatifleri ise Posof - Vale - Tiflis karayolu, Rize - Poti ve Trabzon - Poti arasındaki Ro-Ro seferleridir.

Mevcut 1,470 Km'lik demiryolları aracılığıyla Azerbaycan, Rusya, Ermenistan ve Karadeniz'deki önemli limanlara ulaşım sağlanabilmektedir. Ancak demiryolları çok eski ve bakımsızdır. Buna ilaveten çeşitli endüstriyel tesisleri ana arterlere bağlayan yaklaşık 1,000 Km'lik demiryolu hattı mevcuttur, ancak bu hatların büyük çoğunluğu kullanılamaz durumdadır.

Modernizasyonu 1996 yılında tamamlanmış olan Tiflis havaalanı Gürcistan'ın uluslararası nitelikli tek havalimanıdır.

Gürcistan, doğal kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle özellikle enerji açısından ithalata bağımlı bir ülkedir. Petrol, petrol ürünleri ve doğal gaz ithalatının toplam ithalat içindeki payı % 20 düzeyindedir. İlaç, gıda, motorlu araçlar ve sigara diğer büyük ithalat kalemlerdir. Gürcistan Devlet İstatistik Departmanı'ndan alınan bilgilere göre 2003 yılı toplam ithalatı 1.135 Milyar \$ seviyesindedir.

Gürcistan ile olan ticaretimiz³ potansiyelinin çok gerisinde seyretmektedir. Özellikle bavul ticareti yoluyla bu ülkeye gelen düşük kalitedeki malların Türk malı ürünlerin imajını zedelemiş olması bu ülke ile yapılan ticaretimizi olumsuz etkilemektedir. Ticaretin önemli bir kısmı düzensiz açık pazarlarda yapılmakta olup, bu pazarlarda hiç bir denetim ve kontrol bulunmamaktadır. Bu nedenle, ülkede çok düşük kalitede ve hatta taklit Türk ürünlerine rastlanılmaktadır.⁴

³1996 – 2004 Yıllarına ait Türkiye'nin İhracat ve İthalat değerleri EK-1'de sunulmuştur. <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/GUR/IST/ihr.xls>, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/GUR/IST/ith.xls>, 25.02.2006, T.C. Tiflis Büyükelçiliği, Ticaret Müsteşarlığı resmi internet sitesi raporları.

⁴<http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ilkgiris.htm>, 19.12.2005, TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın resmi internet sitesi.

İKİNCİ BÖLÜM

KAFKASYA'DA GÜRCÜLER VE TÜRKLER

4- Kafkasya Hava Fotoğrafi¹

2. 1. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu

Kafkasya'nın coğrafi sınırları konusunda geniş ve farklı açıklamalar bulunmasına rağmen, genel olarak, batıda Karadeniz'le, doğuda Hazar Denizi arasında kalan topraklara bu ad verilmektedir. Bu bölgenin kuzeyini, Don ve Volga nehirlerinin birbirine yaklaştığı kısım, güneyini ise, Aras nehrinin aşağı kısmı sınırlamaktadır. Bölgedeki Kafkas Dağı'nın kuzeyine Kuzey Kafkasya (Kafkasönü), güneyinde kalan topraklara da Güney Kafkasya veya Maverayı Kafkasya (Transkafkasya) adı verilmektedir.²

Ancak bir kaç geçit veren ve 1200 km. uzunluğundaki bu heybetli silsilesi Avrupa'nın en yüksek tepesi olan Mont-Blanc'dan çok daha yüksek 25 zirve ihtiva eder. En yüksek zirveleri, Elbruz (5630 m.) ve Kazbek (5045 m.) tepeleridir. Meşhur

¹ <http://maps.google.com> , 06.04.2006, Siteden bölgeye ait detaylı hava fotoğraflarına ulaşılmaktadır.

² Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878 – 1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uyg. Araş. Merk. 1996/1, Trabzon, 1996, s. 3

birkaç geçit de Kuzey Kafkasya'nın merkezi Terekale'yi Tiflis'e bağlayan Daryal boğazı ile Derbent, Mamison ve Glohor'dan ibarettir. Büyük Kafkas dağları Karadeniz ve Hazar denizi sahil yolu dışında bu üç yerden geçit vererek Kuzey Kafkasya'yı Güney Kafkasya'ya bağlar.

Gerçekten de Hazar ve Karadeniz arasında uzayan Kafkas Berzahı'nı kuzeybatı – güneydoğu istikametinde bölen sıradağlar, bir çok vadi ve geçit ihtiva etmesine rağmen kuzey – güney yönünde kullanılmaya elverişli pek az geçide sahiptir. XIX. yüzyılına gelene kadar geçişlere imkan tanıyan en önemli geçit Hazar Denizi kıyısındaki Derbent veya Demirkapu idi. Yaklaşık 2 km. uzunluğundaki bu geçit tarih boyunca siyasi ve iktisadi öneminden bir şey kaybetmedi. Bu önem Volga ve Aras nehirlerinin bölgeye sağladığı stratejik bütünlükten kaynaklanmaktadır.

Kuzey – güney istikametindeki ikinci yol ise Orta Kafkasya'da bulunan Daryal veya Daryol Geçidi'dir. Vladikafkas – Tiflis arasında bulunan ve “Gürcü Askeri Yolu” diye anılan bu geçit, sarp ve dar olup Romalılar, İranlılar, Gürcüler tarafından burada garnizon ve müstahkem mevziler inşa edilmiştir. XVIII. Yüzyılın sonlarında Rusya'nın genişletme ve tesviye çalışmaları neticesinde askeri amaçların dışında da kullanılmıştır.

Bunların dışında aralarında Mamison ve Klukhor gibi geçitlerin de bulunduğu 70 kadar küçük yol ve patika mevcut ise de, bazıları sadece yük hayvanlarının geçebileceği şekildedir.³

Kafkas, Kafkasya adı ilk defa eski Yunan yazarlarından Aiskhylos'un M.Ö. 490 yılında yazdığı bilinen “Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence” adlı romanında anılan “Kavkasos Dağı” deyiminde görülür. Bunun eski Yunanlılarca bilinmesi Karadeniz'deki İyon kolonicilerin vasıtasıyla olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü, Karadeniz ile Kuban ırmağı arasında kalan sıradağların batı kesimi kuzeyindeki yerli ahalinin milli adı olarak Kafkas deyimini, eski Yunanca yazılı efsanelerden M.S. 430'dan sonra Gürcü alfabesine çevrilen destani Gürcü tarihi Kartlis-

³ Savaş Yanar, *Türk- Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık:36, İstanbul, 2002, s. 22

Çkhovreba'da geçmekte ve "Lekan" (Lekler, Dağıştan'daki Lekezi / Lezgiler) kavminin batı komşusu olan halkın ataları bu adla anılmaktadır.⁴

Kas halkının yaşadığı yer anlamına gelen Kafkasya'ya; eski Arap coğrafyacılar tarafından "Cebelü'l – Elsan/ Diller dağı" adı da verilmektedir. Kafkas dağları tarafından ikiye ayrılan Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki toprakların kuzey kısmına Kuzey Kafkasya/ Maveraya-yı Kafkasya, güney kısmına güney Kafkasya adı verilir.⁵

2. 2. Kafkasya'nın Etnik Yapısı

Kafkasya coğrafyasına hakim olan dağlık yapı, tarih boyunca bölgenin siyasi ve etnik yapısının şekillenmesinde çok önemli rol oynamıştır. Etnik yapı itibariyle dünyanın en karmaşık bölgesi olan Kafkasya, bu durumunu coğrafyasının geçit vermez dağlardan ve onların aralarında yer alan derin vadilerden oluşmasına borçludur. Arazinin dağlık olması sebebiyle tam bir egemenlik kurulamayan bu bölge, tarih boyunca sürekli olarak doğudan batıya doğru göç eden pek çok etnik grubun sığınma yeri olmuştur. Dağların ulaşımı engellemesi, bu farklı etnik grupların kaynaşmasına ve/veya birbirleri üzerinde tahakküm kurarak zayıf unsurların asimile edilmesine mani olmuştur.

Karşılaştırma yapmak gerekirse Kafkasya'nın etnik karışıklığına, bakıldığı zaman Afganistan veya Balkanlar'a benzemektedir. Birkaç istisna olmak üzere etnik farklılık ve dil içinden çıkılmaz surette birbiriyle bağlantılıdır.

Yaklaşık elli kadar etnik grubun yaşadığı bu bölgede çoğunluk Azeri, Gürcü, Ermeni ve Çeçenler'den oluşmuştur. Etnik yapının bu derece çeşitlilik arz ettiği bölgede yaşayan grupları genel anlamda üçlü bir tasnifle değerlendirmek mümkündür.

⁴M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:358, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976, s.XV.

⁵Yaşar Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2000, s. 39- 40.

Hazar denizinin iki ismi vardır. Batılılar Hazar denizine Caspium (Kaspium) demektedir. Kelime kökü Kas'tır, -ium ise Akatça nispet ekidir. Türkçe kaynaklarda ise Hazar (Kasar)'dır. Hem batı dillerinde hem de Türkçe'de kelimenin kökünün aynı oluşu ilgi çekicidir (Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih- Etnik Yapı- Dil- Kültür)*, Genkur ATASE ve Genkur Dent. Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 10).

Tasnife göre;

- 1- Türk kökenliler,
- 2- Hıristiyan milletler,
- 3- Müslüman olan Kafkas kavimler.

Kafkasya'nın Türk ve Müslüman olmayan, Hıristiyan unsurları: Gürcüler, Ermeniler, Abhazlar, Osetler, Assuriler, Udinler.

Kafkasya'nın Türk olmayan Müslüman unsurları: Osetler, Çeçenler, Kabardaylar, Acaralar, Abazalar, Çerkezler, Adigeler, Tatlar, Talişlar, Lezgiler, Darginlar, Laklar, Rutullar, Agullar, Sokurlar, Tabasaranlar.

Türk grupları: Azerbaycan Türkleri, Kumuk Türkleri, Karaçay Türkleri, Balkar Türkleri, Nogay Türkleri, Kundur Türkleri, Kafkasya Türkleri, Ahıska Türkleri.

Kafkas halklarını asıl Kafkas kavimleri, Türk kavimleri ve Hint-Avrupa kavimleri olarak sınıflamak gerekirse:

Kaslar yani asıl Kafkas Kavimleri: Çerkesler (Abazalar, Abhazlar, Ubıhlar, Arguveylar, Nethaçlar, Çebinler, Hatkolar, Khagaklar, Baskheğler, Şapsıglar, Bjeduglar, Kemirguveylar, Hatıkoylar, Abzehler, Besleneveylar, Kabartaylar), Nohçiler (Çeçenler, İnguşlar), Andelellar (Avarlar), Laklar (Gazi-Kumuklar), Lezgiler, Agullar, Çakurlar, Gürcüler.

Türkler: Azeriler, Kumuklar, Karakalpaklar, Kundurlar, Karaçaylar, Balkarlar, Kalmuklar, Nogaylar, Türkmenler.

Hint-Avrupa Kavimleri: Osetler, Farslar, Tatlar, Talişler, Svanitler, Ruslar, Alanlar'dır.

Halkları ve dilleri sınıflandırmak için kullanılan kritere göre Kafkasya'da, her biri bir dil veya diyalekte olan elli kadar etnik grup gösterilebilir. Yerli milletlerin

büyük çoğunlukta Azeri, Çeçen, Gürcü ve Ermenilerdir. Kafkasya'nın en eski halkları Gürcüler ve Çeçenlerdir. Ayrıca Kuzey Kafkasya'da eski zamanlardan beri yaşayan bir düzine kadar etnik grup vardır. Bu etnik gruba Abhazlar ve çeşitli Çerkez alt grupları, Çeçenlerin kuzenleri olan İnguşlar ve Avarlar, Lezgiler ve Dağıstan'daki diğer gruplar dahildir. Bu grupların hepsi Kafkasya'nın etnik karışımı oluşturur.

Kafkasya'nın yerli halkları daha ziyade dağlık kesimde, dış dünya ile irtibatın nispeten az olduğu bölgelerde yoğunlaşırken, dışarıdan gelen Türkler ve İranlılar gibi unsurlar, çoğunlukla güney ve kuzeydeki dış alanlara yerleşmişlerdir.

Kafkasya'da, dünyanın ilk bin yıllık döneminde ortaya çıkan Türkler arasında Azeriler'den başka dört Kuzey Kafkasya Türk grubu daha vardır: Karaçay, Balkar, Nogay ve Kumuklar'dır. Dağların kuzeydoğusundaki steplerde büyük bir alana sahip olan Kalmuklar Moğol'dur ve Kuzey Kafkasya'nın merkezinde oturan Osetler ise İrani bir dil konuşurlar. Başka küçük İrani gruplar da vardır. Yunanlı gruplar da eski çağlardan beri Kafkasya'da yaşamıştır. Nihayet bölgede Kürtler, çeşitli Yahudi grupları, Asurlular son olarak da Slavlar bulunur. Diğer halklarda karşılaştırıldığında Slavlar bölgeye yeni gelmişlerdir.⁶

⁶ S. Yanar, *a.g.e.*, s. 28 - 30

2. 3. Gürcülerin Kafkasya'daki İlk Yerleşimleri

6 – 7 Bin yıl önce Gürcistan'da insanlar sadece taş değil metalleri de kullanmaya başlamıştır. Bronz çağının ortasında Doğu Gürcistan'da kabileler arasında güçlü birlikler vardı. Trialeti Platosundaki kazılarda bu kabile liderlerine ait bronz eşyalar, toprak kaplar, usta işi altın işlemler bulundu.

Gürcülerin başlangıcı en eski Kafkas ırklarının temsilcisi Paleokafkas Etnik Ailesine uzanmaktadır. Bu aile üçe ayrılmıştır: 1) Batı (Abhaz - Adige), 2) Doğu (Çeçen - Dağıstan), 3) Güney (Kartvel). Yaklaşık olarak batı branşı Abhaz, Abaza, Adige, Çerkez ve Kabardin, doğu branşı Çeçen, Inguş, Dağıstanlı (Avar, Lezgi, Dargueli, Lak ve diğerleri), Kartvel⁷ ise Gürcüler (bunlar da Kartlar, Zanlar (Megrel - Çanlar) ve Svanlar).⁸

Chorokhi ve Euphrates ırmaklarının kaynağında yerleşen Gürcü Diaukhi birliği Asya'nın güçlü krallıklarıyla (Asur, Urartu) çarpıştı. 9-8 nci Yüzyıllarda (M.Ö.) Urartu bu birliği zaptetti. İkinci birlik olan Kolkha Krallığı Kuzey'den gelen Kimerler tarafından yıkıldı. (Bu krallığa ait tasvirler eski Yunan Efsanesi Argonauts'da⁹ bulunmaktadır).

⁷ Eski tarihsel belgelerde 13ncü yüzyıldan itibaren Gürcistan'da (Kafkas eteklerindeki ovalar Mitzheta ve Tiflis çevresindeki topraklarda) oturan halk, kendi ülkesine "Kartli" adını verir. Kendilerine İncil'den bir köken bulabilmek için, Yasef'in Gürcü ulusunun kurucusu sayılan torunlarından Kartlos'un anısına bu adı benimsemişlerdir (Alexandre Grigorianz, *Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s. 204).

⁸ İsadın önce 2000 yılları başlarında Önasya yerli halklarından Hattiler ve Subarlar en üst gelişme düzeyinde yaşıyorlardı. Gürcü halkının ilk ataları işte bu "Hatti ve Subari"lerdir. Hattilerin yurdu Küçükasya'daydı. Başkentleri, İ.Ö. 3000 yıllarında Hattuşaş'tı. Bu ad bu devletin kurucusu Hitit'ten geliyordu. Hattilerin komşusu olan Subariler bu ülkenin doğusu ve kuzeyini, Mezopotamya'dan Kafkas doruklarına kadar ellerinde tutuyorlardı (Nikoloz Berdzenişvili, Simon Canaşa, İvane Cavaşvili, *Gürcüistan Tarihi*, 2nci baskı, Sorun Yayınları, İstanbul, 2000, s. 37 – 38).

Klock – Fontanille'ye göre Hint – Avrupalı bir halk olan Hititler Orta Anadolu'ya gelmeden önce burası Hattiler'in işgali altındaydı. Bu halk, ne Hint – Avrupa, ne Sami, ne de bilinen bir dil ailesiyle akrabaydı. Hititler Orta Anadolu'yu işgal ederek Hattileri egemenlikleri altına aldılar ve onlarla uzun süre yaşadılar; onların birçok tanrısını, ayın usullerini, kelimelerini, efsanelerini benimsediler (Isabelle Klock – Fontanille, *Hititler*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 11 – 12).

⁹ Kafkasya ile ilgili ilk efsanelerden biri eski Yunanlıların Arganot destanıdır. Yazarı belli olmayan öyküde Argo adlı gemiyle 'Altın Post'u bulmak isteyen bir gurubun Kolhis ülkesine yolculuğu anlatılmaktadır, M.Ö. 850 Yılında yaşadığı tahmin edilen Homeros bunlardan bahsetmektedir. Kolhi efsanesinden sonra arihte Kafkasya ve halklarından M.S. 5nci Yüzyılda yaşayan Herodot bahseder (Aydın O. Erkan, *Tarih Boyunca Kafkasya*, Çiviyazıları 47, İstanbul, 1999, s. 25- 26).

VII – Vİnci Yüzyıllarda (M.Ö.) Kolkha Krallığı yeniden canlandı. Merkezi Rioni nehriydi. Bu dönemde tarım, hayvancılık ve metal işlerinde ilerleme sağlandı, şehir benzeri yerleşim alanları kuruldu. Ülkede gümüş para kullanıldı.

VI. Yüzyılda (M.Ö.) Yunanlılarla ticaret ve diğer ilişkiler başladı. Daha sonra Karadeniz kıyılarında Yunan şehirleri kuruldu (Phasises, Gienoses, Dioskuria ve diğerleri), Kolkha zamanla gücünü kaybetti. Doğu Gürcü Krallığı İberia kuruldu.

IV. Yüzyılda devlet benzeri yapılanmalar görüldü ve bunlar liderlik için birbirleriyle mücadele ettiler, bu mücadeleden Mtskheta galip çıktı. Burası Mtkvari ve Aragvi nehirlerinin ağzındaydı, Hazar'dan Karadeniz'e gelen yollarla, Doğu Avrupa ile Ön Asya'nın birleşme noktasındaydı. Bu yüzyılın sonunda Parnavaz bölgeyi Kafkaslardan, Euphrates nehrine kadar birleştirerek, kral sıfatını kazandı, böylece birleşik Doğu Gürcistan Krallığı – İberya (Gürcüce Kartli) kuruldu.¹⁰

Romalılar Kafkasya'ya girdiğinde güneyde Kolha, Kartli ve Albania krallıkları bulunuyordu. M.Ö. İnci yüzyılda Romalılar adı geçen bu üç krallığı ele geçirmeleri ile Kafkasya'da Roma dönemi başladı. Bu durum İran'daki Partların yerine M.Ö. 224 yılında Sasanilerin aldığı tarihe kadar devam etti. Bu tarihten sonra ise bölgede Romalılarla Sasanilerin güç mücadelesi başladı.

Bu yüzyıllar, aynı zamanda Gürcülerin tarihinde önemli bir yeri olan Hıristiyanlığın Gürcü topraklarına yerleşmeye başladığı yüzyıllardır. Genel olarak kabul edilen görüşe göre Gürcistan'da Hıristiyanlığın yayılması 330-337 yılları arasında Kapadokyalı Azize Nino'nun faaliyetleri ile gerçekleşmiştir. Kral Mirian Hıristiyanlığı 330 yılında Kartli'de devlet dini olarak ilan etmiştir. Egrisi'de¹¹ de bu dinin kabul edilmesi aynı tarihlerde gerçekleşmiştir. Bu yeni dinin kabul edilmesi bir anlamda komşu İran'ın dini olan Zerdüşçülüğün etkisinden ve de böylece Sasani siyasi egemenliğinden korunmak anlamına da gelmiştir.

¹⁰ http://www.parliament.ge/pages/archive_en/history/his1.html, 10.02.2006, George Anchabadze, *Early Ancient Georgia. (Till the end of the III cen. B.C.)*, History of Georgia, , Gürcistan Parlamentosu rResmi İnternet Sitesi.

¹¹ Allen'e göre M.S. I- VII. Yy. İara ait bölge coğrafyası EK – 2'de gösterilmiştir. Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi*, AKDYYK Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi, Ankara, 2003, s. 473

Kartli Krallığı'nın Hıristiyanlığı kabul etmesi dönemin güçlü ülkesi Bizans ile daha sıkı ilişkiler kurmasına ve Bizans'a daha çok yaklaşmasına imkan verdi. İran ile yaptığı savaşlara da artık bir de din boyutu eklenmiş oldu. 458 yılında başkent Mitsheta (Meçket)'dan Tiflis'e taşındı. 6ncı Yüzyılda Kartli İran, Egrisi de Bizans egemenliği altına girdi. Bu durum Abbasi hükümdarı II. Mervan'ın 732 yılında bölgeyi kendisine bağlamasına kadar devam etti. Abbasilerin Gürcistan'a hakim olduğu yıllarda diğer taraftan ülkeyi bin yıl boyunca yönetecek hanedan olan Bagratlılar (Bagrationi) da yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı ve Bagratlılardan II. Adernase Gürcülerin kralı ünvanıyla 888 yılında taç giydi.

Gürcüler, Bagratlıların yönetimi altında, III. Davit Kuropalati (ölümü 1001) döneminde yayılmaya başladılar ve bu durum Tamara dönemine (1184-1213) değin devam etti. Ancak söz konusu bu dönemde bölgede yeni bir güç, Büyük Selçuklular ortaya çıktı.¹²

2. 4. Türklerin Kafkasya'ya Yönelişi

11nci Yüzyılın ilk yarısında Selçukluların Çağrı Bey komutasında Kafkaslar bölgesinde ilk defa görülmesi ile başlayan seferlerle, Selçuklu Türkleri, Aşağı Türkistan bölgesinde kendilerine barınacak yurt bulamazlarsa, teşkilatlanacakları bölgenin Kafkasya olacağı gerçeğini anlamışlardır.¹³

¹² Kadir Sancak, *Gürcistan'ın Kafkasya'daki Yeri*,(Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2000, s. 36- 37

¹³ Bu gelişmelerden çok daha önce Doğu Karadeniz bölgesine yerleşen ve Türklerle akrabalığı söz konusu olan topluluklar Kimmerler ve İskitlerdir. Her iki topluluğun kökeni hakkında farklı görüşler mevcut olmakla birlikte, hem Kimmerlerin hem de İskitlerin Türk kültür dairesinde yer aldıklarına dair kuvvetli deliller vardır. Asur yazıtlarına göre Kimmerlerin Güney Kafkasya'da gözükmeleri Sargon'un (M.Ö. 722 – 705) idaresinin son dönemlerine denk gelmektedir. İskitlerin göç yollarından çekilerek güneye yönelen Kimmerlerin ilk ulaştığı saha Gürcistan düzlükleri olmuştur (İbrahim Telliöglü, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2004, s. 14 – 16).

İskitlerle ilgili yazılı ve arkeolojik kaynaklar hakkında detaylı bilgi için bakınız ; Ekrem Memiş, *İskitlerin Tarihi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2005, s. 3- 23.

Antik çağda Kafkaslar, Avrasya steplerinden Yakın Doğu'ya sürüklenen Hint – Avrupa, Ural – Altay ve Türk kavimleri için önemli bir geçiş kanalı olmuştur. (*The Encyclopaedia of Islam*, Volume IV, New Edition, Hollanda, 1978, s. 342).

Selçuklu Devletinin hâkimiyet sahası olarak düşündüğü bölgelerde karşısına çıkan Bizans'ın ileri karakolu görevi üstlenen Ermeni ve Gürcü siyasi teşekkülleri devre dışı bırakmak, hâkimiyet sahasının önüne açacaktı. Bu nedenle Kafkaslara yönelik askeri faaliyet ve politikanın devlet geleneği haline getirilmiştir.¹⁴

Sultan Alp Arslan¹⁵ zamanında Aphazya ve Gürcü memleketlerinde birçok yer fethedilmiş, Sultan Melikşah Karadeniz'e kadar ilerleyerek, dönüşünde yanında götürdüğü bir miktar deniz kumunu "*Baba müjdelers olsun! Oğlun dünyanın sonuna kadar hakim oldu*" diyerek Alp Arslan'ın mezarına koymuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin devamı ve ona tabi olan Irak Selçukluları Devleti marifetiyle, Sultan Sancar "En Büyük Sultan" unvanı ile Kıpçaklara, Gürcülere karşı Kafkasya'daki mücadeleyi sürdürdü. Selçuklu kuvvetleri 1123 sonlarında Aphaz-Kartel Kralının orduları bozguna uğrattı. Sonraki yıllarda Irak Selçuklu Sultanlığı ile Azerbaycan Atabeylerinin mücadeleleri görülmektedir.¹⁶

Irak Selçuklu Devletinin kaderine hakim olabilmek için Kafkasya bölgesinin idaresine hakim olmak gerekiyordu. Böylelikle, bir bakıma Kafkaslar, Irak Selçuklu devlet idaresinde hakimiyet mücadelesine girişen devlet ileri gelenleri için bir mücadele merkezi haline gelmiştir. Büyük Selçuklu Sultanlığı'nın siyasi hakimiyeti zayıflamasıyla birlikte, Kafkaslar'da Şirvanşahlar Devleti, Gürcü çarlığı gibi feodal devletler yeniden siyasi bağımsızlıklarını ele geçirmişlerdir.¹⁷

1220 yılından sonra Gürcistan önce Harzemşahlar'la ve sonra da Moğollar'la tanışmak zorunda kaldı. Celaleddin Harzemşah 1229 yılında Gürcistan'a girerek Tiflis'i ele geçirdi. Ancak Harzemşahlar'ın buradaki egemenliği fazla uzun ömürlü olmadı. 1235 yılında sonra Moğollar Gürcistan sınırlarında belirdi. Gürcistan'ın doğusu tamamen Moğol egemenliği altına girdi. Gürcüler'in Moğollar'a karşı Papa'dan yardım

¹⁴ Y. Bedirhan, a.g.e., s. 12 - 13

¹⁵ 1065 ve 1068 yıllarında Alparslan Gürcistan'a sefer düzenledi. Selçuklu Türkleri Kars'ı ele geçirdikten sonra 1080 yılında Gürcistan'da "Didi Turkoba" denilen Türk akınları başladı. Kral Giorgi II artık teslim olmaktan başka çare kalmadığına karar vererek Melikşah'la görüştü, Kaheti ve Hereti karşılığında yıllık vergiyi kabul etti (Nikoloz Berdzenişvili, Simon Canaşia, İvane Cavaşvili, *Gürcüstan Tarihi*, 2nci baskı, Sorun Yayınları, İstanbul, 2000, s. 135 - 136).

¹⁶ Y. Bedirhan, a.g.e., s. 182 - 215

¹⁷ Y. Bedirhan, a.g.e., s. 406

istemeleri de Papa'nın 1240 yılında Dominiken Misyonerleri'ni göndermekle sınırlı kaldı. Bu Misyonerler daha sonraları burada bir Roma Katolik Topluluğu kurdular.

İlhanlı (Moğol) Devleti'nin parçalanmaya başlamasıyla Gürcüler topraklarını yeniden kazandılar. Ancak 14. yüzyılın son çeyreğinde bu kez de Timur'un orduları ile karşı karşıya gelmek zorunda kaldılar. 1380 yılında başlayan saldırılar Timur'un 1405 yılında ölmesi ile son bulmuş oldu. Bu tarihten itibaren yeniden bir toparlanma içine giren Gürcü Devleti, bir başka darbeyi Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethedip, Bizans İmparatorluğu'nun ortadan kaldırmasıyla yaşadı.¹⁸

¹⁸ K. Sancak, *a.g.t.*, s. 38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI HAKİMİYETİNDE GÜRCİSTAN VE BOLŞEVİK İHTİLALİ SONRASINDA KAFKASYA'DAKİ GELİŞMELER

3. 1. Osmanlıların Kafkasya'ya Yönelmesi

İlhanlıların zayıf düşmesi ile bağımsızlığı için çabalayan Gürcistan, İlhanlılar ile Osmanlıları ayıran devirde Karakoyunlular, Timur İmparatorluğu, Akkoyunlular'ın hakimiyeti altına girmiştir. Bagrat oğullarından Aleksandr I (1412 – 1442), Gürcistan'ın birliğini kısa süreliğine elde etmiş ancak ülke üç krallığa (Kartliya, Kahetiya, İmeretiya) ve 5 beyliğe ayrılmıştır. Bu ve takip eden dönemlerde ülke, Akkoyunlu Bayındırlı sülalesine haraç vermiştir.¹

Osmanlıların 1453'te İstanbul'u ele geçirmeleri üzerine Gürcistan'ın Batı Hıristiyan dünyası ile bağları kopmuş oldu. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethi ile de Osmanlılar, Gürcistan sınırına dayandılar. Bu tarihten itibaren de Kafkasya'da (ve dolayısıyla Gürcistan'da) bir İran - Osmanlı mücadelesi başladı. 16. yüzyıldan itibaren Gürcistan'ın Güney bölgeleri yavaş yavaş Osmanlı egemenliğine girdi. 1553 yılında İranlılar'la Osmanlılar, Gürcistan'ı doğusu İran'a, batısı Osmanlılar'a kalacak şekilde bir anlaşma ile bölüştüler. 1590 yılında İran'la yapılan bir diğer anlaşma² ile de Şirvan, Azerbaycan ve Gürcistan Osmanlılar'a bırakıldı.

17. yüzyılın hemen başlarında Osmanlılar Doğu Gürcistan'ı İran'a bırakmak zorunda kaldı. Bu dönemde Gürcistan'a iki büyük sefer düzenleyen Şah Abbas, büyük bir Gürcü nüfusunu İran'a sürdü. Bu tarihten sonra Gürcistan'daki prenslerin bir kısmı

¹ *İslam Ansiklopedisi*, 4ncü Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, s. 847

² İran seferi Serdarı tayin edilen Lala Mustafa Paşa, Ardahan'dan Gürcistan'a girmiş, ilk muharebe 1578'de Çıldır'da yapılmıştır. İran Serdarı Tokmak Han yenilince Lala Mustafa Paşa Tiflis'i işgal etmiş, Şirvan taraflarına girmiştir. 21 Mart 1590'da İstanbul'da yapılan anlaşmayla Tebriz şehri ve mntıkası, Karabağ, Gece, Kars, Tiflis, Şehrizar, Nihavend, Luristan tarafları Osmanlılara bırakıldı (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3ncü Cilt, 1nci Kısım, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi, Ankara, 1995, s. 58- 63).

İslam Dini'ni kabul ederek 18. yüzyılın başlarına kadar İran'la uzlaşma siyaseti güttüler.³

3. 2. Rusya'nın Kafkasya'da Güç Arayışı

XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus politikası Kafkasya'ya yöneldi. Rusya, Kafkasönu ve Transkafkasya'daki faaliyetleri sırasında Gürcistan'ı üs olarak kullanmak amacındaydı. Rusların Kafkasönu ve Transkafkasya'daki Dağlı Müslümanlarla olan mücadelelerinde, Gürcistan bir basamak ve üs haline geldi.

Daha 1558'de Kahetiya Kralı II. Levan Moskova Çarı IV. İvan Vasilieviç'ten (1547 – 1584) İranlılara karşı yardım istemişti. Yine 28 Eylül 1587'de Kahetiya Kralı Aleksandr, Moskova Çarı Boris Godunov (1598 - 1605)'den önce Çar I. Fedor (1584 - 1598) la yaptığı gizli bir anlaşma ile Moskova Knezliği'nin himayesine girdi. 1619'da Gürcü Kralı Teymuraz, Romanovlar sülalesinin birinci Çarı olan Mihail Feodoroviç'e (1613- 1645) bir elçi gönderdi. Öte yandan Osmanlı Devleti, İran ile yaptığı uzun savaşlardan yıpranmış, Gürcistan ve Azerbaycan toprakları bu savaşlar sırasında sık sık el değiştirmiş, bölgenin ekonomik ve sosyal yapısı alt üst olmuştu.⁴

Rusya'nın Kafkasya'ya ilerleyişi XVI. yüzyılda başlamıştır. Ancak Rusya'nın kendi içindeki sorunları ve Osmanlı Devleti ile mücadeleyi bu dönemde göze alamıyor olması nedeniyle önemli bir aşama kat edememiştir. Fakat XVII. yüzyılın sonunda gerçekleşen ve Karlofça Anlaşması (1699) ile biten uzun savaş döneminden sonra Rusya Kafkasya'ya doğru genişleme sürecini hızlandırmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Kafkasya üzerindeki hâkimiyet mücadelesi XVIII. yüzyılda önemli ölçüde yoğunluk kazanmıştır. Tabi ki bunda Rusya'nın bölgeye doğru ilerleyişe geçmesi ve özellikle sıcak denizlere inme politikasının payı büyüktür. Bu politika çerçevesinde Rusya, dikkatini Karadeniz'i kontrol etme ve Kafkasya'ya hâkim olma üzerinde yoğunlaştırmıştır.

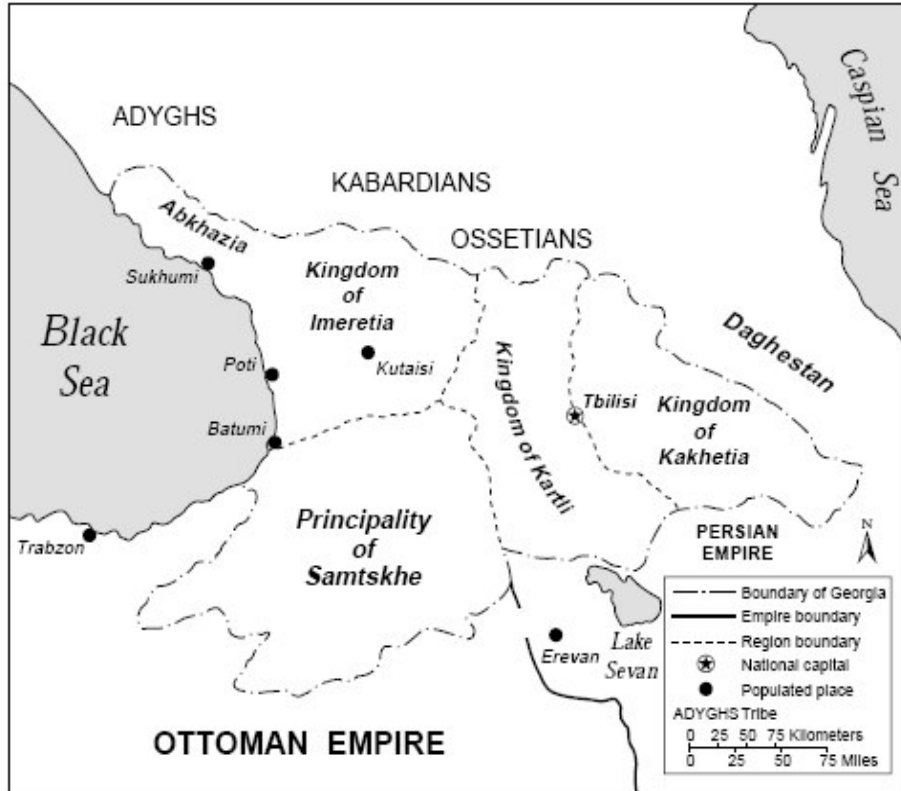
³ K. Sancak, *a.g.t.*, s. 38 - 39

⁴ Zülfükar Yücesoy, *Rusya'nın Kafkasya Politikası (1900 – 1930)*, (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2002, s. 101 -104

3. 3. Kafkasya’da Osmanlı – Rus Rekabeti ve Gürcüler

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, Rusya’nın Karadeniz’e inme ve Kafkasya’yı ele geçirme çabalarına karşılık çeşitli tedbirler almaya çalışmıştır. Esasen Rusya, Deli Petro’dan itibaren Kafkasya’nın ve Orta Asya’nın zenginliklerini ele geçirmeyi tasarlamak bir yana bu yönde çalışmalara başlamıştı. Tabi ki bunda İran’ın ve Osmanlı Devleti’nin giderek zayıflamaya başlamaları ve iç sorunlar yaşamalarının payı oldukça büyüktür.⁵

17nci Yüzyılın başında Türkler Samtskhe Prenslüğünü ele geçirdi, böylece bölge İslamiyeti kabul etti, bölge Ahaltsike (Ahıska) vilayeti oldu. Gürcistan’ın geri kalanı ise Doğu Gürcistan krallıkları (Kartli ile Kaheti), Safevi şahlarının, Batı Gürcistan unsurları ise Osmanlı Sultanlarının egemenliğini kabul etti. Doğu Gürcistan’da durum 17nci yüzyılın 30’lu yıllarında istikrarlı devam etti, İranlılar krallıkların iç işlerine karışmadı.

5 - Kafkasya’da Siyasi Durum, 16nci Yüzyıl⁶

⁵ Zübeyde Güneş Yağcı, “Osmanlı Devleti’nin Kafkasya’daki Askeri Yatırımları”, *Genelkurmay Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, Şubat 2004, s. 15 - 16

⁶ http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/georgia/ge03_01b.pdf , 01.06.2006 , Amerikan Kongre Kütüphanesi resmi sitesidir.

1709 yılında Kral Giorgi XI, İran ordusuna hizmet ederken Afganlılarla savaşıyordu, yeğeni Vakhtang VI ise Kartli ülkesini yönetiyordu. 1716 yılında İran şahı, Vakhtang VI'ı kral ilan etti. Vakhtang aynı dinden olan Rusların bağımsızlığını destekleyeceğini düşünerek yardım istedi, Rus imparatoru Peter I ile gizli anlaşma yaptı. Rusların hareketin ileri safhalarında geri çekilmeleri ile zor durumda kalan kralın iktidarından oldu, yerine geçen Constantine II, 1723 yılında Dağıstanlılardan kiraladığı ordu ile Tiflis'i ele geçirdi, bu esnada Türkler batıda işgale başlamıştı. Türkler Tiflis'i ele geçirirken Kral Constantine II öldürüldü.⁷

Rusya, Hazar denizini hâkimiyet altına almadığı sürece doğu ticaretini kontrol etmeyi mümkün görmüyordu. Bu amaçla Rusya, İsveç'i yenerek Baltık denizine açıldıktan sonra Kafkasya'ya yayılma plânını uygulamaya karar vermiştir. Bu sırada İran ile Afganistan arasında meydana gelen savaş ona bu fırsatı vermiştir. Hatta İran, Afganlılara kaptırdığı İsfahan'ı geri almaya çalışırken Çar Petro'dan yardım istemişti. Şartların uygun olduğuna karar veren Petro, 1722 yılı yaz aylarında Kafkasya seferi ya da Hazar seferi adı verilen seferine çıkmıştır. Astrahan'dan başlayan harekât, Hazar denizinin batı sahillerinden ilerleyerek kısa sürede Derbend'e kadar ulaşmıştır. Harekât, durumdan endişelenen İngiltere'nin araya girmesiyle durmuş ve İran ile Rusya arasında 12 Eylül 1723'te bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmayla Derbend, Bakû, Gilan, Mazenderan ve Astrabat Rusya'ya bırakılmıştır.

Bütün bu gelişmelere seyirci kalmak istemeyen Osmanlı Devleti, Rusları Hazar denizi havzasından çıkarmak için harekete geçmiştir. Bu amaçla Gürcistan üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmış ve böylece Gürcistan Osmanlı Devleti'nin nüfuzu altına girmiştir. Sonunda Rusya, Osmanlı Devleti ile de anlaşma yolunu seçmek zorunda kalmıştır. 23 Haziran 1724 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında anlaşma imzalanmış ve Kafkasya üzerine nüfuz bölgeleri oluşturarak ele geçirdikleri bölgeleri aralarında paylaşmışlardır. Böylece Osmanlı Devleti, Rusya'nın Derbend ve Bakû dâhil olmak üzere Şirvan'ın kuzeyini kontrol etmesini kabul etmiştir.

⁷http://www.parliament.ge/pages/archive_en/history/his8.html, 02.03.2006, George Anchabadze, *Georgia in the Beginning of Feudal Decomposition. (XVIII cen.), History of Georgia*, , Gürcistan Parlamentosu Resmi İnternet Sitesi.

Rusya, tarihinde ilk defa Azerbaycan'ın büyük bir kısmını resmen topraklarına katmıştır. Fakat Çar Petro'nun 1725 yılında ölümü üzerine Rus ilerleyişi Kafkasya'da bir süre de olsa duraklamıştır. İran ise bu durumdan istifade ederek Rusları Azerbaycan'dan çıkarmayı başarmıştır.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kafkasya seferinden sonra Kafkasya'da Rusya'nın ilerlemesine karşı çeşitli tedbirler almaya başlamıştır. Bu çerçevede güney ve batı Kafkasya'da yani Karadeniz'in doğu sahillerinde kale yapılmasına karar vermiştir. Öncelikle Faş, Sohüm, Soğucak kalelerinin yeniden yapımı için 1723 yılından itibaren harekete geçilmiştir. Kalelerin yapımı ile ilgili 1723 yılında başlayan çalışmalar 1729 yılına kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti Rus ilerleyişi karşısında yaptırmaya karar verdiği kalelerin onarım ve bakımına bundan sonra da devam etmiştir. Devamlı surette bu kalelere Anadolu'dan asker gönderilmiştir. Ayrıca kale muhafızlarına gönderdiği emirnamelerde bölge halkı ile irtibat kurmaları ve bölgedeki kabileleri Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almalarının sağlanması amacıyla gerekenlerin yapılması hususuna dikkat çekilmiştir. Bu amaçla Kafkasya'daki Gürcü beylerine, Dağıstan hanlarına ve Çerkez ve Abaza kabileleri ileri gelenlerine çeşitli derecelerde unvanlar, hediyeler verilmiştir.

Osmanlı Devleti için Kafkasya'nın eskiye nazaran daha fazla önem arz etmeye başlaması 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin yenik çıkması nedeniyle Kırım Hanlığı'nın önce bağımsızlığını kazanması, ardından Rusya tarafından ilhak edilmesi sonucu gerçekleşmiştir. Rusya'nın savaşı kazandıktan sonra Kafkasya'da ilerlemesi, Kırım'ın kaybı sonucunda Kuzey Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nin limanı kalmaması nedeniyle Soğucak, Sohüm ve Faş kalelerinin tamirata ve takviyesi yeniden gündeme gelmiştir.

Bu arada Gürcistan savaş sırasında Osmanlı Devleti aleyhine Rusya yanında hareket etmiş, bu durum hem diğer Kafkas kabilelerinin⁸ hem de Osmanlı Devleti'nin tepkisine yol açmıştır. Diğer taraftan Ruslar ilk defa olarak Kafkasya'da kuzey ile

⁸ Bu dönemde Kafkas mihverinde mevcut yönetimlere örnek vermek gerekirse, Abhazistan (1775- 1864), Kuba Hanlığı (1650- 1820), Şeki Hanlığı (1741- 1820), Baku Hanlığı (1747- 1806), Karabağ Hanlığı (1748- 1822), Gence Hanlığı (1747- 1804) etkin yönetimlerdir. Detaylar için bakınız; Yılmaz Öztuna, *İslam Devletleri ve Hanedanları*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayınları 1097, Ankara, 1996, s. 745- 759.

güney arasındaki irtibatı sağlayan ve stratejik öneme sahip Daryal Geçidi'ni aşmışlar ve İmereti Krallığı'nın başkenti Kutayis'e girmişlerdir. Hatta Faş Kalesi'ni dahi kuşatmışlardır. Savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması, Rusya'nın nüfuz bölgelerini artırırken Osmanlı Devleti'nin büyük oranda toprak kaybına sebep olmuştur.⁹

Küçük Kaynarca Antlaşmasında Gürcülerle ilgili muğlak ifadeler yer alan madde konulmuştur. Bu maddeye göre Rus askerlerinin ele geçirdikleri kaleleri ger vermeleri ve Gürcistan ve Mingrelye (İmeretiye) “en eski sahipleri kim ise onlara ait olacağı” belirtilmiştir. Osmanlılara göre Gürcistan ve özellikle Mingrelye Osmanlı devletine aittir. Rusya'ya göre ise Osmanlı Devleti'nin tamamen bölgeden çekilmesi gerekmektedir. Nihayetinde Tiflis hakimi İrakli'nin Rusya'dan yardım ve himaye istemesi üzerine 24 Temmuz 1783 yılında bir anlaşma ile Gürcüler Rusya'ya tabi hale gelmiştir. Aynı yıl Daryal boğazından geçen ve Gürcü askeri yolu olarak da bilinen yolu askeri sevkiyat olabilecek şekilde onarmış ve yolun güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli askeri tedbirleri almıştır.¹⁰

Osmanlı Devleti bütün bu gelişmeler üzerine Kafkasya'da bulunan sınırlarına daha fazla önem verme ihtiyacı hissetmeye başlamıştır. Kafkasya sınırındaki valilere gönderdiği emirlerde, devamlı olarak teyakkuzda bulunmalarını istemiştir. Dağıstan hanlarına yazdığı mektuplarda ise Rusya'nın tecavüzlerine karşı koymalarını, bölgedeki gelişmeler hakkında Osmanlı Devleti'ni haberdar etmelerini talep etmiştir. Osmanlı Devleti ayrıca Dağıstan hanlarına hediyeler göndermiş, Ruslara ve Tiflis'e yaptıkları akınlardan memnun olduklarını bildirmiştir. Hatta bu sırada Dağıstan taraflarından gelen misafirler İstanbul'da büyük bir hoşgörü ve ilgiyle karşılanmışlardır. Esasen böyle bir durumda Dağıstan hanlarının Osmanlı Devleti'ne ihtiyacı olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin de Dağıstan hanlarına ihtiyacı olduğu bir gerçektir.

Bu amaçla Osmanlı Devleti Kafkasya'nın kuzeyinde yer alan Çerkez kabileleri ile de irtibat kurmak gereğini hissetmiştir. Soğucak Kalesi'nin yapımının tamamlanmasından sonra Anapa ve Gelincik kaleleri yapılmaya başlanmıştır. Anapa Kalesi'nin yapılmasıyla birlikte Anapa ön plâna çıkmış ve Osmanlı Devleti'nin Kuzey

⁹ Z. G. Yağcı, *a.g.m.*, s. 16 - 19

¹⁰ Zübeyde Güneş Yağcı, “XVIII. Yüzyılda Karadeniz'de Ve Kafkasya'da Rus Tehdidi”, *IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler)*, T.C. Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Elazığ, 2003, s. 814

Kafkasya'da Rusya'ya karşı kilidi konumuna gelmiştir. Böylece Taman yarımadasının güneyinden başlayarak Karadeniz'in doğu kıyıları kaleler ile tahkim edilmek suretiyle Rusya'ya karşı bir güvenlik hattı oluşturulmaya gayret edilmiştir. Amaç, Kafkasya'da Rusların güneye inmesi önlemektir. Bölgede toprak kalelerin yapımına başlanmıştır.

Aynı Soğucak Kalesi gibi bölgedeki diğer kaleler, Sohum ve Faş kaleleri de bu tarihlerde tamir ve tahkim edilmiştir. Sadrazam Halil Hamit Paşa, Kırım'ın Ruslar tarafından 1783 yılında ilhak edilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin kısa süre içinde Rusya ile bir savaşa gireceğini düşünmekteydi. Bu savaşın Balkanlar'da olduğu kadar Kafkasya'da da cereyan etmesi muhtemel görünüyordu. Bu itibarla Balkanlar kadar Kafkasya'daki kalelerin de öncelikle -ihtiyaç var ise- tamirlerinin yapılması gerekiyordu. Ardından mutlaka gerektiği şekilde asker ve teçhizat bakımından takviye edilmeleri şarttı. Sadrazam Halil Hamit Paşanın gayretleri ile yapılan bu çalışmalar semeresini 1787-1792 Osmanlı Rus Savaşı'nda verecektir. Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı bu savaşta başarılı olmasının sebeplerinden birisi de Halil Hamit Paşanın savaş öncesi aldığı önlemlerdir.

Osmanlı Devleti, savaşta sınır mahalleri olan Sohum, Soğucak, Faş ve Batum'a 200.000 üzerinde asker tertip edilerek gönderilmesini sağlamıştır. Trabzon Valisi Battal Hüseyin Paşayı Anapa'ya göndermek suretiyle, Ruslarla Kafkasya'da bir savaşı öngörmüştür. Çünkü Osmanlı Devleti, böyle bir savaşta Çerkez ve Abaza kabilelerinin Rusya'ya karşı yanında yer almasını sağlayarak Rusya'nın Kafkasya'daki üstünlüğünü sona erdirmeyi amaçlamıştı. Fakat Battal Hüseyin Paşa gönülsüzlüğü, Ruslarla karşılaştığında fiilî olarak savaşa girmeyerek Rusların tarafına geçmesi, Kafkasya'da Osmanlı Devleti'nin varlığını tehlikeye sokmuştur.

Ruslar bundan sonra Anapa'yı iki defa kuşattıktan sonra üçüncüsünde ele geçirmişlerdir. Anapa'nın düşmesi Osmanlı varlığının Kafkasya'da tehlikeye girmesi anlamı taşımaktadır. Battal Paşadan sonra Anapa seraskerliğine atanan Trabzon Valisi Abdullah Paşa'nın gönülsüzlüğü nedeniyle Osmanlı Devleti, Kafkasya'da yeni bir harekât gerçekleştirememiştir. Savaş sonunda 1792 yılında imzalanan Yaş Anlaşması'yla Kafkasya'da Faş, Sohum, Soğucak, Anapa gibi kaleler Osmanlı

Devleti'nde kalmış, buna karşılık, Ruslar da Kafkasya'nın diğer bölgelerindeki nüfuslarını artırmışlardır.¹¹

Osmanlılar, İranlılar ve Dağıstanlıların işgali ile bunalan Doğu Gürcistan (Kartli-Kaheti) 1762 yılında Temuraz II krallığında birleşti. İmereti krallığı Kral Solomon I (1752-1784) döneminde Türklerle mücadele etti, bölge birkaç kez işgal edildi ama kalıcı olmadı. 1768-1774 yıllarında Rusları, Osmanlılara karşı destekleyen Gürcü krallarından Erekle, Ahaltsike Vilayeti askerleri mağlup etti ancak Rusların İhaneti ile yenilince, 1774 yılındaki antlaşma ile Rusya, Batı Gürcistanda Türk hakimiyetini kabul etti.

Erekle II, 1783 yılında, Georgievsk (Rus) kalesine gönderdiği temsilcilerle yapılan antlaşma ile Doğu Gürcistan Rusya koruması altına girdi. Gürcistan Rus imparatorunun hakimiyetini kabul ederken , Rusya Gürcüleri düşmanlarından korunmak amacıyla iki Rus taburunu ve iki topu tahsis etti. 1785 yılında Dağıstan ordusu Ömer Han komutasında 20 bin kişilik kuvvetle, Gürcistan'ı işgal edince Ruslar tahsis ettikleri kuvvetlerini geri çekti. İran'ın birliği için çalışan Ağa Muhammed Han 35 bin kişilik ordusu ile kanlı bir savaştan sonra 12 Eylül 1795'te Tiflis'i ele geçirdi.¹²

İran'da, Kaçar Oğulları sülalesini kuran Ağa Muhammed Şah Kaçar, 1795'te Gürcistan üzerine yürüyüp burasını alt üst etti. Tiflis'i yakarak Gürcistan, bir daha kılmıdamayacak hale getirdi. Ölen Gürcü Kartliya kralı II. Heraklius'un yerine oğlu XIII. Georg geçti. Akli yönden zayıf olup, enerjik biri olmayan yeni kral, Türklere, İranlılara ve kendisine karşı, isyan eden kardeşleriyle mücadeleden aciz kalınca yardım istediği Rus Çarı I. Pavel (1796 - 1801), 1783 antlaşmasına göre, bu memlekete yardım edecek yerde, 1800 yılında ölen XIII. Georg'un yerine oğlu David'i kral vekilliğine getirildi. Rus Çarı I. Aleksandr (1801 - 1825), 1801 yılında yayınladığı bir beyanname ile "Gürcistan'ın bir Rus vilayeti olduğu"nu ilan etti. Böylece Rus hegemonyası doğrudan istilaya dönüştü.¹³

1803 yılında Eşbether adlı bir Rus fazla sayıda bir kuvvetle Petersburg'dan Tiflis'e gelerek, Şuşa hakimi İbrahim Han ile Nuha hakimi Süleyman Han'ı tabiiyetine

¹¹ Z. G. Yağcı, "Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki Askeri Yatırımları", s. 19 - 23

¹² http://www.parliament.ge/pages/archive_en/history/his8.html, 02.03.2006.

¹³ Z. Yücesoy, *a.g.t.*, s. 103

almış, Şamahı hakimi Mustafa Han'ın kendisine tabi olma isteğini kabul etmemesi üzerine Şamahı üzerine asker sevk ederek burayı da zaptetmiş ve İranlılar ile yaptığı savaşı da kazanarak Gence, Şuşa, Şamahı, Nuha, Revan, Nahcivan, Tiflis, ve Derbend Rus idaresine geçmiştir. Kafkasya'da Tiflis şehrini ana karargah olarak seçen Rus kuvvetleri, bölgede daha sağlam bir şekilde yerleşebilmek için Moskova ile Tiflis arasındaki gidiş – gelişi kolaylaştırmanın bir mecburiyet olduğunu görerek zor da olsa yolu açmışlardır.¹⁴

Rusya, Doğu Gürcistan'ı ele geçirdikten sonra güney Kafkasya'da ilerledi, kuzey Azerbaycan ve doğu Ermeni bölgelerini işgal etti. Rusya bölgenin ele geçirmesinde iki safhalı yöntem uygulandı. Birinci safhada Ruslar, yerel yönetimleri korumaları altına aldılar, (Megrelia Prenslığı – 1803, İmereti Krallığı – 1804, Guria ve Abhazya Prenslığı – 1810, Svaneti Prenslığı – 1833) daha sonra sırayla bölgeleri ilhak etti. (İmereti – 1810, Guria – 1828, Megrelia – 1857, Svaneti – 1858, Abhazya – 1864).

İmereti Krallığı'nın elde edilmesinde Rusya askeri güç kullandı, son İmereti Kralı Solomon II, Osmanlı imparatorluğu'na kaçtı ve 1815'te orada öldü. Çarlık politikası, Bağımsız Gürcistan kilisesine yönelince İmereti ve Guria'da (1819-1820) çıkan isyanlar Ruslar tarafından bastırıldı.

Abhazya, 1821, 1824, 1840, 1842, 1866, 1877 yıllarında silahlı eylemler oldu, Kuzey Abhazyalılar 1864 yılında yenilince Osmanlı imparatorluğuna göç ettiler. (1866 ve 1877 isyanları bastırıldığında yerli Abhaz nüfusu çoğunlukla göç etti. Ayrıca Samtskhe – Javaketi bölgesi (1829), Acara ve Batum (1878) bölgesi, Rusların kontrolüne geçtiğinde Müslüman halk Osmanlı İmparatorluğuna göç etti. Böylece 1801 – 1878 yılları arasında Gürcistan'ın Rusya'ya ilhakı sağlandı. Sadece ileri güney doğu Gürcü bölgesi Rusya'nın sınırları dışında kaldı.¹⁵

Rusya Gürcistan'ı idare edebilmek için bu ülkede, Rusya'da geçerli olan toprak köleliği rejimini uyguladı. Gürcü milli toplumunun oluşumunda büyük tarihi rolü olan Gürcü Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığına son verip, bu dini müessesesi Rus kilisesinin

¹⁴İbrahim Yılmazçelik, “Tarihi Dönemler İçerisinde Türkiye'nin Güvenliği Açısından Kafkasya'nın Önemi”, *IV. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler)*, T.C. Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Elazığ, 2003, s. 882

¹⁵http://www.parliament.ge/pages/archive_en/history/his9.html, 02.03.2006, George Anchabadze, *Annexation of Georgia in Russian Empire (1801-1878)*, *History of Georgia*, Gürcistan Parlamentosu Resmi İnternet Sitesi.

bir şubesi haline getirdi. Rus Çarına sadık papazlar ve aydın zümre yetiştirmek için, Eğitim – Öğretim'in Ruslaştırılmasına geçildi.¹⁶

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki mücadele XIX. yüzyılda azalmadan devam etmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki askerî faaliyetleri ve yatırımları da kesintiye uğramamış ve hatta Rus saldırılarına karşı bölgede gerekli tedbirlerin alınması için çalışmalar hızlandırılmıştır. Nitekim 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı'nda Kafkasya'ya Rus saldırıları yoğunluk kazanmıştır. Faş Kalesi Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Aynı durum Kuzey Kafkasya için de geçerli olmuş ve Anapa Kalesi de işgal edilmiştir. Osmanlı Devleti, bu savaş sırasında Kafkasya'da çok fazla etkin olamamış, kalelerin geri alınması için Dağıstanlıları Rusya'ya karşı teşvik etmenin haricinde bir şey yapamamıştır. Savaş sonunda imzalanan Bükreş Anlaşması, Rusya'nın toprak kazancı ile bitmiş, Osmanlı Devleti yine toprak kaybetmiş olmasına rağmen Faş, Anapa Sohum kaleleri Ruslar tarafından tahliye edilmişlerdir.¹⁷

Rusya'nın bu istilacı ve emperyalist siyasetine karşı Gürcüler kayıtsız kalmadılar. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile ve İran'a karşı XIX. yüzyılda cereyan eden savaşları sırasında Gürcistan birkaç defa ayaklandı. 1812'de Kahetiya'da baş gösteren ayaklanma Ruslar tarafından şiddete bastırıldı. 1819'da İmeretye ve Guriya'daki ayaklanmalarda aynı şekilde bastırıldı. (1832 Yılında eski Gürcü hanedan üyeleri ve hanedanın dayandığı Zadegan, Rusya'ya sürülmek suretiyle tamamen imha edildi).¹⁸

3. 4. Kafkasya'da Osmanlı Hakimiyetinin Azalması

Osmanlı Devleti Rusya ile yaptığı Bükreş Anlaşması'ndan sonra yeniden bölgedeki kalelerin tamir ve tahkimatı konusunu ele almıştır. Rusya ile mücadele Osmanlı Devleti için 1828-1829 yılında yapılan savaşla yeni bir safhaya girmiştir. Yunan isyanı sonucunda başlayan savaş, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle ve bu defa Kafkasya'daki varlığının sona ermesiyle neticelenmiştir. Faş, Sohum ve Anapa kaleleri savaş sırasında Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı Devleti Çerkezistan'daki kabilelere nezaret etmek ve savaş sırasında Rusya'ya karşı örgütlemek amacıyla

¹⁶ Z. Yücesoy, *a.g.t.*, s. 103

¹⁷ Z. G. Yağcı, *a.g.m.*, s. 23 - 24

¹⁸ Z. Yücesoy, *a.g.t.*, s. 103 - 104

bölgeye temsilciler göndermiştir. Ancak bütün çabalara rağmen Rusya karşısında başarılı olunamamış ve savaş sonunda imzalanan Edirne Anlaşması ile adı geçen kaleler Rusya'da kalmıştır. Edirne Anlaşması'nın (1828) dördüncü maddesi “*Gürcistan ve İmeter ve Güril semtlerinde kâin arâzi ve Kuban nehrinin ağzı St. Nikola limanına kadar liman-ı mezkûr dâhil olmak üzere cemi Kara Deniz sâhili ile'l-ebed Rusya Devleti tasarrufunda ola...*” gereği artık Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki varlığı fiilî olarak tamamen sona ermiştir.

Ancak Osmanlı Devleti'nin askerî varlığının Kafkasya'da sona ermesi Rusya'nın Kafkasya'ya tamamen hâkim olması anlamı taşımamaktadır. Rusya Kafkasya'yı ele geçirmek için uzun süre bölgedeki kabilelerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kafkasya'da İmamlar dönemi olarak adlandırılan İmam Hamza ve İmam Hacı Murat ile başlayan ve İmam Şamil'in Rusya'ya 1859'da teslim olması ile biten dönem başlamıştır. Rusya ile yaptıkları mücadelede liderliği ele alan Şamil, müteaddit defalar Osmanlı Devleti'ne başvurarak yaptıkları mücadelede kendilerine yardım etmesini istemiştir. Osmanlı Devleti, bu sırada Mısır isyanı ile uğraşmak zorunda kaldığından Şeyh Şamil'e istediği yardımı yapamamıştır. Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşanın isyanı sonucunda zor durumda kalan devlet, Fransa ve İngiltere'nin Mısır yanında yer alması nedeniyle isyanı bastırabilmek ve uluslararası alanda destek olması için Rusya'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Mısır meselesinin ortaya çıkması nedeniyle Osmanlı Devleti, Rusya ile müttefik olmuştur. Müttefikî Rusya'nın tedirgin olması ihtimaline karşılık Kafkasya ile olan irtibatını kesmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'ya askerî harekâta bulunma teşebbüsü 1854-1856 Osmanlı Rus Savaşı'ndan hemen sonra ermiştir. Osmanlı Devleti, 1853 yılında Rusya ile savaşın kaçınılmaz olduğunu görünce hazırlıklara başlamıştır. Bu savaşta İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin müttefikî olarak Osmanlı Devleti'nin yanında Rusya'ya karşı savaşa girmişlerdir. Kafkasya'daki Müslüman nüfusun Rusya için bir tehdit unsuru olabileceğini gören Osmanlı Devleti, 9 Ekim 1853 tarihli bir emirname ile Kafkas ileri gelenlerine Rusya'ya karşı cihat ilân edildiğini bildirmiştir. Şeyh Şamil savaş süresince Osmanlı Devleti'ne Gürcistan üzerine bir askerî harekât düzenlenmesini teklif etmiştir. Şeyh Şamil'in teklif ettiği plâna göre, kuzeyden o, güneyden de Osmanlı kuvvetleri Tiflis üzerine eş zamanlı olarak saldırı düzenleyecekler ve Tiflis ele geçirilecekti. Böylece Rusya'nın Kafkasya'daki varlığı sona erdirilmiş ve Rusya'ya

büyük bir darbe vurulmuş olacaktı. Fakat müttefikleri olan İngiltere ve Fransa'ya bu plâni kabul ettiremeyen Osmanlı Devleti, Gürcistan yerine onların plâni gereği Kırım'daki Sivastopol limanına harekât düzenlemiştir.

Ancak savaşın sonlarına doğru Osmanlı Devleti, Kafkasya'da harekete geçme kararı aldı. 1855 Eylül sonlarına kadar Kafkas sahillere Ömer Paşa komutasında 35.000 asker yığıldı. Amaç; Batum'dan hareketle Sohum ve Redutkale üzerinden Kutayis'e ve daha sonra Tiflis'e doğru ilerleyerek Doğu Gürcistan'a inen Kafkasya kuvvetleriyle birleşmekti. Böylece doğudaki Rus kuvvetleri kuşatılmış olacaktı. Çerkez ve Abazaların da yardımının mutlaka gerekli olduğu gerçekleştirilmeye çalışılan bu teşebbüs de akamete uğradı. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olan İngiltere ve Fransa bu harekâta karşı çıktılar. Ayrıca Osmanlı Devleti tarafından Çerkezistan valisi olarak atanan Sefer Paşa ile Şamil'in Çerkezistan naibi arasında ihtilâf vardı. Bu ihtilâf dolayısıyla kabilelerle irtibat tam olarak sağlanamadı. Sonuçta kabileler harekâtın sonucunu beklemeyi tercih ettiler. Tam bu sırada Şamil Çeçenistan'ın iç bölgesine çekildi ve sessiz kalmaya karar verdi.

Bütün bunların yanında harekâtın zamanı da doğru tespit edilmemişti. Mevsim kıştı ve Ömer Paşanın ilerleyişi bu nedenle yeterince hızlı değildi. Sonuçta Ömer Paşa, bahara kadar Zugdidi'de mahsur kaldı ve hiçbir şey yapamadı. Baharda ise geri çekilme kararı alınarak askerler Batum'a sevk edildiler. Böylece bu harekâtın sonuçsuz kalması ile Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki askerî faaliyetleri sona ermiş oldu.

Bu teşebbüsü Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'da gerçekleştirmeye çalıştığı ve Rusya'nın güneye inmesini engellemeye çalıştığı son teşebbüs olarak nitelendirmek mümkündür.¹⁹

3. 5. Rusya Kontrolündeki Gürcistan

19 ncu Yüzyılın 30 – 50 li yıllarında Gürcistan'da durum sakindi. Tarım, ticaret ve sanayi gelişti. Nüfus arttı, Krallığın kolonileşmeye izin veren sosyal uygulamalarını buna sağlıyordu. Sanayi girişimcileri Rus ve diğer yabancı sermaye sahipleri idi. Ancak

¹⁹ Z. G. Yağcı, *a.g.m.*, s. 24 - 27

toprak ağalarını kendi tarafına çekmek isteyen Rusya yerli girişimcileri destekledi. Gürcü halkları Ruslarla eşit hale getirildi. 1840'tan itibaren de Rusya'da uygulanan idare ve yargı kurumları Gürcistan'a uyarlandı. Sadece sınırlı kültürel faaliyetler (gazete, dergi, tiyatro) milli unsurlar taşıyordu. 40'lardan sonra Gürcü kimliği tamamen Rus etkisi altına girdi.

60 – 70'lı yıllar Gürcistan'da değişiklik dönemi idi. Fabrika ve yatırımlar yapıldı, demiryolları inşa edildi, ancak yeterli değildi.

Rusya'ya bağlanmak Avrupa kültürünü Gürcistan'a getirdi, 60–70'lerde demokratik iyileşme oldu. Bu dönemin ünlü sanatçısı İlia Chavchavadze ulusal bağımsızlık arayışını başlattı, bu arayış 19 ncu yüzyılın ilk yarısında silahlı direnişe dönüştü.

1881'de, 2'nci Aleksandır'ın (Rusya İmparatoru) öldürülmesinden sonra baskı dönemi başladı. Gürcü kitapları, gazeteleri, dergilerine kısıtlama getirildi. Küçük milletlerin büyük milletler tarafından asimile edilmesi yaklaşımı gündeme getirildi, artık Gürcistan adı kayıtlardan çıkarılarak yerleşim merkezleri sadece isimleri ile anılmaya başlandı. Bu sırada, politik isyan halini almasa da İlya Chavchavadze'nin akımı gelişti.

90'larda Gürcistan'da Marksizm propagandası başladı. 1905 – 1907 yıllarında Tiflis'i de saran çiftçi ayaklanmaları oldu, Batı Gürcistan'da silahlı isyanlar çıktı. Bu dönemde demokratik devrim söylemine bağımsızlık arayışları da eklendi, bir kısmı Rusya'dan bağımsız olma çabalarını desteklerken, bir bölümü ise devrimden sonra Rusya ile feodal birliği isteyen bir girişimi destekliyordu. Yirminci yüzyılın başlangıcında Gürcistan'daki devrim hareketi, ulusal bağımsızlık hareketinin sonraki safhası oldu.

1912'de Rusya'da başlayan devrim uyanışı esnasında Gürcistan'da ulusal motif öne çıktı. Birinci dünya savaşının çıkışı bu işlemi geçici olarak bastırdı. Savaşın olumsuz etkisi ile üretim yüzde 40-50 düştü, çalışan kesimin orduya alınması (200 bin

kişi) durumu daha da güçleştirdi. Gürcistan artık Türk- Rus savaş alanının kıyısındaydı.²⁰

3. 6. Kafkasya'dan Göçler

Kırım'ın önce bağımsızlığını ilan etmesi, ardından da 1783'te Rusya tarafından işgali ile Kırım'dan göçlerin başladığı dönemde, Kafkasya'dan da göçler başlamış ve 1780 – 1800 döneminde 15.000, 1828'de 12.000 civarında Kafkasyalı vatanlarını terk etmiştir. Kafkasya'dan asıl büyük göçler 1860'da "Müridizm" hareketinin söndürülmesinden sonra olmuş ve 1876'ya kadarki bu sürede göç edenlerin sayısı 700,000'e ulaşmıştır.²¹

1878 Yılı ve izleyen yıllarda, yaklaşık 100 yıllık bir mazisi olan Kırım ve Kafkasya göçleri, mevcut sebeplere yenilerinin de eklenmesiyle olanca hızıyla devam etmiştir. Bununla birlikte, Balkanlardan da başlayacak yeni göç dalgalarıyla, Osmanlı Devleti'nin uğramış olduğu göçmen meselesinin boyutları daha da genişleyecektir.

31 Ocak 1878'de "Edirne Mütarekesi"nin imzalanmasından sonra Rusya'yla Osmanlı Devleti arasında, Yeşilköy'de başlayan barış görüşmeleri de sonuçlanmış ve 3 Mart 1878'de "Yeşilköy (Ayastefanos) Barış Anlaşması" imzalanmıştı. Bu anlaşmayla, Kafkasya sınırı da yeniden çizilmiştir. Anlaşmanın 19. maddesinin ikinci kısmına göre, bu sınır şu şekilde tespit edilmişti:

"Ardahan, Kars, Batum ve Beyazid ile Soğanlı'ya kadar olan yerler terk edilecek."

13 Temmuz 1878'de imzalanan ve Yeşilköy Anlaşması'nın yerini alan Berlin Anlaşması da, Kafkasya'nın yeni statüsünden önemli bir değişiklik getirmemiştir. Bu anlaşmayla Kafkasya sınırında yapılan değişiklikler, Batum'un Rusya tarafından serbest

²⁰ <http://www.parliament.ge>, 10.02.2006, George Anchabadze, *Development of Capitalism in Georgia. Periods after national and social liberating actions. (the middle of the XIX c. - 1917), History of Georgia*, Gürcistan Parlamentosu Resmi İnternet Sitesi.

²¹ Kuzey Kafkas ülkelerinin Çarlık Rusyasına verdikleri destansı bağımsızlık savaşı 1864'te büyük bir kırma dönüşen yenilgiyle sonuçlanmıştır. O günkü verilere göre farklı kaynaklarca göç edenlerin sayısı, 600.000 ile 1.500.000 arasında değişmektedir. Osmanlı topraklarına ayak basabilenlerin sayısı 400.000 civarında gösterilmektedir. Anadolu'da iskan edilenler, 150.000 – 200.000 kişi civarındadır (Ali Tayyar Önder, *Türkiyenin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*, 6ncı basım, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005, s. 28).

bir liman haline getirilmesiyle, Bayezid'in ve Eleşkirt Vadisi'nin Osmanlı Devleti'ne verilmesinden ibaret kalmıştır.

Böylece 1878 – 1908 döneminde, Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne göç edenlerin sayısı önemli bir yekün teşkil etmiştir. Göçmenlerin kesin sayısını tespit etmek mümkün değildir. Ancak tahmini rakamlarla bu sayının 500.000 düzeyindedir.²²

3. 7. Bolşevik İhtilali ve Rusya'nın Barış Arayışı

1917 Rus İhtilali başlayınca azınlıkta kalan Bolşevik liderler, Rus köylüsü ve askerini kazanmak maksadıyla savaşın durdurulmasına yönelik gündem yaratmaya çalıştılar. Asıl maksatları kendilerine karşı kullanılması mümkün olan Rus ordusunu çözmek, demoralize etmektir. Propaganda karşılığını verdi ve cephe mevcut olmasına rağmen askerler kitleler halinde silah bırakıp evlerine dönmeye başladı. İşte bu şartlar içinde Rusya'nın idaresini bir hükümet darbesiyle ele geçirilen Lenin ve Partisi (Bolşevikler), vaatlerini tuttuklarını göstermek maksadıyla, iktidara gelişlerinin ertesi günü, yani 26 Ekim 1917'de, "Barış dekret"i adıyla anılan bir "karar"ı açıkladılar. Bu "Barış dekret"i hükümetlerden ziyade o memleketlerin halkına hitap etmekte idi. O tarihlerde hiçbir devlet Sovyet hükümetini tanımadığı için, muharip ve tarafsız devletlere resmen müracaatta bulunmak ve cevap almak da imkansızdı. Ancak Sovyetlerin bu "Barış dekret" ine de hiçbir yerden cevap gelmedi.

Lenin, İhtilal'in hemen ertesi günü bütün muharip devletleri "barış akdine" davet etmişti. Birkaç gün sonra Petrograd'daki Müttefik Elçiliklerine barış akdine katılmaları için resmen müracaatta bulunuldu. Fakat bu devletlerden hiç biri bunu ciddiye almadı; Çarlık Rusya'sı devrinde akdedilen gizli diplomatik vesikaların neşrine başlanması, İngiltere ve Fransa'da, düşmanca bir hareket olarak değerlendirilmiştir.

Müttefiklerden barışa katılma hakkında müspet bir cevabın gelmeyeceğini Lenin ve etrafındakiler çok iyi biliyorlardı. "Barış dekret"inden beklenen tesiri görülmeyince, Sovyet hükümeti bu defa, Rusya'nın eski müttefiklerinin (İngiltere ve Fransa) onayını almadan, kendi başına Almanya ile bir mütareke akdi için harekete geçti. 22 Kasım

²² S. Erkan, *a.g.e.*, s. 10- 74

(1917) tarihinde Rus Orduları Başkumandanı General Dukhonin'e "Almanlar'la bir mütareke akdini görüşmek için" parlamenter müzakereciler gönderilmesi emredildi. Dukhonin'in bunu reddetmesi üzerine görevinden azledildi ve yerine de Krilenko adında genç getirildi. Krilenko'ya da 26 Kasım (1917) tarihinde eski emir tekrarlanmış ve aynı gün Rus parlamenterleri cepheyi aşarak Almanlara "mütareke akdi için" müracaatta bulunmuşlardır. Rusların bu ricaları kabul edildikten sonra, Almanya, Avusturya- Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye ile Rusya arasında Brest - Litovsk şehrinde, 2-15 Aralık (1917) günü bütün cephelerde geçerli olmak üzere "mütareke" akdedildi ve "barış görüşmelerinin başlatılması" kararlaştırıldı.

Nitekim 22 Aralık 1917 tarihinde, Bolşevik temsilcileri, Müttefiklerin dahil olmadan Almanya ve Müttefiklerinin temsilcileri ile, Brest – Litovsk'ta barış müzakerelerine başladılar.²³

²³ Akdes Nimet Kurat, "Brest – Litovsk Müzakereleri ve Barışı", *Belleten* Cilt XXXI, No. 123, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967, s. 376 – 413

3. 8. Brest - Litovsk Barış Antlaşması

Bolşevik ihtilalini gerçekleştiren yeni Rus yönetimi, savaştan çekilme kararının yanında; Çarlık Rusya'sının tüm gizli antlaşmalarını da dünya kamuoyuna açıkladı. Bu açıklama ile Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasını öngören antlaşmalar da ortaya çıkmış oldu.

Bunlar: Anadolu'nun Akdeniz kıyılarını İtalyanlara verilmesini öngören 1915 tarihli Londra Antlaşması; tarihte ilk defa Boğazlar Bölgesinin Ruslar'a bırakılmasını esas alan 9 Mart 1915 tarihli İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki gizli antlaşma; Güney ve Güneydoğu Anadolu ile Suriye, Musul, Klikya ve Lübnan bölgelerini Fransa'ya, İran, Irak ve tüm Arap Yarımadasını İngiltere'nin nüfuzuna bırakan Skys-Picot Antlaşması idi.

Rus yöneticileri bu açıklamalardan sonra İttifak Devletleri nezdinde barış teklifinde bulundular. Almanya, 27 Kasım'da Rusya'nın barış teklifini kabul ettiğini açıkladı. Bunun üzerine Rusya ile Almanya, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında 15 Aralık 1917'de görüşmelere başlandı ve 3 Mart 1918'de Brest - Litovsk Barış Antlaşması imzalandı.

İttifak Devletleri, 9 Aralık 1918'de Romanya ile de bir Ateşkes Mütarekesi yapmışlar ve mütarekeyi 7 Mayıs 1918 tarihli Bükreş Barış Antlaşması ile tamamlayarak bu ülkenin de savaş dışı kalmasını sağlamışlardır. Bükreş Antlaşması ile Romanya, Karpatlar'da Avusturya-Macaristan yararına bazı sınır değişikliklerine razı olmuş; bütün Dobruca'yı Bulgaristan'a bırakmış buna karşılık Besarabya'yı elde etmiştir.²⁴

Brest – Litovsk barışındaki kollektiv anlaşmanın Türkiye ile ilgili IV. Maddesi: “(İkinci bend) Doğu Anadolu eyaletlerinin boşaltılması ve asayişinin sağlanması yolunda Rusya (hükümeti), yapmaya muktedir olduğu her şeyi en kısa zamanda yerine getirecektir.

Ardahan, Kars, Batum mıntakalarından da hemen Rus askerleri boşaltılacaktır. Bu mıntakaların yeni teşkil edilecek idari–hukuki ve milletlerarası hukuk nizamına

²⁴ Veli Yılmaz, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998, s. 140

Rusya karışmayacak, ve bu mutabık kalınmak suretiyle, yeni idari şeklini kurmasına muvafakat edilecektir.”²⁵

27 Ağustos 1918’de Brest Litovsk Antlaşmasına²⁶ ek olarak Almanya ve Rusya arasında imzalanan antlaşma ile Almanya, Türklerin Bakü üzerindeki hareketına engel olmayı taahhüt etmiş, buna karşılık Rusya Bakü petrol üretimini artırıp, üretilen petrolün dörtte birini Almanya’ya vermeyi kabul etmişti. Halbuki 31 Temmuz’dan itibaren Bakü yönetimi artık Bolşeviklerin elinden çıkmıştı ve 1 Ağustos’tan itibaren Rusya’nın kendisi de Bakü’den petrol alamıyordu. Bu antlaşmadan Türklerin haberi olmamıştır. Osmanlı Devleti, 27 Ağustos Alman-Rus Antlaşması’nın imzalanmasından ancak bir gün sonra Bernstorff aracılığı ile bu antlaşmadan haberdar edildi. Bu haber İstanbul’da şok etkisi yaptı. Konu İttihat ve Terakki Genel Merkezi’nde ve Meclisi Vükelada tartışmalara yol açtı. Talat Paşa, bu antlaşmanın Alman Meclisinde onaylanmamasını istedi. Hemen akibinde Talat Paşa’nın görüşmelerde bulunmak üzere 3 Eylül’de Berlin’e hareket etmesi kararlaştırıldı.²⁷

Türk askerlerinin 14 Eylül (1918) tarihinde Bakü’yü işgalleri üzerine Sovyet Rusya ile Türkiye’nin arası büsbütün açıldı. 20 Eylül 1918 tarihli bir nota ile Sovyet

²⁵ A. N. Kurat, *a.g.m.*, s. 407

²⁶Brest Litovsk Barış Antlaşması’na (3 Mart 1918) göre:

a. Osmanlı, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan Devletleri ile Rusya Devleti arasındaki savaş durumu sona erecekti.

b. Taraflar, diğer tarafın hükümeti veya devlet örgütü ve askeri aleyhine her çeşit kışkırtma hareketinden vazgeçeceklerdi.

c. Rusya, Doğu Anadolu’da işgal ettiği yerler ile Ardahan, Kars ve Batum’dan hemen çekilecekti.

d. Rusya, yeniden kurduğu da dahil olmak üzere, bütün ordularını terhis edecekti.

e. Baltık Denizi’nde ve Karadeniz’de ticaret gemileri serbestçe dolaşabileceklerdi.

f. Rusya; Ukrayna ile hemen barış yapacak ve bu devletin dört müttefik devletle aralarında yaptığı anlaşmaları kabul edecekti.

g. Rusya, Polonya, Litvanya, Estonya, Letonya’yı boşaltacaktı. Ayrıca Letonya ve Estonya halkından tutuklanan ve göç ettirilenleri serbest bırakacaktı.

h. Almanya’nın isteği üzerine Baltık Denizi’nde kıyısı bulunan diğer devletler de bu antlaşmaya katılmaya davet edilecekti.

ı. Taraflar, İran ve Afganistan’ın siyasi ve ekonomik bağımsızlıkları ile topraklarının bütünlüğüne uyacaklardı.

k. Asker ve sivil savaş esirleri karşılıklı olarak geri verilecekti.

Görüldüğü gibi bu antlaşma ile Sovyetler, Polonya, Litvanya, Estonya ve Letonya’dan çekiliyorlar ve buraların geleceği Merkezi Devletler’in iradesine bırakılıyordu. Ayrıca 1878 Berlin Antlaşması ile Ruslar’a terk edilen Kars, Ardahan ve Batum vilayetleri Osmanlı Devletine iade ediliyordu. Nihayet Ukrayna, Almanların yardımı ile bağımsızlığına kavuşuyordu.

Sonuç olarak; Brest Litovsk barışı Merkezi Devletler için büyük bir başarı ve kazançtı. Ancak, 1918 yazından itibaren olayların gelişmesi, Merkezi Devletlerin ve özellikle Alman, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının çöküşünü bir gerçek haline getirdi. (V.Yılmaz , *a.g.e.*, s. 140 - 141)

²⁷Mustafa Çolak, “Alman Belgelerinde Bakü Üzerindeki Osmanlı-Alman Mücadelesi (1918)”, *8nci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar*, 24 – 26 Ekim 2001, İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003, s. 553

hükümeti Brest– Litovsk barışı'nın Türkiye'ye tatbiki bakımından yürürlükten kalktığını ve bundan böyle bu barışın maddelerinin hükmü kalmadığını bildirilmiştir.²⁸

Brest– Litovsk barışı sebebiyle öne sürülen fikirler ve varılan neticeler tam olarak tatbik edilememiştir. Barışın yapılmasından kısa bir süre sonra, barış hükümlerine uyulmadığı görülmüştür. Nihayet, Kasım 1918'de Almanya'nın Birinci Dünya Savaşından yenik çıkması neticesinde, Brest– Litovsk'nin hükümleri Rusya tarafından hükümsüz addedildi. Bu duruma göre; bu antlaşma metni ancak sekiz ay kadar gündemde kalabildi. Türkiye için ise; Bakü ve Dağıstan'a kadar cereyan eden olaylar gelmiştir, “Evliye-i Selase”nin yeniden Anavatana kavuşması gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkmıştır.²⁹

3. 9. Kafkasya'daki Siyasi Gelişmeler

1917 Şubatında Rusya'da Menşevikler iktidarı ele geçirdiği zaman, Transkafkasya'da (Güney Kafkasya) bulunan Ermeni, Gürcü Azeriler arasında da sol düşünceler taraftar bulmuştu. Çarlık Rusyası'nın devrilmesi neticesinde bu milletler, Rusya'nın merkezi olan Petrograt'da “Mavera-yı Kafkas” komitesini kurmuşlardı. Komite merkezi, Tiflis'te faaliyet göstermiş, 25 Ekim 1917 tarihinde Bolşevikler'in idareyi ellerine geçirmelerini tasvip etmeyerek 15 Kasım 1917'de “Konfederasyon” şeklinde “Mavera-yı Kafkas Hükümeti”ni ilan etmişlerdir. Hükümet, herşeye rağmen, kendisini; Büyük Rusya'nın bir parçası olarak telaki etmiştir. Federasyon, Gürcü Ermeni ve Azeriler'den teşkil edilmiş ise de ağırlık daha ziyade, Gürcü ve Ermenilerin elindeydi. Milletlerin temsil edildiği parlamento mahiyetinde bir Diyet (Seyim) meclisi kurulmuş ve federasyon üyesi her milletin iç işlerinde serbest davranabileceği kararlaştırılmıştı. Hem Hükümet, hem de meclis başkanlığı, Gürcüler'in elindeydi. Her millet hükümet teşkilatlarını milli esaslar üzerine kurmuştu.

Osmanlı Devleti Erzincan mütarekesini, Petrograt'taki Sovyet hükümeti ile değil, “Mavera-yı Kafkas Hükümeti” ile imzalamıştı. Mütarekeden sonra Hükümet, Osmanlı Devleti'ne Ermeni katliam ve mezalimini durduracağına dair söz vermişse de

²⁸A. N. Kurat, *a.g.m.*, s. 404

²⁹N. Fahri Taş, *Erzincan Mütarekesi ve Brest – Litovsk*, Erzincan İli Özel İdaresi, Özyurt Matbacılık, Ankara, 1995, s. 66

bu teminatının yerine getirememiştir. 16 Şubat (1 Mart) 1918'de toplanan Maveraya Kafkas Hükümeti, Brest Litovsk'ta Türkiye ile müzakerelere katılma kararı almıştır. Bu sırada Sovyet temsilcisi Karahan'dan gelen; Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye bırakılacağına dair telgrafı üzerine, Türkiye ile barış müzakerelerine katılacak olan heyetin seyahati ertelendi. Maveraya Kafkas Hükümeti bu habere üzülmüş, İstanbul, Paris, Londra ve Petrograt'a telgraflar çekerek Brest-Litovsk muahedelerini protesto etmiştir.³⁰

3. 10. Türkiye'nin Transkafkasya Hükümeti İle İlişkileri

Türkiye'nin Transkafkasya hükümetiyle barış masasına oturma isteği Ocak ayından beri gündemdedir. Ancak Transkafkasya hükümeti Türkiye'nin bu isteğine cevap vermeyi çeşitli nedenlerle geciktirmiştir. Bu arada Rusya ile Brest - Litovsk müzakereleri başlamış, ancak Rusların, Alman isteklerini kabul etmemesi yüzünden askeri harekate geçmiştir. Rusya bu durum üzerine tekrar barış masasına oturarak Almanya ve müttefiklerinin barış şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Brest Litovsk müzakerelerinin yarıda kesilerek Türk ordusunun 12 Şubat' ta ileri harekate başlaması, Transkafkasya hükümetinin harekete geçmesine sebep olmuş 19 Şubat' ta Türkiye ile barış görüşmelerine başlanmak arzusunda olduğunu açıklamıştır.

Türk askeri harekati, Transkafkasya'daki Ermeni ve Gürcü halklarının geleceğini tehlikeye düşürdüğünden bir an önce kendilerini ilgilendiren kararları alınması için bir meclis oluşturulmalıydı. Bunun üzerine 23 Şubat'ta Transkafkasya Seym'i açılmış ve aynı gün Türk hükümetiyle barış müzakerelerinde bulunma isteğini yinelemiştir.

26 Şubat'ta Hükümet Başkanı Gegeçkori, Seym'de yaptığı bir konuşmada, Türkiye ile barış görüşmelerinin yapılacağı yer olarak Trabzon'un seçildiğini ve Transkafkasya temsilcilerinin 2 Mart'ta Trabzon'a hareket edeceğini bildiriyordu. Ancak Brest Litovsk Antlaşması'yla Kars, Ardahan ve Batum'un Türklere bırakıldığını

³⁰Ahmet Ender Gökdemir, *Cenub-i Garbı Kafkas Hükümeti*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 18 -19

Karahan'dan çekilen 2 Mart 1918 tarihli bir telgrafla öğrenen Transkafkasya hükümeti ve Seym, bundan büyük bir üzüntü duydu ve temsilcilerinin Trabzon seyahatini durdurdu. Aynı zamanda Brest Litovsk Antlaşması'nı tanımadığını ilan ederek protestolarda bulundu. Fakat 3.Ordu Kumandanı Vehip Paşa 10 Mart'ta Kafkas Orduları Başkumandanı Lebedinski'ye gönderdiği bir telgrafta, Kars, Ardahan ve Batum'un bir an evvel tahliye edilerek, Ermeni ve Gürcü kıtalarının çekilmesini istemekteydi. Durumun ciddiyeti Transkafkasya hükümeti ve Seym'ini telaşa düşürdü. Vakit geçirmeden Trabzon'da Türklerle barış görüşmelerine başlanmalıydı.³¹

Trabzon Konferansı'nda hükümetlerinin savaş yanlısı politikasına uygun olarak hareket eden Ermeni ve Gürcüler, Brest Litovsk Antlaşması'nı kesinlikle tanımadıklarını ve bu kararlarında ısrar ettiklerini gösteren bir notayı 5 Nisan'da Türk heyetine gönderdiler. Bunun üzerine 6 Nisan'da Türk heyeti, antlaşmanın kabul edilmesini ve cevabın 48 saat içinde verilmesini bildiren bir ultimatomu Transkafkasya heyetine ilettiler. 8 Nisan'da Transkafkasya heyeti Brest Litovsk Antlaşması'nı tanıyacaklarına dair oybirliğe ile almış oldukları kararı Tiflis'e bildirmelerine rağmen, hükümetlerinden cevap alamayan heyet nihayet 10 Nisan'da bu kararı Türk heyetine açıkladılar.

Ancak Tiflis hükümeti bu karardan rahatsız olarak heyeti Tiflis'e geri çağırdı ve 14 Nisan'da Seym'in aldığı bir kararla Türkiye'ye savaş ilan edildi. Zaten savaş durmuş değildi. Ermeni ve Gürcülerin mukavemeti bunu gösteriyordu. Türkiye'ye savaş ilan edilse de edilmese de Türk ordusu, Brest Litovsk Antlaşması hükümlerine göre kendisine bırakılan araziye ilerleyecekti. Trabzon Konferansı'nın dağıldığı ve heyetin Tiflis'e hareket ettiği 14 Nisan'da Türk Kuvvetleri Batum'a girdiler.³²

3. 11. Kafkasya'da Türk – Alman Mücadelesi

Brest Litovsk görüşmelerin yarıda kesilmesi üzere Türk ordusunun 12 Şubat 1918'deki ileri hareketi ile Türk Kafkas hareketi başlamış, kısa sürede 93 hududuna ulaştığından, 3 Mart 1918'de Rusya antlaşmayı imzalamıştı.

³¹Serpil Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 67 - 68

³²S. Sürmeli, *a.g.e.*, s. 84

Batum konferansı (11 Mayıs 1918) öncesinde Kafkas İslam ordusu kumandanı Nuri Paşa emrindeki birliklerle Tebriz'e ulaşmış, yeniden ilerleme emri gelince Nahçıvan'a gelmiş Gence'ye ilerlemiştir. Osmanlı kuvvetleri Gümrü'yü işgal ederek Erivan'a yaklaşmış, 26 Mayıs'ta Karakilise'yi hakimiyeti altına almıştır. Hazırlıkların Bakü'ye yönelik olduğunu anlayan Almanya ile Osmanlı devleti arasında gerginlik artarak devam etmiştir. Bütün engellemelere rağmen 15 Eylül 1918'de Bakü Türk birlikleri tarafından ele geçirilecektir.³³

Türk Kafkas askeri hareketinde müttefik Almanya ile Osmanlı devletinin Kafkasya'daki iki müttefik olarak birbiriyle mücadelesi çatışmaya kadar varan ilginç örneklerle ortaya çıkmıştır.

4 Haziran 1918 tarihinde Batum'da, müstakil Azerbaycan Devleti ile Türkiye arasında yapılan muahedenin 4ncü maddesi gereğince Türkiye icabında Azerbaycan'a askeri yardımda bulunmayı taahhüt etmişti. Bu münasebetle Azerbaycan Meclisi reisi Resulzade Mehmet Emin Bey İstanbul'a gelmiş ve Enver Paşa nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunmuştu.

Türk ordusunun doğrudan doğruya müdahalesi Almanlar tarafından mukavemetle karşılaşacağından bu defa Osmanlı-Türk Başkumandanlığında başka bir hal tarzı bulundu. Buna göre: Azerbaycan sahasında "İslam Ordusu" adı ile yeni bir kuvvet teşkil edilecekti. İslam ordusunun çekirdeği IX. Ordu'dan 5. Kafkas fırkası (mevcudu 6 bin) olacak, buna 10-12 bin Azeri gönüllü katılacaktı.³⁴

Almanların Batum demiryolu Türklerin kullanmalarına izin vermemeleri Türk hakimiyetinin Kafkaslardaki ilerleyişini geciktirmiştir. Bu yüzden Türk askeri makamları ile Almanların arası açılmış, yer yer çarpışmalar olmuştur. Anlaşmazlıkları gidermek amacıyla Enver Paşa ile birlikte Almam Generali Von Seeckt, Haziran 1918'de Batum'a gelmiştir.

Aynı dönemde III. Ordu komutanı (Türk- Kafkas Kuvvetleri) Vehip Paşa, Gümrü'deki Türk birliklerine Tiflis üzerine yürümelerini emretti. 10 Haziran 1918'de

³³Selma Yel, "Osmanlı Ordusunun Kafkasya Harekatı ve Bakü'nün Kurtarılması", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 2 Ağustos, 2003, s. 120

³⁴Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları no. 1194, Sevinç Matbaası, Ankara, 1990, s. 530 - 531

harekete geçen birlikler karşılarında Gürcü-Alman kuvvetlerini buldular, çatışmalar sonucunda bir miktar Alman esir edildi. Alman Başkomutanlığının Enver Paşa'ya müracaatı üzerine Türk kuvvetlerinin Tiflis üzerine yürüyüşü durduruldu, Alman esirler tahliye edildi.³⁵

Alman tepkisi, Alman birliklerinin Kafkasya'ya gönderilmesinden başka, Suriye'de bulunan bütün Alman birliklerinin ve yardım tesislerinin geri alınması suretiyle Türklere misilleme yapılmasını da göze alıyordu. Gerçi General Seckt, Alman birliklerinin Filistin'den³⁶ çekilmesinin bir misilleme değil, tamamen askeri bir önlem olduğunu İstanbul'daki Alman Büyükelçisi'ne garanti etmişti. Ama Bernstorff, Türkiye'de buna kimsenin inanmayacağından korkuyordu. Bu kıtaların geri alınması, en ince ayrıntılarına kadar bütün mantıklı sonuçlarıyla birlikte, bir kez daha düşünülmeliydi.

Birkaç gün sonra Bernstorff, Enver Paşa'nın Filistin'den çok Kafkaslar'daki duruma üzüldüğüne amirlerinin dikkatini çekmek zorunluluğunu duydu. Enver, ağabeyini Kafkasya'ya göndermiş ve Kafkasya'nın Müslüman halkını Türk politikasından ayırmadığını özellikle belli etme gereğini duymuştu. Aynı gün Alman Başkomutanlığı Filistin'den birlik çekmenin politik bir misilleme olmadığını tekrar tekrar temin etti. Ludendorff, Enver Paşa'yı buna inandırabilmişti.

Almanlar Bakü'deki petrol rezervlerini Almanya'ya sevk etme niyetleri gerçekleştirilemedi. Barışa hevesli Ruslarla devamlı petrol sevkiyatına yol açacak, çok umut verici bir anlaşma yerine bir anlaşmazlık içindeydiler. Nuri Paşa, General Kress von Kressenstein tarafından gönderilen bir Alman karargahının Bakü'ye gelmesini engelledi.³⁷

³⁵ A. N. Kurat, *a.g.e.*, s. 529

³⁶ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Liman Von Sanders, 11 Haziran 1918 tarihinde XIinci Alman Avcı Taburunun Batum'a sevk edileceğini, 21 Haziran'da ise Gürcistan'a sevk edileceğini Alman makamlarından öğrenir, bu birlik Filistin'deki savunma hareketi için yegane ihtiyattır. Liman Von Sanders, yazışmalardan Alman birliklerinin (önce XIinci Avcı Taburunun, sonra 146ncı Piyade Alayının) çekileceği hususunun Türk Genelkurmayı tarafından bilinmesine rağmen Enver Paşa'nın, Avcı Taburunun Kafkasya'da kullanılacağını bilmediği sonucunu çıkarmıştır. Detaylar için bakınız; M. Şevki Yazgan tarafından tercüme edilen, Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 271- 281

³⁷ Emrullah Tekin, *Alman Gizli Operasyonları ve Türkler*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık 25, İstanbul, 2002, s. 60 – 61

General Kress von Kressenstein, Almanlar tarafından Türklerin Hazar'a doğru ilerlemesine engel olamayacaklarını anlaşılınca, Haziran sonlarında "Alman İmparatorluğu'nun Kafkasya Delegasyonu

Mondros Mütarekesi'ne göre Kafkasya ve İran'ın tahliyesine çalışan Osmanlı Devleti Ermeni ve Gürcüler olduğu kadar Almanlarla da uğraşmaktaydı. Gürcistan'daki Almanlar mazot, eşya ve cephane yüklü , Osmanlı Devleti'ne gitmekte olan 19 vagona Tiflis'te el koymuş, daha sonrada bu vagonların yağmalanmasına göz yummuştu. Yakup Şevki Paşa'nın girişimlerine rağmen söz konusu vagonlar iade edilmediği gibi başka vagonlara da el konuldu, bir kısmı da Ermeniler tarafından yağmalandı.³⁸

3. 12. Kafkasya'da İngiliz Faaliyetleri

İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere, en baştan beri izledikleri yayılmacı politikalar gereği Osmanlı Devleti'nin yıkılışında sonra da benzer politikalarla Birinci Dünya Savaşı sonunda oluşan boşlukları doldurma ve onlardan faydalanma amacı ile hareket ediyorlardı. Mondros Mütarekesi kapsamı, Boğazların ve Karadeniz'in işgali, Güney Rusya, Anadolu ve Kafkasyalarda yerleşme çabaları gibi Rus Çarlığı'nı yeniden kurma faaliyetleri de gerçekte bu devletlerin kendi hedeflerini varmak için oynadıkları oyunlardan biriydi. Bu hedefe varmalarında bölgede iki unsur onlara karşı geliyordu:

Bu unsurlardan biri, 1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali idi. Bolşevik Rusya'nın Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan'da daha 1917'de İngiltere aleyhine propaganda yapmaya başlaması üzerine İtilaf Devletleri öncelikle bu tehditten kurtulmak istiyorlardı.

Yıktıkları ve istedikleri gibi paylaşabileceklerini sandıkları Osmanlı Devleti'nin yerine, İtilaf Devletlerinin oldu-bittilerini kabul etmeyen ve bağımsız yaşama isteğini dile getiren, bunun için İtilaf güçlerine karşı savaş başlatan Anadolu'daki "Milliyetçi Hareket",³⁹ ikinci unsurdu.

Başkanı" olarak Tiflis'e görevlendirilmiştir. Gelişini takip eden birkaç haftada Kırım'dan Gürcistan'a Alman birlikleri geldi (Ulrich Trupener, *Germany and The Ottoman Empire 1914 – 1918*, New York, 1989, s. 185 – 186).

³⁸ Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 105

³⁹ Türklerle ilgili olarak İngilizleri kaygılandıran tehlikelerden biri Milliyetçiliğin, İngilizlere karşı Mısır, Hindistan, Asya ve diğer ülkelerde İslami düşüncüyü ateşleyebileceğidir. Diğer ve yakın tehlike ise Türklerin, Müslüman olmalarına ve Bolşevik düşüncüyü İslam'a aykırı bulmalarına rağmen, Bolşeviklerle işbirliği yapmalarıdır. Bu işbirliği, zorunluluğun nedeniyle gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu zorunluluğu ortadan kaldırmak için İzmir ve Trakya'nın Yunanlılara verilmemesi, Ermenilere verilecek

Türk Milli Mücadelesi'nin, Sovyet yayılcılığının ve Türk-Sovyet işbirliğinin önlenmesi amacıyla, Ocak 1920'de "Kafkas Seddi" fikri ortaya çıktı. Bu fikir Kafkaslardaki İngiliz Komiseri Oliver Wardrob tarafından ortaya atılmıştı. Buna göre Lord Curzon, Çarlık taraftarlarına yapılacak para, silah ve yiyecek yardımlarının Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a⁴⁰ yapılması fikrindeydi. Ancak İtilaf Devletleri içindeki anlaşmazlıklar ve Türkiye'ye baskı yapılırsa Bolşeviklere kayacağı endişesiyle bu teklif kabul görmedi. Bu aşamada, İngiltere Türkiye'nin Sovyetleşmesi tehlikesini önlemek ve Türkiye'yi Sovyet Rusya'dan ayırmak⁴¹ gibi bir politikaya yöneldi.⁴²

İtilaf Devletleri amaçlarına ulaşabilmek için sadece Ermenistan ve Pontus projelerini desteklemiyorlar, ayrıca oluşturmak istedikleri Kafkas Seddi için bazı diğer alternatifleri de değerlendirmek istiyorlardı. Gürcistan, Azerbaycan ve Kafkaslarda Savaş ve Sovyet İhtilali ile oluşan küçük hükümetler yanında İran, Kürdistan ve hatta duruma göre Türkiye bu sedde dahil ediliyordu.

Türk topraklarının azaltılması düşünülmelidir. Katı tutucu olan Türkler, Bolşevizm'in Orta Asya'da tutunmasını önleyecek önemli bir tampon olacaktır. (İngiltere Akdeniz Kuvvetleri İstanbul Merkezi Siyasi Subayı Yarbay Luke tarafından Türkiye ile Yapılacak Barış konusunda Hazırlanan Muhtıra (Gizli) (21 Mart 1920)), FO 406/43, p. 312-315, No. 190/1 (Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919 – 1938)* C.2, TTKB, Ankara, 1975, s. 21)

⁴⁰ Bir yılı aşkın süredir Londra ve Paris'te talihsiz bir yanlış anlama nedeniyle Gürcistan'ın Bolşevikliği istediği sanılmıştır. Gürcistan'daki durum ile ilgili yeterince fırsat bulan birisi olarak kayıtlara geçmesini isterim ki Gürcistan Bolşevikliğe karşıdır. Gürcistan hükümeti üyeleri, Bolşevikler, Gürcistan'ı aldığı takdirde muhalifliklerinin bedeli olarak ile cezalandırılacak olanlar onlardır.

Gürcistan Hükümeti ülkenin ekonomik gelişmesini güvenceye alınmasında İngiliz yardımını diğer ülkelere tercih etmektedir. İngiliz sermayesi ise doğal olarak Gürcistan'ın istikrarı ile ilgili güvence talep etmektedir, bu istikrar, Gürcistan'ın dışişleri problemlerinin tatminkar çözümüne bağlıdır.

Sıralı sorunlardan birincisi, Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığına kavuşmasıdır. Bunun müttefiklerimizle sağlanması iyi olacaktır. Bu gerçekleşmediği takdirde Gürcistan, Azerbaycan'daki anti-Bolşevik hükümetin tekrar iktidara gelebilmesi için yardıma zorunlu kalacaktır.

Sonuç olarak, Bolşeviklerin Azerbaycan'ı işgali ile kısmen zarar gören durumumuzu kurtarmak için Gürcistan bir temel teşkil edecektir. Gürcistan'a politik ve moral olarak mümkün olan bütün desteğin sağlanmasının çıkarlarımıza olduğunu ileri sürüyorum. Sadece Gürcistan'a yardım etmekle bile, Ermenistan'ın koruyabilir, Azerbaycan'ın bağımsızlığının sağlayabilir, böylece İran'daki çıkarlarımızı koruyabiliriz. (İngiliz Albay G.B. Stokes'in Kafkaslar'daki Durum ile ilgili Raporu (15 Temmuz 1920) FO. 406/44, p.14-19, No. 6 (B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 215-217)

⁴¹ Dışişleri Arşivi SSCB (1919-1931) K 1 1/ B. 1, Türk - Sovyet ilişkilerini bozmaya yönelik İngiliz propagandası konusunda T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal'in Doğu Cephesi Komutanlığı'na 30 Kasım 1920'de verdiği talimat (*Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele dönemine ait 100 Belge) 1919 – 1920*, C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları 392, Ankara, 1981, s. 185 – 189) , (Ekler bölümünde EK – 3 olarak sunulmuştur).

⁴² Rahmi Doğanay, *Milli Mücadele'de Karadeniz (1919 – 1922)*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 40 - 43

Bu set kurulurken, Ermeni ve Pontus⁴³ işindeki amaçlar gözetiliyordu. En başta Sovyet yayılcılığını engellemek vardı. Lloyd Georde 1920 yılında Avam Kamarasında yaptığı bir konuşmada; “*Türkiye’ye karşı yapılan hareket, Türk-İngiliz veya Türk-Yunan hareketi değildir. Bu doğrudan doğruya İngiltere ve Rusya arasında bir mücadeleden ibarettir*” diyordu.

1919 yılına girildiğinde İngiltere hem Sovyetleri, hem de Türk Milliyetçilerini ezemeyeceğini anlamış ve bölgeye Amerika ve İtalya’yı getirmek istemiş, diğer taraftan da Sovyet Rusya ile değişik çabalarla barış yapmak eğiliminde olmuştu. 1919 Nisan’ı ortalarında ise, İngiliz birliklerinin bölgeden çekilmesi, buradaki yandaşlarına uzman asker gönderilmesi ve silah yardımı yapılması görüşü benimseniyordu.

Amerika ve İtalya bölgeye gelmek istemeyince İngiltere, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan’a silah yardımı da dahil yaptığı yardımlarla çabalarını sürdürdü. Bu yardımların Ermeniler üzerine yoğunlaştırılması benimsendi. Gürcistan ve Azerbaycan’ın durumları iyi görünüyordu. Azerbaycan’ın eğiliminin Türkiye’ye olması dolayısıyla fazla yardım yapılmasına gerek görülmedi. Böylece İngiltere 1920 yazında Batum’u da boşalttı.⁴⁴

⁴³15nci Kor.K. Kazım Karabekir, Batum’da Pontus faaliyeti görüldüğünü, genel kanaatin Batum’un Gürcülere intikal edeceği yönünde olduğunu bildirmektedir (20/1/1920 tarihli telgraf). (Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 2nci baskı, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 421).

⁴⁴R. Doğanay, *a.g.e.*, s. 76 - 80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE- GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

4. 1. Gürcistan'ın Bağımsızlığı ve İlişkiler

Batum Konferansı 11 Mayıs'ta toplandığında Türk ve Transkafkasya hükümeti temsilcileri, birbirlerinden tamamen farklı beklentiler içindeydiler. Transkafkasyalı delegeler, Brest - Litovsk Barış Antlaşması'na göre, Türkiye ile barış yapmayı umarken, Türk delegelerin yeni arazi talepleriyle karşılaşınca, Transkafkasya birliğinin tehlikeye düştüğünü anlamakta gecikmediler. Çünkü bu defaki Türk istekleri 1878 sınırını aşarak 1828 sınırına ulaşıyordu. Yani Türkler, Kars, Ardahan ve Batum'dan sonra Ahıska, Ahılkelek ve Gümrü-Culfa demiryolu hattının kendilerine teslimini istiyordu. Böylece yeni talep edilen arazilerden Ahıska, Ahılkelek ve kuzeyde küçük bir bölge Gürcülere, Gümrü'den Culfa'ya kadar uzanan büyük bir kısım Ermenilere aitti (350 km. uzunluğunda, 50 -100 km. genişliğinde). Bu hat üzerinde bulunan merkezler ise Gümrü, Eçmiadzin, Erivan, Nahcivan ve Culfa idi. Bu bölgelerin boşaltılması Ermenilere göre hemen hemen dörtte üçü oranında toprak kaybı demektir. Ayrıca elden çıkarılacak olan bölge verimli ve iyi iskan edilmiş vadilerdi. Bu durumda böyle bir talebin kabul edilmesi demek Ermenistan'ın yok olması demektir. Ancak Türkiye Azerbaycan'a ulaşmak için bu hattı kesinlikle elde etmek zorundaydı. Bunun için de askeri harekate geçmiş bulunuyordu.

Transkafkasya Federasyonu'nun tek Müslüman üyesi olan Azerbaycan da Bolşeviklerin elinde bulunan Bakü'nün kurtarılması için Türkiye'nin yardımını talep ediyordu. Zaten Türkiye'nin Gümrü-Culfa demiryolu hattının kendilerine verilmesini istemesindeki tek gaye Bakü petrolü korumak, Kuzey İran'da bulunan İngilizlerin Azerbaycan'da toplanmasını önlemek ve Türkistan'a yapacağı askeri operasyonlarda Bakü'yü stratejik bir yer olarak kullanmaktır.

Türk ordusunun Gümrü'nün zaptından sonra, Karakilise istikametinde ilerlemesi hem Ermeni merkezi Erivan'ı hem de Gürcü merkezi Tiflis'i tehdit anlamına geliyordu. Bu zor durumda Ermeni ve Gürcüler kendilerine yardım edebilecek tek gücün, Batum Konferansı'na güçlü bir heyetle katılmış olan Almanya olacağını düşünmeye başladılar. Çünkü bu sırada Batum'daki Alman Heyeti Başkanı Fon Lossov, Türkiye ve Transkafkasya heyetleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmek için

Transkafkasya heyetine arabuluculuk teklifinde bulundu. Azerbaycanlı delegelerin bu konuda Türk heyetinin fikrinin alınması gerektiğini söylemelerine rağmen heyet bu teklifi kabul etti. Ancak teklif götürüldüğünde Türk heyeti bunu reddetti.¹

4. 2. Batum Konferansı

Gürcistan'ın 26 Mayıs'ta bağımsızlığını ilan ettiği gün, Transkafkasya hükümeti temsilcileriyle Batum'daki görüşmeleri yürüten, Batum'daki Türk Heyeti Başkanı Halil Bey, Türk taleplerinin 72 saat içinde kabul edilmesini isteyen bir ultiatomu Transkafkasya heyetine gönderdi. Ültimatoma, Transkafkasya heyetinin eline geçtiğinde Gürcistan bağımsızlığını 4 saat önce ilan etmiş bulunuyordu.

Bunun üzerine Batum'daki Transkafkasya heyeti, Halil Bey'e hitaben bir mektup yazarak, Transkafkasya hükümetinin dağıldığını ve Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiğini bu durumda Türk ultiatomunun kabul edilmesinin mümkün olamayacağını bildirdi.²

Bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti'nin ilk başkanı Noe Ramışvili ile Çenkeli, 25 Mayıs'tan beri Karadeniz'in Poti limanında kendilerinin sabırsızlıkla bekleyen Fon Lossov ve diğer Alman temsilcilerinin yanına gittiler.

Artık bütün olayların seyri, Batum'da el altından yapılan Gürcü-Alman görüşmelerinin sonucunu ve burada alınan kararların belirli bir plan ve program dahilinde yapıldığını açıkça gösteriyordu. Nihayet Gürcü-Alman ittifakı 28 Mayıs 1918'de Poti'de imzalandı.

Gürcistan ve Almanya arasında imzalanan bu ilk ekonomik geçici antlaşmaya göre Almanya, Gürcistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruması karşılığında, Gürcistan demiryolu sisteminin serbest ve sınırsız kullanımını, Gürcistan limanlarındaki bütün gemilerin tedarikini, stratejik noktaların Alman askerleri tarafından işgalini, Alman - Gürcü madencilik anonim şirketinin kurulmasını, diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin karşılıklı değişimini sağlayan imtiyazları elde etti.

¹ S. Sürmeli, *a.g.e.*, s. 131-132

² S. Sürmeli, *a.g.e.*, s.138

Almanlar Poti’de bu imtiyazları elde ederken, Fon Lossov, Gürcü hükümetine, Gürcü Cumhuriyeti’nin milletlerarası alanda tanınmasını ve toprak bütünlüğünü sağlamak hususunda yardımlarını esirgemeyeceğini taahhüt eden gizli bir mektup gönderdi. Böylece Almanlar, Gürcistan’ı Almanya nezareti altında, Kafkasya ve yakın doğudaki planlarını gerçekleştirme yolunda bir kullanım alanı olarak resmen açmış oldular.³

4 Haziran 1918’de Batum’da Gürcistan’la akdedilen barış ve dostluk antlaşmasıyla diğer ek antlaşmaları Türkiye adına Halil Bey ve Vehip Paşa, Gürcistan Cumhuriyeti adına Ramişvili, Odişelidze, Gvazava ve Ritkiladze’den oluşan bir heyet imzaladı.

Türkiye’nin hazırladığı şartlar doğrultusunda Gürcistan’la imzalanan 13 maddelik barış ve dostluk antlaşmasıyla Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri arasında yeni sınır hattını tayin ve tespit etti. Buna göre Ahıska ve Ahılkelek kazaları Türkiye’ye geçiyordu. Antlaşmanın 3. maddesi Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’ın karşılıklı sınırlarının belirlenmesi hususunda hazırlanan protokollerin Türkiye’ye bildirilmesini ve sonradan bu antlaşmanın metnine dahil edilmesini, 4. madde, her iki tarafın arazisinde silahlı çete teşkiline müsaade edilmemesi ve eğer varsa bunların dağıtılmasını kapsıyordu.⁴

Batum görüşmelerinde varılan kararlar gerek emperyalist güçlerin entrika ve kışkırtmaları ve gerekse Ermenistan’ın haksız toprak talepleri neticesinde uygulama imkanı bulunamamıştır.⁵

4. 3. Üç Sancakta Yapılan Plebisit

Brest-Litovsk antlaşmasına göre; üç sancakta bir “plebisit” “halk oylaması” yapılması gerekiyordu. İstanbul’dan gelen bir emir üzerine Türk askeri makamları bu “halk oylaması”na nezaret edeceklerdi. Ermeni ve Gürcü çetelerinin şiddet hareketlerini

³ Serpil Sürmeli, a.g.e., s. 142

⁴ Serpil Sürmeli, a.g.e., s. 149

⁵Batum Antlaşması’nın sınırlarla ilgili maddesi EK- 4’de sunulmuştur (İskender Yılmaz, *Gümrü Antlaşması*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 5).

önlemek maksadıyla, Üç sancak'ta "örf-i idare" ilan edildi. Dolayısıyla buradaki idare tamamıyla askeri makamların eline geçmiş oluyordu. 4 Haziran 1918 tarihinde, Batum'da, Türkiye ile Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan (müstakil) hükümetleri arasında barış antlaşması imzalanmış ve normal münasebetler tesis edilmişti. Fakat bu mıntikalarda hala bir çok çeteci ve başiboş dolaşanlar olduğundan, asayişin ancak askeri idare ile mümkün olacağı aşikardı. Gene bu arada Osmanlı Hükümeti bu bölgeye mülki memurlar da tayin etmişti. Bu memurlar da "plebisit" in nasıl olacağını halka öğretecek ve nezaret edeceklerdi.

Bu şartlar altında yapılacak "referandum" zaten, Brest - Litovsk'ta Ruslar'ın arzu ettikleri şartlara pek uygun olmayacaktı. Çünkü, bu "halk oylaması" Türk makamlarının nezareti altında icra edilecek, komşulardan kimse davet edilmeyecekti.

Her üç sancaktaki "Plebisit" hazırlıkları Haziran ve Temmuz'un ilk yarısında tamamlanmış oluyordu. 19 yaşını bitiren erkekler oy sahibi olacaktı. Bunların listeleri, eski Rus kayıtları, defterlerine göre tanzim edildi. Bu hususta her mahallenin mümessilleri tarafından zabıt tutuldu.⁶

Umumi neticeye gelince: bu üç sancaktaki erkek nüfusun sayısı: 138.582

Müslüman ve 23.326 gayr-i müslim olup, mecmuu 161.908 kişi idi. Oy sahibi olanlar 87.048 kişi idi. Bunlardan: 85.129 kişi "evet" 441 kişi "hayır" ve 1693 kişi de tercih bildirmemişti.

Bu suretle, yapılan "halk oylaması" sonunda İslam ahalinin çok büyük çoğunluğu teşkil etmesi ve "evet" demesiyle, "Elviye-i Selase"nin Türkiye'ye ilhakı katileşmiş oldu. Aynı neticenin, komşular, yani Ermeni, Gürcü ve İran mümessilleri hazır buldukları ve Brest - Litovsk muahedesi harfiyyen yerine getirildiği takdirde de değişmeyeceği muhakkaktı. Çünkü Türk-İslam ahali şüphe götürmez çoğunlukta ve kendilerinin Türk idaresinden başka bir idare istemediklerinden de en ufak bir şüphe yoktu. Nitekim onlar bu arzu ve azimlerini oyları ile açıkça ifade etmiş oldular.

Bu sırada 3 Temmuz 1918 tarihinde V. Sultan Mehmet Reşat vefat etmiş, Osmalı yahtına VI. Mehmet Vahideddin geçmişti. 15 Ağustos 1918'de Elviye-i Selase'den gelen heyeti kabul neden Sultan VI. Mehmet aynı gün yayınlanan fermanı ile de, Kars,

⁶Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s. 20

Ardahan, Livana (Artvin), Batum kaleleri ile yöresinin anavatanına katılma dilekçelerinin kabul olunduğunu resmen ilan ederek, genel idarenin ona göre düzenleneceğini bildirmiştir.

Elviye-i Selase'nin bu şekilde Anavatan'a katılması, Rus işgalinden tamamen kurtulması demek oluyordu. İstanbul ve bilhassa Padişahın sevincine bütün Türk milleti iştirak etmiştir. Bu "halk oylaması" ile sadece "Elviye-i Selase" değil, 1828'de Ruslar'a kaptırdığımız Ahıska ve Ahılkelek kazaları da Anavatan'a ilhak etmiş oluyordu. Dolayısıyla, Brest - Litovsk muahedesi Türkiye için çok büyük bir kazanç ve başarı temin etmiş oldu.

Ancak üç sancakta yapılan ve Türkiye'ye ilhak kararını sağlamış olan bu "plebisit" başta Ermeni ve Gürcü, ve onları takiben Rus Sovyet basınında, hatta kısmen Alman basınında dahi bazı tenkit ve yorumlara yol açtı, iyi karşılanmadı. Bir kere Gürcü Hükümeti bunu resmen protesto etti ve "plebisit"ın neticelerini tanımayacağını bildirdi. Ermeniler ise bu "plebisit"ın Brest - Litovsk anlaşmasına tamamıyla aykırı olduğunu iddia ettiler. Ermeni matbuatındaki yazılara göre: Türkiye bu "plebisit"i komşularına (yani Gürcistan, Ermenistan ve İran'a) haber vermeksizin, ve onlardan gözlemciler istemeksizin, tek başına, bir taraflı olarak yapmıştır. Bir de bu "plebisit"ın "Örf-i idare"nin hükümleri altında ve askeri baskı ile yapıldığı da iddia edilmiştir. "İlhak"a karşı gelenler, güya, tesbit edilerek, takibata uğramışlardır.

Osmanlı Hükümeti, Gürcü ve Ermeni Hükümetlerinin protestoları ve Sovyet-Rus matbuatındaki tenkitlere aldırmaksızın, yukarıda verdiğimiz padişah fermanı doğrultusunda, Bakanlar Kurulu kararıyla ilhak işini tamamladı ve idari teşkilatı kurdu.

Harp sırasında büyük zararlara uğramış olan buralarda bir an önce normal hayat şartlarının iadesi için gerekli tedbirler alındı. Kars'a ilaveten Batum mutasarrıflığına da Cemil Bey (Bilsel) tayin edildi. Kars mutasarrıfı Hilmi Bey boş bulunan bazı kaymakamlıklara eşraftan bazı zevatı tayin ederek İstanbul'a gerekli malumatı arzetmişti.⁷

⁷A.E. Gökdemir, *a.g.e.*, s. 21 - 25

4. 4. Doğu Cephesi'ndeki Gelişmeler ve Siyasi Sonuçları

İnci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve bölgede bulunan Türk 3ncü Ordusunun 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi gereğince Kafkasya'yı boşaltması sonucu Kafkaslar'da, Ermenistan başta olmak üzere Gürcistan, Azerbaycan ve Nahcivan Cumhuriyetleri kuruldu.

Bu boşaltma sırasında muhtemel Ermeni saldırı ve tecavüzlerine karşı da Türk halkını korumak maksadıyla Ardahan, Batum bölgesinde Acara Şura Hükümeti, Kars-Oltu-Sarıkamış-Kağızman bölgelerinde ise “Güney Batı Kafkas Geçici Hükümeti” kuruldu.⁸

4. 5. Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti

Mondros Mütarekesi'nin imza edilmesi ile bütün Türk Milleti ve vatani büyük bir sıkıntıya düşmüştü. Memleketimizin kuzeydoğusunda bulunan kısımları da bu sıkıntıdan paylarını almışlardı. Osmanlı'nın Kafkasya'yı tahliye edeceği haberi üzerine bölgede bulunan Türk-İslam ahali meydana gelen otorite boşluğunu doldurmak üzere “Küçük Hükümetçikler “ şeklinde teşkilatlanarak kendi başlarının çaresine bakmaya başlamışlardı. İşte Kars'ta kurulan Kars İslam Şurası daha sonraki gelişmeler içerisinde güçlü merkezi bir hükümet kurarak, bölgede birlik ve beraberliği sağlamıştı. Yeri geldiği zaman sık sık telaffuz ettiğimiz “Hükümet” kelimesi aslında o zamanki kullanılış ve ifade ettiği mana itibariyle bu günkü “Devlet” kelimesinden başka bir manaya gelmiyordu.⁹

Hükümet bölgelerden seçilen mebuslar arasından seçilerek kurulmuştur. Hükümet Reisliği'ne seçilen Cihangirzade İbrahim Bey aynı zamanda Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu)'nın da başkanı idi. Yani bugünkü ifade ile hem Devlet Başkanı, hem Hükümet Reisi idi. Hükümet'in 18 maddelik bir anayasası ve bu anayasa gereğince yaşları 18'in üzerinde olan erkek vatandaşlarca seçilen meb'uslardan oluşan bir parlamentosu vardı. “Meclis-i Milli”de denilen bu Parlamento'nun başkanlığına da Çıldır'lı Dr. Esat

⁸ V. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 187

⁹ A.E. Gökdemir, *a.g.e.*, s. 223

Oktay bey seçilmişti. İşte bu husuları ile de “Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti” Türk Demokrasi ve Hukuk açısından da ayrıca işlenmeye değer bir kıymettir.

İşte Mondros Mütarekesi’nden sonra memleketin içinde bulunduğu bu elim vaziyet karşısında Kars-Batum ve Nahçıvan bölgelerindeki Türk ve İslam ahali kendi devletlerini kurarak, Ermeni ve Gürcüler’e karşı yiğitçe direnmiş ve onlara karşı “Hürriyet ve İstiklal Mücadelesi” vermişlerdir. 12 Nisan 1919’da İngilizlerce hazırlanan bir plan da Cenub-i Garbi Kafkas Cumhuriyeti yıkılarak, bölge Ermeni ve Gürcüler arasında yine İngilizlerce paylaştırılmıştı. Bu yeni durum karşısında da tavır takınan ve bu sefer de mahalli “Şura” hükümetleri şeklinde teşkilatlanan bölge Türk-İslam ahali yaklaşık iki yıla yakın (Ekim 1918 -1920) bir süre bölgede mücadele etmişler, Anadolu’nun doğusuna Ermeni ve Gürcülerin sarkmasını önlemişlerdir. Kendileri çeşitli katliamlara kurban gitmişler fakat Doğu vilayetlerimizi de bu suretle kurtarmışlardır.¹⁰ Bu milli direniş şubelerinin bazıları şunlardır: Şahtahtı merkez olmak üzere Cengiz Bey Hükümeti, Kulp’ta Şamil Bey başkanlığında Kulp Şurası, Oltu’da Tahir Bey Beyzade Yusuf Bey başkanlığında Oltu Hükümet-i Muvakkatası, Orta Kale’de (Kağızman’da) Ali Rıza Bey Hükümeti’dir. İşte bu Milli Şura adı verilen hükümetçiklerin etrafına kenetlenen Türk milleti, Doğu Anadolu’ya, özellikle Ermenilerin ve Gürcülerin sarkmasını, hayatları pahasına önlemişlerdi.¹¹

Bölgenin Ermeni saldırılarına karşı savunulması, karargahı Erzurum’da bulunan 15nci Kolordu (Kazım Karabekir Kolordusu) tarafından sağlandı. 10 Ağustos 1920 Sevr Anlaşması hükümlerine dayanarak Büyük Ermenistan’ı kurmak isteyen Ermeni tedhiş hareketleri sonunda bölgedeki durum giderek gerginleşti. TBMM Hükümeti artan Ermeni katliamlarına ve yayılcılığına son vermek amacıyla 20 Eylül 1920’de bölgede bir askeri hareket yapılmasına karar verdi.¹² Bu cephede bulunan Türk 15nci Kolordusu dört tümen ile süvari ve topçu alaylarından oluşmaktaydı. Muharip personel sayısı, 13.000 kişiydi. Ermeniler ise toplam 12 alaydan oluşan dört tümene sahiptiler. Muharip personel mevcutları; 15. 000 idi. Ancak doğudaki kuvvetlerimize karşı

¹⁰ A.E. Gökdemir, *a.g.e.*, s.223-224

¹¹ Ahmet Ender Gökdemir, “Milli Mücadelede Elviye-i Selase”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* C. VII, TTKB, Ankara, 1990, s. 153

¹² 13/14 Haziran 1920’de 15nci Kolordu Komutanlığı, Doğu Cephesi Komutanlığı unvanını alır. Haziran ayında yapılması planlanan ve Çiçerin’in mektubu üzerine ertelenen Ermenistan hareketi için şartların uygun olduğuna karar veren Ankara Hükümeti, 20 Eylülde saldırı kararı alır. Ancak, savaşı başlatmakla suçlanmak istemeyen Türkiye, ilk davranışın Ermenilerden gelmesini bekler. 24 Eylülde büyük bir Ermeni saldırısı başlar, buna mukabil Türk Ordusu 28 Eylülde karşı taarruz başlatır, Sarıkamış alınır. (Cemalettin Taşkıran, *Milli Mücadele’de Kazım Karabekir Paşa*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 99 – 101).

kullanabilecekleri mevcut 10. 000 kişi kadardı.¹³ Eylül 1920'de başlayan doğu cephesindeki hareket¹³ neticesinde; 30 Eylül'de Sarıkamış bölgesi, 30 Ekim'de Kars ve 7 Kasım 1920'de Gümrü Ermenilerden kurtarıldı. 3 Aralık 1920'de Gümrü Anlaşması imzalandı.¹⁴ Bu anlaşmaya göre; 10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti tarafından imzalanan Sevr Anlaşması ile Ermeniler'e bırakılan doğu illeri (Trabzon, Erzurum, Bitlis, Van) ve 1878 Berlin Anlaşması ile Rusya'ya bırakılan Kars ve dolayları da Türkiye'ye bırakıldı. Ayrıca Ermenistan Hükümeti Sevr Barış Anlaşması'nın hükümlerini de geçersiz saydığını açıkça ifade etti.

TBMM Hükümeti ile Rusya arasında 16 Mart 1921'de Moskova; Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Rusya ile 13 Ekim 1921'de imza edilen Kars Andlaşmalarıyla Gümrü Anlaşması teyid edildi.¹⁵ Doğu Cephesinde kazanılan bu zafer sonucu çok miktarda cephaneye ve silahla birlikte iki tümen kadar kuvvet, batı cephesinde Anadolu'yu işgale çalışan Yunanlılar'a karşı kullanılmak üzere kaydırıldı.¹⁶

4. 6. Bolşevik Rus - Gürcü Savaşı ve Ardahan, Artvin'in Türkiye'ye İadesi

Sovyet Rusya'nın Gürcistan'ı Bolşevikleştirmek üzere Sovyet Azerbaycan'ı ve Ermenistan üzerinden başlattığı mücadele, iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirip turmandırırken, Türkiye'ye de bu durumdan faydalanıp Elviye'i Selase'nin geri kalan kısımlarını anavatana kavuşturma fırsatını verdi.

Doğu Cephesi Komutanlığı, Rus-Gürcü silahlı anlaşmazlığından faydalanarak Elviye'i Selase'nin geri kalan kısmının işgaline taraftar ise de, Ruslarla bozuşmak

¹³ Gürcistan basınına Kazım Bey (TBMM temsilcisi) tarafından yapılan açıklamada, Türklerin Gürcistan'la ilişkilerini geliştirmeyi istedikleri belirtilmiştir. Bugüne kadar Gürcistan'ın, Türklere tavrı, Milliyetçilerin Batum'u ele geçirmeyi planladıklarından korktuklarından güvene dayanmıyordu. Ermenistan'ın yenilgisi ile Gürcistan Hükümeti Türk ileri hareketinden tedirgin olduğundan, Gürcistan'daki geniş Müslüman kitleler nedeniyle Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak yönündedir. (İstanbul'daki İngiliz İstihbarat Servisince Hazırlanan ve Aralık Ayı İkinci Haftasını kapsayan Rapor (16 Aralık 1920), F.O. 406/45 p. 39-43, No. 14/1, (Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919 – 1938)* C.2, TTKB, Ankara, 1975, s. 514).

¹⁴ Dışişleri Arşivi, SSCB III/1, *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele dönemine ait 100 Belge) 1919 – 1920* C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları 392, Ankara, 1981, s. 517 – 528,

Atatürk, *Nutuk*, Kırmızı Beyaz Yayınları 18, İstanbul, 2004, s. 381 – 382,

Levent Ürer, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005, s. 257 - 261

¹⁵ Dışişleri Arşivi, SSCB III/2, *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele dönemine ait 100 Belge) 1919 – 1920* C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları 392, Ankara, 1981, s. 555 - 579

¹⁶ Veli Yılmaz, *a.g.e.*, s. 187- 190

istememediği için Batum¹⁷ ve dolaylarının işgali işini, Ruslarla anlaşmak üzere uygun bir zamana bırakıp, Ardahan ve Artvin'in işgalinin hemen halledilmesi fikrindeydi. Bu fikrini de 17 Şubat 1921'de Genel Kurmay Başkanlığı'na iletmişti.¹⁸ Aynı tarihte Gürcü Başbakanı Jordonya da Tiflis'teki Türk Temsilcisi Kazım Bey'le görüşerek kendilerine yapacak yardım karşılığında Ardahan'ın Türkiye'ye bırakılmasını önermiş, ertesi gün Hariciye Vekili Ahmed Muhtar Bey, Çiçerin'e gönderdiği bir notayla Gürcistan konusunda Sovyet Rusya'nın nabzını yoklamıştı.

19 Şubat'ta Sovyet Rusya'nın Gürcistan'a resmen savaş ilan etmesi üzerine Ankara hemen harekete geçmiş ve 20 - 21 Şubat gecesi Ahmed Muhtar Bey Ankara'da bulunan Gürcü Elçisi Simon Mdivani ile görüşerek Ardahan ve Artvin'in tahliyesine istemişti.¹⁹

4. 7. Moskova Görüşmeleri ile Londra Konferansı Esnasında Gürcülerin Tutumu

Türkiye 23 Şubat 1921'de, Ardahan ve Artvin'in yeniden anavatana kavuşmasının sevincini yaşarken, aynı tarihte Bekir Sami Bey başkanlığındaki Ankara hükümeti temsilcileri davet edildikleri Londra Konferansı'nda dinleniyor ve yine aynı gece Moskova'da bulunan Türk Murahhas heyeti konferans öncesi Ruslarla yaptıkları ön görüşmeleri bitiriyorlardı.

Sevr ve Misak-ı Milli görüşlerinin masaya yatırıldığı ve ilk defa 23 Şubat'ta Ankara hükümeti temsilcisi Bekir Sami Bey'in dinlendiği Londra Konferansı'nda İtilaf Devletleri daha o günkü toplantıda Sevr Antlaşması'ndan taviz vermeyeceklerini, Türkiye'nin istediği şartlarda bir barış sağlayamayacağını, göstermiş bulunuyordu.²⁰

¹⁷ 17 Ekim 1920'de başlayan gizli celselerde, Elviye-i Selase'nin Rusya tarafından Osmanlı, Rus meselesi haline getirilmeye çalışıldığı, halbuki meselenin Gürcü, Ermeni ve Osmanlı meselesi olarak ele alınması gerektiği, Rusların, Batum hakkında görüş beyan etmedikleri, bu hususun Ermeni ve Gürcüleri, komünist yaptıktan sonra gündeme getirileceği konuşuldu (*TBMM GCZ Cilt 1, 3ncü baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 176 – 187*).

¹⁸ ATASE A, İH, K 1117, D 1- (25), F 37, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı107, Gnkur. Basımevi 99/11, Ankara, 1999, s. 49

¹⁹ ATASE A, İH, K 1117, D 1- (25), F 37 - 28, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 107, Gnkur. Basımevi 99/11, Ankara, 1999, s. 5 ,

TBMM GCZ Cilt 1, s. 446 – 447, (Ekler bölümünde EK – 5 olarak sunulmuştur).

²⁰ Mustafa Kemal, Bekir Sami Bey'in, İngiltere, Fransa ve İtalya diplomatlarıyla ayrı ayrı bir takım sözleşmeler imzaladığını, ancak bu sözleşmelerin Milli Hükümet'in ilkeleriyle ayırım içinde olduğunu

İtalya ve Fransa Sevr Antlaşması'nın bazı değişikliklerle Türkiye'nin önüne sürülmesini isterken, İngiltere ve Yunanistan bu antlaşmada herhangi bir değişiklik yapılmasına bile karşı çıkıyorlar hatta bazı İtilaf Devletleri temsilcileri Sevr adının değiştirilmesine dahi taraftar olmuyorlardı.

Onlara göre Sevr Antlaşması bir izzet-i nefis meselesi haline gelmişti ve bu ismi kesinlikle değiştirmeyi düşünmüyorlardı. Ancak bu görüş kabul edildikten sonra antlaşma maddelerinin içeriği hakkında karşılıklı oturup konuşabilir ve tartışılabilirdi.

Türlere göre ise Sevr adının hiçbir önemi yoktu fakat bu antlaşmanın maddeleri mutlaka Misak-ı Milli'nin içerdiği esaslara uygun olarak değiştirilmeliydi.

Türkiye hakkında düşüncelerini değiştirmek istemeyenler için de Misak-ı Milli'nin hiçbir önemi yoktu. Bu nedenle Bekir Sami Bey'in Konferansta, Misak-ı Milli'den fedakarlık yapılamayacağını, Anadolu'nun mutlaka boşaltılarak Avrupa da 1913 sınırlarının Türkiye'ye iadesi gerektiğine dair sözleri Avrupalı diplomatların gülümsemelerine, hatta içlerinden birinin "Gülünç şey" demesine bile sebep olmuştu.

Ankara bir yandan Londra'daki gelişmeleri takip ederken diğer yandan da dikkatini kuzeydeki komşusu Sovyet Rusya'ya çevirmişti. Sovyet Rusya bu sırada Transkafkasya'da tek Anti Bolşevik devlet olarak kalan Gürcüstan'ı Bolşevikleştirmekle uğraşmakta ve Gürcüstan'la savaşmaktaydı. Gürcüstan ise, Ankara Temsilcilerinin Londra Konferansı'na katılmalarını itilaf propagandasının da etkisiyle Bolşeviklere karşı Türkiye ile birleşme ve bir Kafkas Federasyonu kurma umudu olarak görmekte, bu umutla Bolşeviklere yaptığı savaşta şevklenerek bazı mevkiilerde iyi sonuçlar almaktaydı. Hatta Ermeniler bile bu umuttan etkilenerek Bolşevik iktidarı devirip yeniden Taşnak hükümetini kurmuşlardı.²¹

Gürcü Ordusu'nun Rus ileri harekatı karşısında en fazla bir hafta dayanabileceğini değerlendiren Cephe Komutanı, birlikleri Rus temasına göre yeniden tertipledi. Bu esnada Ahılkelek'te Bolşeviklik ilan edilerek, ahali Sovyet idaresini teşkil etmeye, depoları yağmalamaya, Gürcü birliklerin silahlarını ele geçirmeye başlamıştı. Cephe

ifade eder. Bekir Sami Bey'in esaretten ve aşağılanmaktan kurtulmak için kendisinin Londra'da yaptığı sözleşmeler çerçevesinde, Milli Mücadeleye son vermeyi teklif ettiği kanaatindeydi (Atatürk, *Nutuk*, Kırmızı Beyaz Yayınları 18, İstanbul, 2004, s. 453 – 457).

²¹ S. Sürmeli , *a.g.e.*, s. 648 - 649

Komutanı, Sovyet idarelerinin Gürcü ve Ermeniler tarafından tesis edilerek, Müslüman ahalinin zarar görme ihtimaline karşı birliklerini takviye etti, milis kuvvetlerini destekledi.²² Bunun üzerine Gürcistan Başbakanı Rojdonya 6.3.1921 tarihiyle Ankara temsilcisi (Budi) Midvan'a gönderdiği telgrafta Ahıska, Ahılkelek ve Batum bölgelerinin vakit kaybetmeden Türk ordusu tarafından işgal edilmesini teklif ediyordu.²³ Fakat Kazım Karabekir Paşa, Gürcülerin yaptığı bu cömertçe teklifin altında yatan sebepleri şu şekilde tespit etmekteydi :

- 1- Gürcü ordusu kalıntılarına sığınacak yer bulabilmek.
- 2- Kızılılarla Türkiye'yi çarpıştırmak ümidi.
- 3- Trabzon bölgesini zayıflatmak.²⁴

4. 8. Moskova Antlaşması ve Türk Ordusunun Ahıska, Ahılkelek Ve Batum'ü Boşaltması

Türkiye , Ahıska ve Ahılkelek'teki İslamları Gürcistan'daki Bolşevik ilerlenmesi nedeniyle Ermenilerden korumak ve daha önce örnekleri bulunan bir Ermeni katliamını önlemek amacıyla Batum hariç bu bölgelerde geçici işgali onaylamıştı. Ancak gerek Ankara'daki Gürcü Elçisi Mdivani'nin, gerekse Gürcistan'daki Türk Temsilcisi Kazım Bey'in Batum işgali konusundaki ısrarları üzerine Türk hükümeti Misak-ı Milli'nin sınırları içerisinde gösterdiği Batum'un da işgalini kabul etmişti.

Bunun üzerine Doğu Cephesi Komutanlığı'na bağlı birlikler, 9 Mart'ta Ahıska'yı, işgal etti. Ancak Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın²⁵, bölgede hareket halinde bulunan Kızıl Ordu birliklerinin çarpışma olmaksızın Batum'a ilerlemesinin önlenmesi ve Batum'un işgali esnasında Rus mukavemeti halinde hareket tarzı

²² K. Karabekir, *a.g.e.*, s. 868

²³ ATASE A, İH, K 1117, D 2- (26), F 12 - 5, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 107, Gnkur. Basımevi 99/11, Ankara, 1999, s. 18, (Ekler bölümünde EK – 6 olarak sunulmuştur).

²⁴ S. Sürmeli , *a.g.e.*, s. 655 - 656

²⁵ Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Kafkaslarda icra edilecek bir hareket için durumun iyi değerlendirilmesinin, Kafkas Konfederasyonu'nu oluşturacak devletlerin güçlerine güvenilmemesinin, askeri gücün daha ziyade batıya Yunanlılara karşı kullanılmak üzere ihtiyatlı olunmasının uygun olacağını değerlendirmektedir. Göz önünde tuttuğu diğer bir husus, Bolşeviklere karşı olan hükümetlere müdahalesi esnasında Artvin ve Ardahan'ın Ruslar tarafından işgal edilebileceği kaygısıdır (K. Karabekir, *a.g.e.*, s. 863 – 865).

hususlarında tereddütleri vardı.²⁶ Görüşmeler sürerken ileri hareketına devam eden Türk Ordusu, 11 Mart'ta Batum'u, 14 Mart'ta da Ahlkelek'i işgal etti. Rus birlikleriyle karşılaşmalarına rağmen, hükümetlerinden aldıkları talimatlar gereği her iki tarafın kuvvetleri birbirlerine herhangi bir harekettten kaçındı. Batum'da, Bolşevikler veya yerli Gürcüler tarafından ihtilal komitesi (refkom) kurulmaması için girişimde bulunuldu.²⁷ Ancak Gürcü hükümeti Batum'un işgalinde Türklere kötü bir oyun oynamıştı. O da ısrarla istedikleri Türk işgali yerine Batum'dan ayrılmadan önce ilan ettikleri Gürcü-Sovyet Refkom'uydu. Yani Gürcüler Bolşevik idaresini Batum'da Türk idaresine tercih etmişlerdi. Burada ayrıca bir Türk idaresi de kurulmasına rağmen Gürcü Refkom Çeteleri ve Bolşevikleşen Gürcü ordusu kalıntıları Batum'da Türklere karşı bir saldırı hareketi başlatmış ve kan dökülmesine sebep olmuştu.

Bilindiği üzere Moskova Konferansı 26 Şubat 1921'de resmi görüşmelere başladığı zaman Türk ve Sovyet tarafının en önemli meselesi Batum konusu olmuştu. Bu konuda zaman zaman görüşmeler çıkmaza girmiş, ancak daha sonra antlaşma Türk tarafının Batum'dan vazgeçmesi üzerine 16 Mart 1921'de imzalanmıştı.

Antlaşmanın Batum konusuna açıklık getiren maddesi 2. madde olup muhteviyatı şu şekildedir:

Türkiye bu antlaşmanın 1. maddesinde gösterilen sınırın kuzeyinde Batum livasına ilişkin topraklar ile Batum kenti limanı üzerindeki egemenlik hakkını şu şartlarda Gürcistan'a bırakmaktadır.

1- Bu maddede belirtilen yerler halkının her topluluğunun kültürel ve dinsel haklarının temin edilmesi ve sözü geçen yer, halkın isteklerine uygun bir yönetim biçiminin uygulanmasına imkan sağlayacak geniş bir idari özerkliğin verilmesi.

2- Batum limanı üzerinden Türkiye'ye giden ya da gelen her çeşit maddelerle ticaret mallarının gümrük resmine bağlı tutulmayarak ve hiçbir engelle karşılaşmayarak, her türlü rüsum ve vergiden muaf, serbest geçiş hakkının tanınması ve bununla birlikte özel harcamalardan ayrı tutularak Türkiye'nin Batum limanından faydalanmasının sağlanması.

²⁶ ATASE A, İH, K 1117, D 2- (26), F 8 - 8, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 107, Gnkur. Basımevi 99/11, Ankara, 1999, s. 128, (Ekler bölümünde EK - 7 olarak sunulmuştur).

²⁷ ATASE A, İH, K 1117, D 2- (26), F 19 - 4, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 107, Gnkur. Basımevi 99/11, Ankara, 1999, s. 140, (Ekler bölümünde EK - 8 olarak sunulmuştur).

Kızıldoru'nun girmesiyle de Batum artık tercihini kimden yana yaptığını gösterir bir duruma gelmişti. İşte bu sırada Moskova Antlaşması ve bu antlaşmaya göre işgal edilen yerlerin boşaltılması haberi Türkleri bu karışık ve zor durumdan kurtarmıştı.

Başından beri Batum'un işgalini uygun görmeyen Kazım Karabekir Paşa Moskova Antlaşması'nın imzalandığı haberi 20 Mart'ta Moskova'daki Türk heyetinden öğrenir öğrenmez harekete geçmiş ve aynı gün Türk birliklerine, sınır dışındaki hükümetlere işgallere son vermelerini isteyen emirler göndermişti. Ayrıca bu konuda Ankara'ya da bilgi vermişti.²⁸

Bu arada Ankara'da bulunan Gürcü Elçisi Simon Mdivani, Bakanlar Kurulu'nun, 21 Mart'ta Moskova'da imzalanan antlaşmayı kabul edip meclise sunmasının ertesi günü 22 Mart'ta İstanbul'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştı. Tiflis'in Bolşeviklerin eline geçmesinden sonra Sovyet hükümeti Budu Mdivani'yi (Gürcü elçisi Simon Mdivani'nin kardeşi) Gürcü temsilcisi tayin etmişti. Ancak Simon Mdivani Bolşeviklere karşı Türkiye'nin önderliğinde bir Kafkas Konfederasyonu kurabilme ümidiyle Türkiye ile anlaşma yollarını aradığından Moskova antlaşması imzalanıncaya kadar görevini sürdürmüş, antlaşmanın Türkiye tarafından kabul edilmesinden sonra artık yapabileceği bir şey kalmadığı için, Gürcistan Elçiliği'ni Sovyet Rus Elçisi kardeşine devrederek Ankara'dan hareket etmişti. Batum'un boşaltılması üzerine de Ankara'nın Gürcistan temsilcisi Kazım Bey, 28 Mart'ta Batum'dan ayrılmış ve Trabzon'a gelmişti. Nisan başlarında ise Türk ordusu Ahıska ve Ahılkelek'i tamamen boşaltmıştı.

17/18 Mart gecesini Batum'u terkeden ve 1921 Nisan ayı başlarında Jordanya'nın başında bulunan Gürcü hükümeti, sürgün olarak ikamet etmek üzere Londra'ya geldi. Bu değerlendirmeler ışığında herşeye rağmen söylenecek tek gerçek Gürcistan'ın artık Bolşevikleşmiş olmasıydı.²⁹

Moskova Antlaşması'yla Ahıska, Ahılkelek ve Batum'da Türk işgali sona ererken, mecliste bulunan Batum mebusları Moskova Antlaşması'yla Batum'un kaybedilmesinden oldukça üzgündüler. Moskova Antlaşması meclise onaylanmak üzere 21 Temmuz 1921'de geldiğinde, Batum mebusları Ali Rıza, Ahmed Fevzi, Mehmed

²⁸S. Sürmeli, *a.g.e.*, s. 687 - 689

²⁹S. Sürmeli, *a.g.e.*, s. 692 - 701

Edib, Ahmed Nureddin ve Ahmed Akif beyler Meclis Başkanlığı'na bir takrir sunarak bu antlaşmanın reddedilmesini istediler. Bunun üzerine Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Batum mebuslarının üzüntülerine katılmakla birlikte “Ne yapalım Türkiye'nin ve Türklüğün menfaati bunu icab ediyor, Batum mebusları ahitnameyi kendi namına protesto edebilir” demek suretiyle düşüncelerini ifade etti. Daha sonra mecliste oya sunulan Moskova Antlaşması 5 red, 1 çekimser oya karşılık 201 oyla kabul edildi.³⁰

³⁰*TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 11, TBMM Matbaası, 1958, s. 332- 333

BEŞİNCİ BÖLÜM

SSCB DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye-Gürcistan ilişkileri, Gürcistan'ın bolşevikleşmesiyle farklı bir seyir almış, Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'ne dahil olan bütün Kafkasya için farklı bir politika izlenmesine, ilişkilerini Sovyetler Birliği ile ilişkiler kapsamında değerlendirilmesine neden olmuştur.

5. 1. SSCB Dönemi'nde Türkiye'nin Kafkasya Politikası

Mart 1921'de Sovyetler ile TBMM Hükümeti arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın imzalanmasından ve Enver Paşa'nın 1922'de Orta Asya'da Basmacılar'ın başında Ruslara karşı savaşırken şehit düşmesinden sonra Türkiye "Dış Türkler" konusunu tamamen geriye itmiştir. 1921 Antlaşması'nın 8. Maddesi, tarafların "*...toprakları üzerinde karşı taraf ülkesinin ya da ona bağlı topraklardan birinin hükümeti rolünü üstlenmek savında bulunan örgüt ve grupların kurulmasını ya da yerleşmesini hiçbir zaman kabul etmemeyi...*" yükümlendiklerini ilan etmiştir. Böylece Türkiye Sovyetler'deki Turancı akımları desteklememe sözü verirken, Sovyetler de Türkiye'de Komünizmi yayma çabası göstermeme garantisi vermiştir.

Bu yaklaşım Atatürk'ten sonra da devam etmiştir. Osmanlı'nın son yıllarındaki Turancı maceranın maliyeti ve tehlikelerinin bilincinde olan Cumhuriyet liderleri, özellikle SSCB sınırları içinde yaşayan "Dış Türkler" konusunda herhangi bir resmi ilgi beyanından kesinlikle kaçınmışlar ve Sovyetler'i bu konuda tedirgin etmemeye çalışmışlardır.¹ Bu dönemde, Orta Asya Türkleri'yle birlikte bir Türk Birliği oluşturmak amacıyla SSCB'ye karşı harekete geçilmesini savunan kimi sınırlı gruplar dışında Türkiye'de hiçbir Hükümet bu konuya ilgi göstermemiştir. Ayrıca, Türkiye'de egemen antikomünist anlayış da komünist yönetimindeki Türk halkları üzerine araştırma yapılmasını engellemiştir. SSCB ise Türk Müslüman topluluklarının Türkiye'yle ilişki

¹ Atatürk'ün Türk dünyası ile ilgili görüşlerinin en vecizi ve en önemlisi Cumhuriyetin Onuncu Yıl kutlamaları çerçevesinde 29 Ekim 1933 tarihinde Ankara'da Ziraat Bankası lokalinde yaptığı konuşmadır. Konuşmasında, Sovyetler Birliği'nin diğer önceki büyük imparatorluklar ve devletler gibi parçalanacağını, şimdiden orada bulunan kardeşlerimizle bu senaryoya göre tedbirler alınması gerektiğini ve bu maksatla manevi köprüler kurulması gerektiğini izah etmiştir. Atatürk, uzak coğrafyalardaki Türk dünyasıyla münasebetler kurulmasının, köklerimizimize inmemizin, dil, tarih, inanç ve kültürel bakımdan esaret altında bulunan soydaşlarımızla yakınlaşmamızın gerektiği görüşündedir. (Ercan Karakoç, *Atatürk'ün Dış Türkler Politikası*, 2nci Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık 46, İstanbul, 2004, s. 37 – 38).

içine girmesinin kendisi için doğuracağı tehlikeleri fark ederek Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) dahi bu halklarla ilişkiye girmesine izin vermemiştir. Öte yandan, Orta Asya ve Kafkas Halkları da Moskova'nın sıkı kontrolü altında Türkiye'yle ya da genel olarak dünyayla ilişki geliştirme şansına sahip olamamışlardır. Dolayısıyla, bağlı cumhuriyetler üzerindeki merkez kontrolünün genişletildiği Gorbaçov Yönetimi'nin son günlerine kadar Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkas Halkları'yla dikkate değer bir ilişkisi olmamıştır.²

Atatürk'ün irredentizm'den ya da yabancı serüvenciliğinden kesinlikle kaçınılması politikası, Türk politikasını 1990'a kadar yönetmiştir. Türk nüfusunun büyük Kafkas kökenli kesimleri, her iki dünya savaşının politik mültecileri de dahil olmak üzere, kendi anavatanlarına yönelik politik faaliyetlerde bulunma ve hatta aile bağlarını koruma çabalarında kesin olarak engellenmişlerdi.³

Sovyetlerle ilişkilerde Sovyetlerin yapabileceği mali ve askeri malzeme yardımı göz önünde bulundurulmuştur.⁴ Sovyet Rusya, Mustafa Kemal'in batılılar ile anlaşma ve uzlaşma ihtimalinden sürekli endişe duymuş, Türkiye ile anlaştığı takdirde hem güney yanını emniyete alacağını, hem de Türkiye'yi de Bolşevikleştirerek İslam dünyasını kazanabileceğini değerlendirerek Milli Mücadele'ye yardım etmiştir.

Sovyet Rusya yardımları genellikle 1920 ve 1921 yıllarında⁵ yapılmış, Ankara hükümeti'nin askeri başarılar kazanması ve anti-komünist davranmaya başlamasıyla 1922 yılında kesilmiştir. Ruslar genellikle Birinci Dünya Savaşında Çarlık ordularının Osmanlılar ve Almanlardan ele geçirdiği silahlar ile İç savaşta Kızılordu'nun ele geçirdiği İngiliz ve Fransız silahlarını yardım olarak vermiştir.

²Okan Mert, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, Kültür Sanat Yayıncılık 104, İnci Baskı, İstanbul, 2004, s. 129 -130

³Paul B. Henze, "Gürcistan ve Ermenistan: Sıkıntılı Bağımsızlık", *Avrasya Etüdüleri Dergisi* C. 2, S. 2, TİKA, Ankara, 1995, s. 33

1928- 1953 Yılları arasında Türkiye'deki Kafkasyalılar tarafından kendi kültürlerine yönelik gazete ve dergi yayınlanmamıştır (Sefer E. Berzeg, *Kafkasya Bibliyografyası*, Çivi yazıları 186, İstanbul, 2005, s. 15).

⁴Dışişleri Arşivi SSCB (1919-1931) 1 / 2 A. 5 a , TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Rus siyasetimizin esasları gayeleri konusunda Moskova elçiliğine gönderdiği 20 Kasım 1921 tarihli şifreli talimat, Atatürk'ün *Milli Dış Politikası (Milli Mücadele dönemine ait 100 Belge) 1919 – 1920 C.1*, Kültür Bakanlığı Yayınları 392, Ankara, 1981, s. 356 – 359, (Ekler bölümünde EK – 8 olarak sunulmuştur).

⁵Moskova Antlaşmasından sonra, yapılan yardımlar, Türk Ordusu'nun Gümri'yü boşaltmakta gecikmesi, Ahıska ve Batum'un işgali nedenleriyle durmuş, esirlerin toplanmasında lakayt davranılmıştır. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları (21.11.1920 – 2.6.1922)*, Temel Yayınları 135, İstanbul, 2002, s. 159

Buhara Halk Cumhuriyeti'nin katkısı Rusya'nın yaptığı mali yardımın esasını teşkil etmiştir. Buhara Cumhuriyeti'nin, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne yardım maksadıyla Ruslara teslim ettiği 100 milyon altın rubleden yaklaşık % 14'ü Türkiye'ye ulaşmıştır. Sovyet Rusya'dan gelen toplam mali yardım 1920 ve 1921 savunma bütçelerinin %11,3'üne tekabül etmektedir.⁶

5. 2. SSCB' nin Kafkasya Politikası

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'ın kontrolüne yönelik istekleri ve üs talepleri ilişkilerin gerilmesine neden oldu. Türkiye başlangıçta SSCB ile savaş sonrası pazarlıklarını sürdüren Batı'yı arkasına alamadı ve SSCB'nden gelen istekler karşısında yalnız kaldı.

Bu sırada gerek Türkiye gerekse SSCB'de karşıt kamuoyu güçleniyordu. 4 Aralık 1945'te İstanbul'da SSCB karşıtı bir miting düzenlendi. Göstericiler Rusça kitapların satıldığı iki kitapçı ile solcu Tan gazetesinin matbaasına polis tarafından saldırı yapıldığı bir ortamda saldırınca, 8 Aralıkta SSCB bunu kınayan bir nota verdi. Bu saldırı Türkiye siyasi yaşamına "Tan Matbaası Olayı" olarak geçti.

Ardından, Gürcistan Bilimler Akademisinden iki profesörün Türkiye toprakları üzerindeki isteklerini dile getirdikleri makaleleri⁷ gündeme geldi. 14 Aralık 1945

⁶Mesut Kutlu, *Milli Mücadelede Dış Yardımlar (1919- 1922)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2004, s. 52- 56

⁷Canaşia ve Berdzenişvili adlı akademisyenlerin Tiflis kentinde çıkan Komünist gazetesine gönderdikleri mektubun Mehmet Özata tarafından tercüme edilen tam metni için bakınız ; Nikoloz Berdzenişvili, Simon Canaşia, "Türkiye'den Haklı İsteklerimiz", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 8, Sayı 46, İletişim Yayınları, İstanbul, Ekim 1987, s. 241- 244

İki Gürcü Profesörün iddiaları 21 Aralık 1945 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde "Soğuk Bir Şaka" başlığı ile yayınlanmıştır. (Belirtilen gazetenin ilgili manşet sayfası EK- 10'da sunulmuştur). 06 Ocak 1946 tarihindeki basın toplantısında ise Başbakan Şükrü Saracoğlu, Sovyet iddialarını yanıtlamıştır. Özetle; *..Vakıa bu illerde Gürcü dilini de konuşan ve kendilerini Türk dinine, Türk vicdanına, Türk kültürüne ve Türk diline sahip sayan insanlar vardır fakat bu insanlar çarların ve çar ordularının önünden kaçıp anavatana iltica eden Türklerdir... 1935 Tarihli devlet istatistiklerine göre bunların bütün Türkiye'deki sayıları 57,325 tir. Bu sayıdan, bu iki profesörüne göre Gürcü oldukları için Gürcistan'a iade edilmeleri istenen illerdeki Gürcülerin adedi 1,746,329 yerli ve Türk nüfusa mukabil 15,596 dır...Bütün bunlara rağmen temenni ediyorum ki bu profesörlerin yazıları yalnız bu profesörlerin yazısı ve malı olarak kalsın...Basın toplantısının tam metni için bakınız; Kemal Baltalı, 1936- 1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi, Yeni Desen Matbaası, Ankara,1959, s. 140- 141, Cumhuriyet, 07.01. 1946.*

tarihinde Tiflis'te yayınlanan Komünist gazetesinde, 20 Aralıkta ise Pravda ve İzvestiya'da yayınlanan ve “Türkiye’den Meşru İsteklerimiz” başlığını taşıyan bu makale şöyle sona eriyordu: “(...) *Gürcü halkı hiçbir zaman vazgeçemediği ve vazgeçemeyeceği topraklarını geri almak zorundadır. Ardahan, Artvin Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun, Trabzon bölgelerini içine almak üzere Doğu Lazistan’ı yani Gürcistan’dan koparılmış toprakların bir bölümünü kastediyoruz.*” Bunu 1948 ve 1949’da SSCB’de yayınlanan akademik çalışmalarda Sovyet tezinin desteklenmesi izleyecektir.

9 Mart 1946’da Başbakan Saracoğlu’yla görüşen Büyükelçi Vinogradov da Türkiye basınındaki “kişilere yönelik saldırılar” dan yakınlıkla bunlara son verilmesini istedi. Saracoğlu’nun SSCB’nin isteklerinden vazgeçip geçmediği sorusunu ise, bu isteklerin Molotov tarafından dile getirildiği ve ancak kendisi tarafından geri çekilebileceği biçiminde yanıtladı.

1945 Martından, notaların geldiği 1946 Ağustosuna değin yaşanan şeydu: SSCB resmi bir yazışmaya dökmeksizin, önce Molotov aracılığıyla isteklerini dile getirdi. Yazılı biçimde dile getirmediikleri için, işin başında İngiltere ve ABD buna amacını aşan bir yanıt vermeye çekindiler. Ardından, SSCB konuyu savaş sonu konferansı Potsdam’da İngiltere ve ABD’yle görüştü, ama bir anlaşmaya varılamadı. İstekler dünya basınında yer almasına karşın, Türkiye’de resmi çerçeveler kamuoyuna açıklama yapmaktan kaçındı. Böylece, Türkiye SSCB’ye isteklerinden kolayca vazgeçme olanağı tanıyordu.⁸

ABD, Potsdam Konferansı’nda Sovyetlerin toprak isteklerinin iki taraflı ilgilendirdiğini savunmasına rağmen, 1945 yılı sonbaharından itibaren Türkiye’nin toprak bütünlüğü ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Amerikan Politikası’nın değişmesinde özellikle iki olay etkili olmuştur. Bu olaylardan biri, 1945 yılı sonlarında Sovyetler Birliği’nin iki Gürcü profesörün iddialarına dayanarak bazı Türk illerinin kendine verilmesi için açtığı kampanyayı artırması, ikincisi de bütün 1945 – 1946 kışı boyunca dünya politika sahnesini meşgul eden İran meselesidir.

⁸Baskın Oran (Editör), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1. 1918 -1980)*, 9 ncu Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 503-504)

Bu olayların etkisi ile 1946 yılı başlarından itibaren ABD, Sovyetler Birliği'nin Akdeniz ve Ortadoğu'ya yayılma politikasına karşı tavrını değiştirmeye başlamıştır. Nitekim iki Gürcü profesörün mektubunun yayınlanmasından sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki siyasi baskısının artması üzerine, Türk hükümeti Sovyetler Birliği'ne Karşı ABD ve İngiltere'nin Desteğini kazanmak için müracaatta bulunmuştu.

Bu müracaat üzerine ABD, Türkiye'ye verdiği notada, artık bu konun Türk – Sovyet münasebetlerini aşarak, Amerikan hükümetinin, ihlal edilmesine müsaade etmemeye kararlı olduğu Birleşmiş Milletler yarasının girdiğini belirtmektedir. Bu tebliğ, ABD'nin mukadderatına karşı göstermeye başladığı fiili ilginin ilk kesim delilini teşkil ediyordu.⁹

Dönemin Dışişleri Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin, hadiseyle ilgili gelişmeleri şöyle anlatmaktadır: *İki memleket arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi tehlikeli ihtilatlara müsait ve uluslararası ölçüde önleyici bazı tedbirlerin alınmasını aynı oranda amir bulunuyordu. Bu alanda Türk diplomasisine düşen görev Amerika Birleşik Devletlerini ve Büyük Britanya'yı, Sovyet Hükümetini ihtilafa yönelen tehlikeli yürüyüşünde durdurmağa elverişli bir tutum almak zaruretine ikna etmek için uygun fırsatları kollamak, bulmak ve gerekirse yaratmak idi. Memlekette hiddet son haddine varmıştı. Komünizme karşı nefret bütün milleti saran bir kin halini sarmıştı.*

Biraz evvel işaret edildiği gibi durumun artan gerginliği ve halkın coşkunluğu Amerika ve İngiliz Büyük Elçileriyle fikir teatisi lüzumunu ortaya koymuştu. Her iki diplomatı Dışişleri Bakanlığındaki büroma davet ettim. Kendilerine Gürcü Profesörlerin yayınlarından sonra Türk-Sovyet ilişkilerinin aldığı yeni manzaradan bahsettim. Çeşitli şekillerde tekrarlanan bu tahriklerin komşu memleketin toprakları üzerine tamamiyle haksız ve abes talepler ortaya atmaya kadar vardığını belirttim. Bu isteklerin, Sovyet Birliği de dahil olmak üzere, henüz birkaç ay evvel Birleşmiş Milletler üyesi Devletler tarafından tecavüzden kaçınmak ve bütün milletlerin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne riayet hususunda resmen alınan taahhütlere aykırı olduğunu hatırlattım. Sovyet davranışın fiili alana henüz intikal etmemekle beraber, zihniyet bakımından maddi tecavüz kadar takbihi gereken manevi bir tecavüz teşkil ettiğini ilave

⁹Yusuf Sarıay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 859, Ankara, 1988, s. 53-54

ettim ve Büyük Elçilerden, taahhütlere aykırı bu durum hakkında Hükümetlerinin görüşlerini bana bildirmelerini rica ettim. Hiç şüphesiz her iki tarafa aynı tabirlerle yönettiğim soru, Birleşmiş Milletlerin, Başkan Roosevelt tarafından alınan bir teşebbüsten doğmuş ve yasanın da Amerikan toprağında imzalanmış olması sebebiyle Amerika'ya hitap safhasında daha ziyade önem ve kuvvet taşıyordu.

Bu görüşmeden birkaç gün sonra Amerika Büyük Elçisi ziyaretime geldi ve Dışişleri Bakanlığından aldığı cevabı, elindeki kağıttan bizzat okuyarak, bana aşağı yukarı şu tebliği yaptı: “Amerikan Hükümeti, Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında artan gerginliği dikkat ve endişe ile takip etmektedir. Hükümet, tehlike karşısında korku ve telaşın Dünya barışını kuvvetlendirmeye yarayacak bir davranış olmadığı kanısındadır. Bu bakımdan Amerika Hükümeti ve milleti Türk Milletinin maruz kaldığı baskı karşısında gösterdiği cesaret ve azmi hayranlıkla izlemektedir. Toprak talepleriyle ortaya çıkan duruma gelince, Nezaret, bu talep yüzünden meselenin artık Türk-Sovyet ilişkileri alanını aşmış ve Amerikan Hükümeti'nin ihlaline müsaade etmeyeceği Birleşmiş Milletler yasası sahasına intikal etmiş bulunduğu düşüncesindedir.”

Bu tebliğ bize Amerika Devletlerinin, Türkiye mukadderatına ve genel olarak Akdeniz güneyine karşı göstermeğe başladığı fiili ilgilinin ilk kesim delilini getiriyordu. Büyük Elçi Wilson'un, Avrupa'nın selameti için ne derece hayati olduğu pek yakından anlaşılacak olan bu amerikan ilgisine nazarlara çarpan bir somutlaşma verme gayretleri, birkaç hafta sonra, Amerikan Hükümetini, çok manalı bir jestle, iki torpido refakatinde Missouri adındaki harp gemisini, Kasım 1944 başında Washington'da vefat etmiş olan Büyük Elçi rahmetli Münir Erteğün'ün cenazesini Türkiye'ye nakli göreviyle tanzif etmeğe sevk edecekti.¹⁰

Ancak SSCB, sonuçta isteklerine ulaşamadığı gibi Türkiye'yi Batı blokuna iterek başarısızlığa uğramıştır. Ayrıca yapılan değerlendirmeler SSCB'nin isteklerinin Türkiye'nin NATO'ya girişini hızlandırdığı ve komünizm-karşıtlığına Sovyet-karşıtlığının eklendiği yönündedir.

30 Mayıs 1953 tarihi, sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerin “normalleştiği” bir sürecin başlangıcıdır. Savaş sonrasında İlk kez bu tarihte, en azından SSCB tarafından

¹⁰ Feridun Cemal Erkin, *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968, s. 278 - 279

ilişkilerin olağan seyrine dönmesi için bir adım atıldı ve bunu öteki girişimler izledi. SSCB 30 Mayıs 1953'te verdiği bir notayla, İkinci Dünya Savaşının ardından gündeme gelen isteklerden vazgeçtiğini Türkiye'ye resmen bildirmişti:

“Son zamanlarda Sovyetler Birliğinin komşu devletlerle münasebetleri meselesi ile meşgul olan Sovyet Hükümeti, diğer meseleler arasında Sovyet-Türk münasebetlerinin durumuna da dikkat atfetmiştir.

Bilindiği gibi 1925 tarihli Sovyet-Türk Muahedesinin müddetinin sona ermesi ile alakalı olarak, Sovyet-Türk münasebetlerinin tanzimi meselesi birkaç sene evvel iki devlet mümessillerinin resmi görüşmelerinde mevzuu bahis edilmişti. Bu görüşmelerde Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Türkiye'ye karşı bazı toprak iddiaları ve aynı veçhile Sovyet Hükümetinin, Sovyetler Birliği emniyetine Karadeniz Boğazları cihetinden gelebilecek tehdidin bertaraf edilmesine müteallik mülahazaları (ilişkin düşünceleri) da yer almış bulunuyordu. Türkiye Hükümeti ve ictimai mahafili (toplumsal çevreleri) bunları teessürle (üzüntüyle) karşılamış ve bu da Sovyet-Türk münasebeleri üzerinde tesirini göstermekten hali (uzak) kalmamıştır.

İyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve barış ve emniyetin tarsini (sağlamlaştırılması) namına Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri Türkiye'ye karşı toprak iddialarından sarfınazar etmeyi (vazgeçmeyi) mümkün telakki etmişlerdir. Boğazlar meselesinde Sovyet Hükümeti bu mesele hakkında eski noktai nazarını yeniden gözden geçirmiştir ve Sovyetler Birliğinin Boğazlar cihetindeki emniyetini Sovyetler Birliği için olduğu gibi Türkiye için de kabule şayan şartlar altında temin etmeyi mümkün addetmektedir.

Bu suretle, Sovyet Hükümeti Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını beyan eder.”

Nota, üç noktaya değiniyordu. Birincisi, SSCB ilişkileri iyileştirme isteğini dile getirmiş oldu. İkincisi, açık biçimde Türkiye'den hiçbir toprak isteği bulunmadığını belirterek bu olumsuzluğu ortadan kaldırma eğilimini gösterdi. Bunu yaparken de, isteklerin Gürcistan ve Ermenistan'dan kaynaklandığını, şimdi federal birim olarak

bunu düzeltmek istediğini bildirdi. Üçüncüsü, Boğazlar konusunda görüşünü gözden geçirdiğini dile getirdi.

Görüldüğü gibi , SSCB ilişkilerin normale dönebilmesi için ilk adımı atmış ve savaş sonrasında ilişkileri kopma noktasına getiren çıkışlarından kesin geri dönüş yapmıştır.¹¹

¹¹B. Oran (Editör), *a.g.e.*, 507 - 513

ALTINCI BÖLÜM

BAĞIMSIZ GÜRCİSTAN İLE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

6. 1. Gürcistan'ın Bağımsızlığı

Sovyet rejimi altında, Gürcülerin 1956 ve 1978 yıllarında gerçekleştirdikleri anti-Rus eylemleri görünürde başarıya ulaşamamış ancak, ülkede milliyetçi karşı hareketin canlı tutulmasının temellerinden birisini teşkil etmiştir. 1978 yılında Gürcistan'da Gürcü lisanının kullanılmasındaki 'ayrıcalıklı statünün' ortadan kaldırılmasına dair Sovyet Hükümetinin aldığı kararı protesto etmek için yapılan gösteriler neticesinde Rus Hükümet Güçleri duruma müdahale etmiş, birçok gösterici tutuklanmıştır. Tutuklanan göstericiler arasında Gürcistan Helsinki İzleme Grubu üyelerinden olan "İnsan Hakları" avukatı Zviad Gamsakhurdia da yer almıştır.

Milliyetçi muhalif hareketin önderi durumundaki Gamsakhurdia, daha sonraki olaylarda da başrolü oynamaya devam etmiştir. 1988 yılında "Glasnost" politikasından yararlanarak Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etme çalışmaları başarıya ulaşamamıştır. Tarihe Nisan 1989 trajedisi olarak geçen Tiflis bağımsızlık gösterilerinde 20 kişinin hükümet güçleri tarafından öldürülmesi ve bir çok kişinin yaralanması sonucu ortaya çıkan hükümet aleyhtarı ortam, Gamsakhurdia'nın başında olduğu hareketin taraftar sayısının artmasını sağlamıştır.

"Gürcistan Gürcülerindir" stratejisi üzerine kurulu milliyetçi hareket, ülkedeki etnik grupların kendi geleceklerinden emin olmama ve kendilerine baskı altında hissetme durumunu beraberinde getirerek, SSCB üyesi 15 cumhuriyetten biri olan Gürcistan Cumhuriyeti'nde tansiyonun yükselmesine neden olmuştur.¹

1990 yılında Moskova'nın Birlik Cumhuriyetleri üzerindeki etkisini kaybetmeye başlamasıyla Gürcistan bağımsızlığını ilan etme fırsatını ele geçirdi. 28 Nisan 1990'da yapılan ilk parlamento seçimlerinde antikomünist Yuvarlak Masa Koalisyonu oyların %54'ünü alarak Gamsakhurdia'yı devlet başkanlığına seçti ve Cumhuriyet'in Moskova merkezli yönetimini sona erdirdi. Bunun ardından Gürcistan Sosyalist Cumhuriyeti olan

¹Hüseyin Fazla, *Türkiye'nin Bölgesel Güvenliğinde Gürcistan'ın Yeri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, s. 54

ülkenin adı Gürcistan Cumhuriyeti olarak değiştirildi, bağımsızlık kararı için bir halk oylaması düzenlendi. 31 Mart 1991 tarihinde yapılan oylamada halk %98 kabul oyu ile bağımsızlık kararını desteklediğini ortaya koydu ve bunun sonucu olarak 1991 yılında Sovyet askerleri tarafından Tiflis'te öldürülen 20 sivilin ikinci ölüm yıldönümü olan 9 Nisan 1991'de ülkenin bağımsızlığı ilan edildi.

Parlamento başkanı ve fiili devlet başkanı olan Gamsahurdia kendisine yöneltilen eleştirilere yanıt olarak Sovyetler Birliği tarihindeki ilk serbest seçimlerde kendisini devlet başkanı olarak gösterdi ve 26 Mayıs 1991'de yapılan seçimlerde oyların %87'sini alarak büyük bir zafer kazandı. Fakat bu seçimlerle beraber istikrarlı yeni bir dönemin başlayacağını umanların beklentileri karşılıksız kaldı.²

Gamsakhurdia'nın diktatörlüğe varan yönetim tarzı, başlangıçta kendisi ile beraber hareket eden Savunma Bakanı Cengiz Kitovani ve Gamsakhurdia yönetiminde Başbakan olarak görev yapan Cengiz Sigua'nın Milli Muhafız Teşkilatı içinde yer alan destekçilerini de arkalarına alarak, 1991 Ağustosunda Gamsakhurdia'ya karşı silahlı mücadeleye başlamasına neden olmuştur.

Yaşanan çatışmalar neticesinde, 1992 Ocak ayında Gamsakhurdia ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmış ancak, devrik Başkan mücadelesini ülkenin dışından (Ermenistan) sürdürmeye devam etmiştir.

Gürcistan'da Gamsakhurdia'dan sonra ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak amacıyla bir devlet konseyi teşkil edilmiştir. Mart ayında Şevardnadze bu konseyin başına geçti. 1992 Mart ayında Gürcistan'a geri dönen ve devlet başkanı olan Şevardnadze'nin yönetimi, ülkede durumun düzelmesi yolunda atılmış çok önemli bir adım olmuştur.

Yönetime gelir gelmez Şevardnadze başlıca iki büyük sorunla karşı karşıya kalmıştır: Ülkenin sallanan ekonomik yapısı ve politik hayatın ülkeyi yönetemez hale gelmesi.

Şevardnadze, öncelikle halkın desteği sağlamak ve yaklaşan seçimler sonucunda iktidarını korumak/pekiştirmek için kendi partisini kurmaya karar vermiş ve "Gürcü

² K. Sancak, *a.g.t.*, s. 44- 45

Halkının Birliği'' partisini kurmuştur. Ülkede, Ekim ve Kasım 1992 aylarında yaklaşık 40 partinin yarıştığı parlamento seçimleri yapılmış ancak, siyasi krizini çözümünü sağlayacak bir tablo yakalanamamıştır.

Seçim sonuçlarına göre, Şevardnadze'nin sosyal demokrat "Gürcü Halkının Birliği – Mokalaketa Kavşiri" birinci sırada, ikinci sırada sağ görüşü temsil eden "Milli Demokrat Parti-Erovhul Demokratiuli Partia", üçüncü sırada ise Acara Özerk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Aslan Abaşidze'nin sosyal demokrat görüşü temsil eden "Kalkınma Partisi" yer almıştır. Ortaya çıkan boşluk neticesinde, Şevardnadze, Devlet konseyi ve Devlet Savunma Konseylerinin Başkanı olarak iktidarda bir anlamda tek söz sahibi olan kişi olarak konsey adına ülkeyi yönetmeye başlamıştır.

Bu dönemde, Abhazya ve Güney Osetya³ olayları yaşanmış, Rusların Gürcü yönetimine yaptığı üyelik baskısı neticesinde, Aralık 1993'te Bağımsızlık Devlet Topluluğu 'na Gürcistan'ın üyeliği gerçekleştirilmiştir.

Bu arada, Gamsakhurdia, Ermenistan'dan sonra Çeçen Cumhuriyeti'ne geçerek tekrar iktidarı ele geçirme mücadelesine oradan devam etmiştir. Ancak, Batı Gürcistan'daki Zugdidi Bölgesinde kendisini destekleyen Zviadçuların, Şevardnadze liderliğindeki Devlet Konseyi Yönetimine karşı başlattıkları silahlı mücadele, 1993 yılı Aralık ayında Gamsakhurdia'nın bir suikast sonucu öldürülmesi ile ivmesini kaybetmiştir.

Şevardnadze'nin SSCB Dışışleri Bakanı olarak görev yaptığı dönemde sağladığı uluslararası prestij nedeniyle, dış dünya kendisini Devlet Başkanı olarak Gürcistan'ın başında görmekten mutlu olmuştur. Ancak Rusya'daki tutucu neo-emperyalistler Şevardnadze'den nefret ediyorlardı. Onu Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının baş sorumlularından biri olarak görüyorlardı.⁴

Gürcistan'ın radikal milliyetçilikten çok büyük zararlar gördüğünü anlayan E. Şevardnadze iktidara dönmesinin ardından ilk olarak "akan kanları" durdurmaya

³ Osetya güney ve kuzey diye ikiye bölünmüştür. Kuzeyi (8000 km²) Rusya Federasyonu'na bağlı iken güneyi (3900 km²) Gürcistan sınırları içinde bulunmaktadır. Kuzeyde 340.000, güneyde 65.000 Oset yaşamaktadır. Osetlerin şimdiki hedefi güney ve kuzeyin birleşerek Rusya Fedrasyonu içinde bir ülke olmaktır. Haydar Çakmak, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin Yayınları, Ankara, 2004, s. 131).

⁴ H. Fazla, *a.g.t.*, s. 55 - 57

başladı. Bu politika olumlu sonuçlar verdi ve şovenistlik yapanlar ülkenin bölünüp parçalanma sınırında olduğunun farkına vardılar. Hiçbir Kafkas devleti Gürcistan kadar ağır ve korkunç duruma gelmemiştir.

Gürcü bilincini yakından Şevardnadze iktidarını sağlamlaştırmak için sert politikalar izlese de devletin en zor dönemlerinde bile diktatörlüğü veya otoriterliği tercih etmedi. Gerçekten de zayıflamış devleti güçlendirmek anarşizmi ve mafya yapılaşmalarını çökertmek için diktatörlük ve otoriterizme kaymadan, parçalanma durumunda bulunan Gürcistan'ın, 1998 yılında Avrupa Konseyi ve 1999 yılında NATO Parlamento Asamblesi üyeliği, sınırlı zaman diliminde hızlı gelişmenin en güzel örneğidir. Şevardnadze yönetimi Gürcistan'a en azından demokratik görüntü sağlayabilmiş ve en azından batıdan böyle görünmektedir.⁵

6. 2. Şevardnadze Döneminde Türkiye- Gürcistan İlişkileri

Eduard Şevardnadze Gürcistan'a döndükten (7 Mart 1992) sonra iki devlet arasındaki ilişkiler daha aktif hale geldi. Kısa bir süre sonra Gürcistan Devlet Şurası Başkanı Şevardnadze'nin başkanlığında Gürcistan heyeti, 25 Temmuz 1992'de İstanbul'da düzenlenen Karadeniz Ülkeleri Zirvesi'ne katıldı. Zirvede Şevardnadze bir konuşma yaptı, ayrıca Türkiye ve başka ülkelerin devlet başkanlarıyla ikili görüşmelerde bulundu. Gürcü asıllı Türk işadamlarıyla yapılan görüşmede Şevardnadze bu insanlar tarafından Türkiye ile Gürcistan'ı birbirine bağlayan ticari köprülerin kurulabileceğine dair ümidini dile getirdi. Bundan bir ay sonra, 29 Temmuz 1992'de Gürcüce ve Türkçe olmak üzere iki dilde yayınlanan Hidi - Köprü gazetesi çıkmaya başladı.

Birkaç gün sonra ise Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in başkanlığında Türkiye Cumhuriyeti heyeti Gürcistan'ı ziyaret etti. Ziyaretin ilk gününde (30 Temmuz 1992) Demirel, Şevardnadze ve diğer üst düzey bakan ve yetkililerle görüştü. Ayrıca, Gürcistan Devlet Şurası'nın mensuplarıyla da bir görüşme yapıldı. Resmi bir törenle devletler arasında 5 anlaşma, 1 ortak beyanname ve 1 protokol imzalandı.(İmzalanan

⁵Haleddin İbrahimli, *Değişen Avrasya'da Kafkasya*, ASAM Yayınları 25, Ankara, 2001, s. 30

esas anlaşmanın geçerlilik süresi 10 yıldır. Anlaşmada belirtilen süreden 3 ay önce her iki taraf anlaşmayı bitirmek istediğini haber vermezse anlaşmanın geçerlilik süresi 5 yıl daha uzatılacaktır).

Türkiye Cumhuriyeti resmi heyetinin Gürcistan'ı ziyareti çok büyük öneme sahiptir. Çünkü bu ziyaret, Gürcistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra yabancı bir ülkenin başbakanı tarafından yapılan ilk resmi ziyaretti. Böylece Türkiye ile Gürcistan arasında imzalanan ilk büyük anlaşma ile iki devlet arasındaki ilişkiler yeni bir döneme girmiş oldu.

Türkiye kamuoyu 30 Temmuz 1992'de imzalanan anlaşmayı çok olumlu karşıladı. 29 Eylül'de Türkiye Büyük Millet Meclisi anlaşmayı onayladı. Gürcistan Parlamentosu tarafından ise bu anlaşma 25 Mart 1993'te oy çoğunluğu ile onaylandı. Merab Kostava dernek üyeleri ve bazı parlamento üyeleri bu oylamaya katılmadılar. Anlaşmanın giriş kısmında belirtilen, işbu anlaşmanın, 13 Aralık 1921'de yapılan Gürcistan ile Türkiye sınırlarını belirleyen Kars Anlaşması'na dayandığını belirten ifadeye karşı çıkan parlamento üyeleri oldu.

Buna karşılık bazı parlamento üyelerinin bakışlarının temelsiz ve mantıksız olduğunu gösteren Sakartvelos Respublika ve Hidi-Köprü gazetelerinde Levan Aleksidze, Nodar Komahidze, Mihail Svanidze, Revaz Gaçeçiladze gibi Gürcistan bilim adamlarının makaleleri çıktı.⁶

Bu yapılan ilk anlaşma Gürcistan'ın Doğu blokunun yıkılmasından sonra bağımsızlık ilanının sonrasında yapılmıştır. Gerek Osmanlı İmparatorluğu gerek çarlık dönemini gerekse komünizm dönemini kapsamamaktadır . Her ne kadar 13 Kasım 1921'de yapılan genç Türkiye Cumhuriyeti'yle Rusya idaresindeki Kafkas ülkeleriyle (Gürcistan -Azerbaycan - Ermenistan) imzaladıkları Kars anlaşmasında adı geçen ülkelerin imzalarının da bulunması ve 30 Temmuz 1992 anlaşmasında bu anlaşmaya atıfta bulunulması bu iki ülke arasındaki ilk anlaşma olduğunu yadsımaz.

30 Temmuz 1992 Tiflis'te iki ülkenin yapmış olduğu "Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması" onbeş maddeden oluşan iki devlet arasında yapılan klasik,

⁶<http://www.da.com.tr/dergi/DaStore/Sayi03/turkce/uluslararasi.htm>, 17.03.2005, Abesalom İmedaşvili, *Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde yeni aşama*, medya internet sitesidir.

olağan bir işbirliği ve dostluk anlaşmasıdır. Her iki ülke birbirlerinin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne, sınırların dokunulmazlığına, iç işlere karışmama ilkelerine saygıya, Birleşmiş Milletler yasasının amaç ve ilkelerine , Helsinki nihai senedi ile yeni bir Avrupa için Paris yasası ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sürecinde kabul edilen diğer belgelerde ifadesini bulan esaslara bağlılıklarını belirtmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Gürcistan Cumhuriyeti arasındaki bugünkü sınır 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşmasıyla tespit edilmiş ve hiç değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Bu anlaşma 1921'de Bolşeviklerin denetiminde olan Kafkasya bölgesindeki üç ülke Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ile Türkiye arasında olmuştur. O tarihte Bolşeviklerin egemenliği altında olan Gürcistan, bu tarihi anlaşmanın çizdiği sınırlara bugün sadık kaldığını bir anlaşma ile belgelemesi, hem sınırlarından gerçekten memnun olduğunu, hem macera peşinde olmadığını, hem de gerçekçi bir politika takip ettiğini göstermektedir. 1992 anlaşmasının en önemli noktalarından birini oluşturan ülkelerin sınırlarıyla ilgili bölümü şu şekilde kaleme alınmıştır. "Taraflar 13 Ekim 1921 tarihli Kars anlaşması ile başlayan bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti ile Gürcistan Cumhuriyeti arasında sınırları geri dönülmez bir şekilde tesbit ettiği ve iyi komşuluk ilişkileri için uygun bir çerçeve oluşturduğu inancı ile hareket ederler.Taraftar Kars antlaşmasının hükümlerine iki ülkenin mevcut mevzuatı ve uluslararası taahhütleri çerçevesinde riayet edeceklerini beyan ederek..."görüldüğü gibi anlaşma, Kars antlaşmasına atıfta bulunmaktadır. Bu durum hem iki ülkenin gerçekten sınırların değişmezliği ilkesinde anlaştıklarını hem de Gürcistan'ın içinde bulunduğu, ülkesinin parçalanma durumuna geldiği bir zamanda bu konuya verdiği önemi göstermektedir.

30 Temmuz 1992'de Tiflis'te Başbakan Süleyman Demirel ile Devlet Konseyi Başkanı Eduard Şavardnadze'nin imza ettikleri geniş çerçeve anlaşmasına dayanarak birçok konuda aynı tarihte ve daha sonra bir seri anlaşmalar yapılmıştır.(Bunlar ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması, haberleşme alanında işbirliği anlaşması, yatırımların karşılıklı korunması ve teşviki anlaşması. Karayolu taşımacılığı anlaşması, denizcilik anlaşmasıdır). Yine aynı yıl 10 Aralık 1992'de Antalya'da Gürcistan'a Eximbank kredisi verilmesine ilişkin mutabakat muhtırası imzalanmıştır.

Bir yıl sonra 28 Temmuz 1993'de Karadeniz'in kirlenmeye karşı korunması sözleşmesi, yine aynı yıl 6 Mart 1993'te Türkiye ve Gürcistan'ın da dahil olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) üyeleri İstanbul'da kültür, eğitim, bilim ve enformasyon alanlarında işbirliğine ilişkin Karadeniz Sözleşmesinin imzalanmıştır.⁷

12 -13 ocak 1994 tarihlerinde iki günlük resmi bir ziyaret için Türkiye'ye gelen Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Çankaya Köşkü'nde kabul edildi.

Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze kabulden sonra yaptığı açıklamada, Türkiye ile Gürcistan arasında oldukça samimi ve iyi niyetli bir dostluk oluştuğunu belirterek, *"Gürcistan kendi tarihinin en zor günlerinde, Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan yardımları hiçbir zaman unutmayacaktır"* dedi.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise yaptığı konuşmada, ulusları ayıran unsurların tarihe terk edildiğini, demokrasi, hukukun üstünlüğü, pazar ekonomisi, barış gibi birleştirici ve çağdaş kavramların ön plana çıktığını belirterek, *"Gürcistan'la ilişkilerimizin erişmiş bulunduğu düzey, bölgede çeşitli sorunlara çözüm arayışında da işbirliği yapılmasına olanak vermektedir"* dedi.⁸

1994 yılında ise yine bir çok alanda iki ülke arasında anlaşmalar imzalanmıştır. En az anlaşmanın imzalandığı yıl ise 1995'dir.⁹

1992 -1995 yılları arasında Gürcistan Devlet Konseyi Başkanı olarak iktidar yetkilerini elinde bulunduran Şevardnadze'nin, tamamen iktidarı ele geçirmesi 1995 yılında gerçekleşmiştir. 1995 yılında, ülkede merkezi hükümetin otoritesini tanımayarak politik istikrarsızlığa sebep olan silahlı çete reislerine karşı giriştiği mücadele başarılı olan kırılğan bir yapısı olan sistemde dengeler tam oturmadığından istikrarsızlık devam ede gelmiştir.¹⁰

⁷<http://www.kaum.ktu.edu.tr/yayinlar/gurcistan.htm>, 12.03.2005 Haydar Çakmak, *1989'dan Günümüze Gürcistan*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi internet sayfasıdır.

⁸<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1994/ocak1994.htm>, 06.12.2005, T.C. Başbakanlık Basın -Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü remi internet sitesidir.

⁹ 2005 Haziran ayına kadar Gürcistan'la yapılan anlaşma ve sözleşmelerin referans bilgileri ve detayları için bakınız; Sevim Özdoğan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Taraf Olduğu Uluslararası Anlaşmalar Rehberi 1998- 2005 (15.06.2005)*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2005.

¹⁰H. Fazla, *a.g.t.*, s. 58

31 Ağustos 1995’de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı bir günlük kısa bir ziyarette bulunmak için Devlet Başkanı Şevardnadze’nin davetlisi olarak Gürcistan’a gitmiş ama bu ziyaretin gerçekleşmesinden iki gün önce yani 29 Ağustos’da Şevardnadze’ye bir suikast teşebbüsü olmuş, Cumhurbaşkanı hafif yaralarla suikastı atlattı. Bu önemli olaya rağmen ertelenmeyen Çillerin ziyareti suikastın gölgesinde kalmıştır. Gerek Gürcistan gerekse Türk basını ziyaretten çok bu suikastı konu etmişlerdir. Zaten kısa olan bu resmi ziyaretin gündeminde de sadece o günün önemli konusu olan petrol boru hatları vardı. Bunda da amaç ilgili kuruluş ve ülkelere her iki ülkenin dost olduğu ve petrol boru hatlarının bu iki ülkeden geçmesi için her türlü destek ve iradenin mevcut olduğu mesajını vermektir.

Türkiye’nin petrol projesine karşı çıkan Rusya, Azerbaycan ve Orta Asya petrolü ile gazının boru hatlarıyla dünya pazarlarına Türkiye üzerinden geçmesine şiddetle karşı çıkmakta, Türkiye’ye varıncaya kadar bu güzergah üzerinde bulunan ülkelerden biri olan Gürcistan, Rusların tehditlerine rağmen bu projeye evet diyerek Türkiye’nin tezine destek vermiştir. Ruslar gerek Orta Asya gerekse Azerbaycan Halklarının Türklerle etnik, din, dil, kültür ve tarih bağlarına ilave olarak stratejik önemi olan ve büyük ekonomik getirisi bulunan petrol gibi bir ürünün Türkiye üzerinden pazarlanması sonucu; hem bu ülkelerin Türkiye’ye ekonomik bağımlılıkları olacak hem Türkiye’nin ve bu ülkelerin zenginleşmesi çabuklaşacak hem de tüm bu ülkelerin Rusya’ya olan bağımlılıkları ve ihtiyaçları kalmayacak veya azalacaktır. Bütün bu önemli etkenlerden dolayı Ruslar ellerindeki bütün imkanları kullanarak bu petrol boru hatlarının Türkiye’ye gelmemesi için çaba harcamaktadırlar.

Tansu Çiller’in bu ziyareti esnasında Gürcistan Cumhuriyetiyle serbest ticaret ve ekonomi bölgelerinin kurulması ve işletilmesi ile ilgili teknik ve ekonomik incelemeleri yapma ve gerekli mevzuatı hazırlama alanlarında işbirliği kurulmasına dair protokol de imzalanmıştır. Türkiye ile Gürcistan arasında aşağı yukarı iki ülke arasında olması gereken veya olabilecek bütün anlaşmalar yapılmıştır.

Başbakan Tansu Çiller bu kısa Gürcistan ziyaretinde politik ve ekonomik konuların dışında izlediği özel programı, Gürcistan ziyaretinin bazı ülkelere bir mesaj ziyareti olduğunu destekler mahiyettedir. Zira o günlerin en önemli olaylarından olan petrol boru hatlarının iki ülke için son derece önemli olduğu bu ziyaretin ana temasını oluşturmaktadır. Gürcistan Rusya’nın şiddetle karşı çıkmasına rağmen Türkiye ile

anlaşma yolunu seçmesi hem bağımsız bir devlet olduğunu ispatlamak istemekte hem de stratejik ve ekonomik getirisi çok olan bu projenin gerçekleşmesi için her türlü olanaklarını kullanmaktadır. Eğer iki ülke bugünkü anlayış ve yardımlaşmalarını devam ettirirlerse ve bir de batıyı yanlarına çekebilirlerse Ruslar geri adım atmak zorunda kalacağı değerlendirilmektedir.

Başbakan Tansu Çiller'in Tiflis ziyaretinden yedi ay sonra Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in resmi davetlisi olarak 3 Nisan 1996 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Sorunsuz iki ülke konumunda olan Gürcistan ve Türkiye arasındaki bu yüksek dereceli resmi ziyaretler dostluğu pekiştirmektedir. Her iki ülkede sorunsuz komşuluğun verdiği rahatlıkla çok kısa zamanda iki ülke arasında olması gereken hukuki politik temeller yoğun ve sağlam ilişkiler için tamamlanmıştır. Gürcistan'ın içinde bulunduğu ekonomik ve politik sorunlar ilişkilerin teorikten pratiğe geçmesini geciktirmektedir.

Gürcistan'ın çok ciddi etnik sorunlarının yanında ekonomik sorunları da vardır. Bu nedenle ilişkiler fakir kalmaktadır. Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze Türkiye ziyaretinden önce Türk basınıyla yaptığı söyleşide ülkesinin ve bölgesinin sorunlarına değinerek bu konularda düşüncesini aktarmıştır. İçinde bulunduğumuz zamanda ülkenin en büyük sorunu Abhazya diyen Şevardnadze Bumerang benzetmesini yaparak bu olayı çıkartanlara geri döneceğini söylemiştir. Bu ifadeyle Rusları hedef alan Şevardnadze bu konuda sözlerini saklamamıştır: *“Abhazya sorunu dışarıdan yönlendirilen bir sorundur. Rusya'daki yönetim dışı güçler Sovyetler Birliği hayalleriyle yaşamaktadırlar, bu güçlerin isteği Gürcistan'ın bir parçası olan Abhazya'yı Rusya'ya bağlamak ve adım adım Sovyetleri kurmaktır.”* Şevardnadze her ne kadar yönetim dışı güçler tabirini kullansa da Abhazyada'ki ayrılıkçılara desteği Rus hükümeti vermiştir. Bunun ispatı da sorunlu bölgede bulunan resmi Rus askerleridir.

Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze'nin Türkiye ziyaretinin bir başka gündemi de her iki ülke için çok önemli olan petrol boru hatlarıdır. Cumhurbaşkanı Şevardnadze konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır. *“Hazar petrolollerinin bölgeden geçmesi Gürcistan ve Türkiye'ye büyük yarar sağlayacaktır. Bu dostluk hattı ilişkilerimizi daha da güçlendirecek. Gürcistan ve Türkiye'nin tek başlarına girişimleri yeterli olmayacaktır. Ancak uluslararası konsorsiyumda bizim tezlerimizi destekliyor. Azerbaycan, petrolün bizim istediğimiz şekilde taşınması için yoğun bir çaba içinde.*

Rusya'dan da bir engelleme söz konusu değil, ama petrol konusunda da nasıl gelişmeler olacağını kestirmekte kolay değil.” Cumhurbaşkanı Şevardnadze bütün ilgili tarafların Hazar petrolünün bu iki ülke üzerinden geçmesini desteklediklerini söyleyerek olumlu bir tablo çizmiştir.

Gürcistan Cumhurbaşkanı'nın 3 Nisan 1996 tarihindeki Türkiye ziyaretinde de daha önceki ziyaretlerde olduğu gibi yeni anlaşmalar yapmışlardır. Gürcistan Cumhurbaşkanı'nın Ankara'ya yaptığı resmi ziyareti nedeniyle yapılan görüşmelerin sonunda yayınlanan ortak bildiriye iki taraf, insan haklarının ağır ihlali niteliğindeki terörist eylem ve yöntemleri kınarken, terör ve bölücülüğün her türü ile mücadeledeki güçlü taahhütlerini, her iki tarafın Hazar Denizi havzasındaki doğal gaz ve petrol kaynaklarının toprakları üzerinden boru hatlarıyla uluslararası pazarlara nakledilmesi konusundaki güçlü desteklerini teyid etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Mesut Yılmaz, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ziyaretinden yaklaşık altı ay sonra 14 Mart 1998'de Gürcistan'a yaptığı resmi ziyaret sonucunda yaptığı açıklamada iki ülke ilişkilerini mükemmel olarak nitelmiştir : *“Gürcistan ortak çıkarlara sahip olduğumuz ve her alanda dayanışma içinde bulunduğumuz stratejik öneme sahip ve ilişkilerimizi mükemmel olarak nitelendirebileceğimiz bir komşu ülkemizdir.”* Mesut Yılmaz, Gürcistan ile ortak projeler gerçekleştirileceğini bunların başında Bakü-Ceyhan petrol boru hattı ve diğer enerji projeleri olduğunu kaydetmiştir. Bu ziyaretten on gün sonra Gürcistan hükümeti petrol boru hatlarının Gürcistan'dan geçiş haklarını Türkiye'ye devrettiğini açıklamıştır. Bu davranış uluslararası ilişkilerde çok nadir rastlanan bir jesttir. Bakü - Ceyhan petrol boru hattı her iki ülke içinde politik ve ekonomik açıdan son derece önemlidir.¹¹

6. 3. Şevardnadze'nin İktidarı Kaybetmesi ve Türk-Gürcü İlişkileri

1998 Ağustos ayına gelindiğinde yolsuzluk suçlamaları öyle bir hal almıştır ki, sonuçta kabinenin üç üyesi dışında hepsi toplu olarak istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Başkan Şevardnadze, hükümet üyelerini istifa kararı almaları için zorlamış, böylelikle

¹¹ <http://www.kaum.ktu.edu.tr/yayinlar/gurcistan.htm> , 12.03.2005

icra makamı olan hükümete halkın güvenini kazanmayı ve kendisine yakın isimlerin kabinede yer almasını sağlamayı istemiştir.

Başkan Şevardnadze'nin popülaritesine, ülkede ölüm cezasının kaldırılması uğraşlarına ve 380 kadar tutuklunun salıverilmesine ön ayak olmasına rağmen, politik rakiplerini kendisine karşı ikinci kez bir suikast girişiminde bulunmaktan alıkoymamıştır. Şüpheliler arasında eski Bakanlardan birisinin de bulunması, aynı dönemde 4 BM gözlemcisinin Gürcü bir muhalif lider tarafından kaçırılması, 1998 yılına gelindiğinde hala ülkede istikrarın kaygan bir zemin üzerinde olduğunu göstermekteydi.

1998 Ekim ayında, Şevardnadze yönetimine karşı muhalefetini göstermek isteyen tugay büyüklüğündeki bir askeri birlik, Kutaisi şehrine girmiş ve bir gün süreli bir isyan çıkarmıştır. Şevardnadze'nin bu isyan hareketine karşı tepkisi meclisin bile onayını beklemeden orduya isyancılara karşı kullanmak olmuştur. Aralarında üst rütbeli askerlerin de bulunduğu bir çok üst düzey devlet yöneticisi, isyanı önceden sezinleyip gerekli tedbirleri almamak suçundan dolayı devlet görevinden azledilmiştir. Şevardnadze'nin iddialarına göre “... söz konusu isyanda, Gürcistan'dan geçmesi düşünülen petrol boru hatlarının inşa edilmesine dair planlamayı engellemek isteyen dış güçlerin parmağı vardı...”¹²

Ülkede iç çekişmeler devam ederken, Abhazya'daki¹³ ihtilaf, gerek ülkede gerek bölgede barış ve istikrara yönelik tehlike oluşturmaya devam etmektedir. Türkiye, başından itibaren, ihtilafın, Gürcistan'ın uluslararası alanda tanınmış sınırları içinde barışçı yollarla çözümlenmesini desteklemektedir. Türkiye ayrıca, taraflar arasında Cenevre süreci çerçevesinde yürütülen diyalogu desteklemektedir. Bu kapsamda, Türkiye, 7- 9 Haziran 1999 tarihlerinde İstanbul'da bir konferansa ev sahipliği yapmış ve barış sürecine katkıda bulunmak amacıyla tarafları bir araya getirmiştir. Türkiye bu konuda yeni bir toplantıya ev sahipliği yapmaya hazır olduğunu taraflara bildirmiştir.¹⁴

¹² H. Fazla, *a.g.t.*, s. 60

¹³ UNOMIG (United Nations Observer Mission in Georgia), Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözlemci Misyonu, 1993 Ağustos'unda Gürcü ve Abhaz yetkililerin arasında sağlanan ateşkesin uygulanmasını sağlamak amacıyla teşkil edilmiştir. 13 Ocak 2006 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi raporuna göre bu misyonda 5 Türk askeri personel görev yapmaktadır. (United Nations Security Council, *Report of the Secretary-General on the situation in Abkhazia, Georgia*, 13 January 2006).

¹⁴ http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Kafkasya/Gurcistan/Turkiye+Gurcistan.htm, 28.11.2005, T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfasıdır.

2000 yılında yapılan seçimlerde Shevardnadze tekrar cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak, bu dönem içerisinde ekonomik iyileşme sağlanamamış, rüşvet ve adam kayırma önlenememiş ve yoksulluk ve işsizlik artmıştır.¹⁵

2 Kasım 2003 tarihinde yapılan seçimlerde usulsüzlük yapıldığı iddialarının gündeme gelmesiyle birlikte çok sayıda vatandaşın katıldığı sokak gösterileri başlamış, özellikle göstericilerin Parlamento önündeki yoğun eylemlerine halktan büyük destek gelmesi sonucunda Shevardnadze görevinden istifa ederek, yerini muhalefet lideri Saakaşvili'ye bırakmıştır.

4 Ocak 2004 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise seçime katılım oranları ile ilgili tereddütlere rağmen Saakaşvili geçerli oyların yüzde 96'sını alarak Gürcistan'ın 3ncü Cumhurbaşkanı olmuştur. 1995'te yapılan parlamento seçimlerine katılan Saakaşvili milletvekili seçilmiştir. 12 Ocak 2000 tarihinde Şevardnadze Hükümeti'nde Adalet Bakanı oldu).¹⁶

6. 4. Saakaşvili'den Sonra Türk-Gürcü İlişkileri

Gürcistan Devlet Başkanı Mikhail Saakaşvili, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Çankaya Köşkü'nde 20.05.2004'te biraraya geldi. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Gürcistan'ın egemenliği, bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve istikrarının tüm Kafkasya bölgesinin barışı için vazgeçilmez koşul olduğunu bildirdi. Gürcistan Devlet Başkanı Mikhail Saakaşvili, Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Sezer tarafından resmi törenle karşılandı. Törende Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu, Çevre ve Orman Bakanı Osman Pepe ile TBMM Başkanvekili Yılmaz Ateş ile Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Ali Tuygan da hazır bulundu.

Törende konuşan Sezer, Türkiye ile Gürcistan'ın iki dost ülke olduğuna dikkat çekti. Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasından bu yana iki ülke arasındaki ilişkilerin siyasal, ekonomik ve askeri alanlar başta olmak üzere her alanda iyi komşuluk

¹⁵<http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ilkagiris.htm>, 02.12.2005, TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın resmi internet sitesidir.

¹⁶Hasan Kanbolat, "Gürcistan'da Sakaşvili'nin Zaferi Sonrası Rusya Federasyonu'nun Muhtemel Adımları", *Stratejik Analiz*, C. 4, sayı 46, Şubat 2004, s. 14

temelinde geliştirildiğini bildirdi. Sezer, Saakaşvili ile yapacağı görüşmelerde Türkiye-Gürcistan ilişkilerinin tüm boyutlarının ele alınacağını ve gerek uluslararası alanda, gerek iki ülkeyi yakından ilgilendiren ikili ve çok taraflı konular üzerinde görüş alışverişinde bulunulacağını kaydetti.

Sezer, *"Gürcistan'ın egemenliği, bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ile istikrarı tüm Kafkasya bölgesinin barış ve gönenci için vazgeçilmez bir koşuldur. Bu bağlamda Gürcistan'ın Acara Özerk Cumhuriyeti'nde yaşanan gerginliğin Gürcistan hükümetinin sağduyulu tutumu sayesinde barışçı biçimde aşılmış olmasından mutluluk duymaktayız"* dedi.¹⁷

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye ziyareti öncesinde 11-12 Ağustos 2004'te Gürcistan'a önemli bir ziyaret gerçekleştiren Başbakan Tayyip Erdoğan, Gürcistan Devlet Başkanı Mikhail Saakaşvili'ye, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın bir an önce tamamlanması gerektiğini söyledi. Erdoğan ile Saakaşvili arasındaki görüşmeye Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı damgasını vurdu. Başbakan Erdoğan, Gürcistan ile Rusya ve üçüncü ülkeler arasında yaşanan sorunların çözümü konusunda Türkiye'nin arabulucu olabileceğini de söyledi.¹⁸

İyi niyetli ve gerçekçi yaklaşımları temel alan uygulamalara rağmen olumsuz gelişmeler de yaşanmaktadır. Karadeniz'de kıyı ihlalleri ile hadiseler, Türk gemileri ile ilgili olarak gündeme gelmiştir. 25.06.2005 tarihinde Caner-3 isimli balıkçı teknesine Batum-Sarp arasındaki yasak bölgeyi ihlal ettiği gerekçesi Gürcistan Sahil Güvenlik ekiplerince ile el konulmuştur. 03.07.2005 karasularını ihlal ettikleri gerekçesi ile hurda metal ve un yüklü iki Türk gemisine Gürcistan makamlarınca el konulmuştur. 13.09.2005 tarihinde Kumkale isimli Türk yük gemisine kaçak mal taşıdığı için arandığı gerekçesiyle el konulmuştur.¹⁹

Türkiye-AB müzakere sürecinin başlamasının ardından ülkemize gelen Gürcistan Başbakanı Zurab Nogaideli, Başbakan Tayyip Erdoğan'la yaptığı görüşmenin ardından Türk-Gürcü İş Konseyi toplantısına katılmıştır. Nogaideli, 3 Ekim'de başlayan Avrupa Birliği müzakerelerinin Gürcistan için de önemli bir gelişme olduğunu belirtti. Nogaideli, *"Bölgemizdeki tüm ülkeler ve bölge güvenliği açısından Türkiye'nin AB*

¹⁷Hürriyet gazetesi, 20.05.2004

¹⁸Sabah gazetesi, 12.08.2004

¹⁹Detaylar için bakınız: <http://www.denizhaber.com> 10. 03. 2006 Türk denizciliğinin haber sitesidir.

üyeliği çok önemli. Türk hükümetini takip etmeye ve desteklemeye devam edeceğiz. Türkiye bizim AB'ye açılan kapımız olacak" dedi.

Erdoğan'la yaptığı görüşmede Türk vatandaşlarının Gürcistan'a girişinde 90 günden kısa ziyaretler için vize şartını kaldırdıklarını açıklayan Nogaideli, "AB müzakereleri yolundaki Türk halkına tarafımızdan bir hediye olarak kısa süreli ziyaretlerde vizeyi kaldırdık. Çünkü AB üyesi ülkeler vizesiz olarak ülkemize giriş yapabiliyor" dedi. Türkiye Gürcistan arasındaki ticaret hacmini 3 yılda 2 milyar dolara çıkarmayı hedeflediklerini anlatan Nogaideli, "Ülkelerimiz arasındaki ticaretin geliştirilmesi çok önemli. Şu sıralar serbest ticaret bölgesi üzerinde çalışıyoruz. Sadece büyük iş anlaşmalarında değil, daha küçük çaptaki ticari ilişkilerde de daha çok aktif ilişkilerin gelişmesini bekliyoruz. Vizeyi kaldırmanın bu ilişkileri geliştirmemizde yardımcı olacağına inanıyorum" diye konuştu.²⁰

Bu olumlu tavır, Gürcistan'ın Türkiye'den ekonomik beklentilerinin ipuçlarını vermektedir. Bu beklentilere ait detaylar, Gürcistan Dışişleri Bakanı Salome Zurabişvili'nin 14 Mart 2005'teki ziyaretindeki teklifleri, Rus basınındaki yorumlarda yer bulmuştu. Dışişleri Bakanı Ankara, Bakü ve Erivan tarafından desteklenmesi halinde ülkesinin Ermeni-Türk ve Ermeni-Azeri diyalogunda arabulucu olabileceğini belirtmiştir. Noviyе İzvestia gazetesine göre; Tiflis'in Türk-Ermeni ilişkilerinin iyileştirilmesinde Gürcistan'ın menfaatleri vardır. Öncelikle ilişkilerdeki bu iyileşme, Gürcistan ile Türkiye arasındaki dostluğun gelişmesinden rahatsız olan Erivan'ın endişelerine son verir. Gürcistan, Türkiye'nin yardımıyla Moskova ile ilişkilerindeki bazı güç sorunları çözebileceğini ummaktadır. Rusya ile ilişkileri kötüleşen Gürcistan, yalnızca ABD ve AB'den değil, yakın komşusu Ankara'dan da destek almak istemektedir. Bu, hem siyasi hem de ekonomik düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Moskova'nın Gürcistan'a vize uygulamaya başlamasından sonra, yurt dışında iş arayan yüz binlerce işsiz Gürcü için Rus şehirlerine giden yollar neredeyse tamamen kapanmıştır. Tiflis, bu konuda uğradığı kayıplarını azaltmak amacıyla Türkiye ile Gürcistan arasında vizesiz rejime geçmek ve Batum-İstanbul uçak seferlerini başlatmak için çabalamaktadır. Ancak, bütün bunları elde edebilmesi için Tiflis'in Ankara nezdinde siyasi puan kazanması gerekmektedir.²¹

²⁰Sabah gazetesi, 09.10.2005

²¹http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/disbasin/pics_css/db.css 12.03.2005

YEDİNCİ BÖLÜM

YENİLENEN BÜYÜK OYUN

7.1. Büyük Oyun

Rudyard Kipling'in, Kim¹ adlı romanında ölümsüzleştirdiği gibi, İngiliz İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası, 19ncü yüzyılda Orta Asya'da üstünlük kurmak için savaşıyorlardı.

Londra ve Kalküta, Çarlık ordularının Kafkaslar'ı ele geçirip Türkistan'ın göçmen halklarını buyruğu altına almasını, İngiliz İmparatorluğu'nun Hindistan sömürmesine karşı bir tehdit olarak gördü. St. Petersburg'daki Rus hükümeti ise, İngilizlerin Orta Asya'daki Müslüman boyları Rusya'ya isyan etmeleri için kışkırtmasından korkuyordu.

İki imparatorluk², Hindistan veya Türkistan'ın işgali için merkezi konumuyla stratejik açıdan en uygun yer olan Afganistan'ı ele geçirmek için düelloya tutuştular. 1898 yılında Hindistan Genel Valisi olan Lord George Nathaniel Curzon, Büyük Oyun'da İngiltere için nerelerin tehlikede olduğunu çok iyi biliyordu: *“Türkistan, Afganistan, Trans-Hazar, İran- bu isimler çok uzakları, tuhaf değişimleri ve belli belirsiz romantizmi çağrıştırır. İtiraf ediyorum, bence bu bölgeler dünya egemenliği için oynanan satranç tahtasındaki taşlardır.”*

¹Kim, Lahor'da yaşayan beyaz bir yetimdir. Kim olduğunu bulmak için yola çıkan Kim, tercihleri konusundaki,(Büyük Ruh mu, Büyük Oyun mu?) arayışının peşindedir.(Rudyard Kipling , *Kim*, Penguin Classics, London, 2000)

² Kafkasya, Ruslar ve Batı Avrupalıların jeopolitik çıkarlarının geleneksel olarak çatıştığı bir alandır. Kafkasya ve güney Kafkasya üzerinde denetim kurmak için Avrasya (Moskova) ve Atlantik (Batı Avrupa, bilhassa İngiltere) kutupları arasında son üç yüzyıl boyunca savaşlar yapılmıştır. Jeopolitik mevzi savaşının mahiyeti şundan ibaretti: Rusya sıcak denizlere, Güneye, Hindistan'a ve Hint Okyanusuna çıkmaya can atmaktaydı; İngiltere ise, her vasıtayla buna karşı koymaya çalışıyordu. Kafkas savaşları, Kırım Harbi, bütün Rus-Türk ve Rus-İran savaşlarının jeopolitik anlamı bundan ibaretti. Rusya'nın karşısında her zaman İngiltere vardı. Bu, aynı zamanda Kafkasya'da 20. asrın başlarında ve devrim sonrası yıllardaki Rus-İngiliz menfaatlerinin çatışmasının da tablosudur. Bu bölgenin merkezi önemini kavrayan Çarlık ve sonra Sovyet Rusya genellikle jeopolitik durumu kendi lehine çözmeye başarabilmiş ve orta düzeyde stratejik bir zafer kazanmıştı. Bu anlamda, Karadeniz'in doğu kıyıları ve Hazar Denizi'nin büyük bir bölümü üzerinde kontrolünü pekiştirmişti. Yine de okyanusa erişmek büyük hedefine ulaşamamıştı. Bu yöndeki son stratejik operasyon, Afganistan müdahalesi felaketle sonuçlanmıştı. 20. asrın ortalarında Rusya ve Batı (özellikle İngiltere) arasındaki yüzyıllar süren düalizm ki bu jeopolitik biliminde “Avrasyacılık-Atlantikçilik” olarak bilinir iki süper devletin, SSCB ve ABD'nin karşıtlığı şeklinde somutlaştı (Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, 4ncü basım, Küre Yayınları 11, İstanbul, 2005, s. 365 – 366).

Yüzyıldan uzun bir süreden sonra, şimdi, büyük imparatorluklar, Sovyetler sonrası ortaya çıkan güç boşluğundaki Avrasya'nın merkezini denetimleri altına almak için pozisyon almaktadır. Bugün farklı aktörler var ve yeni sömürgeci oyunun kuralları 100 yıl öncesinden çok daha karmaşık: ABD, İngiltere'nin öncü rolünü devralmıştır. Rusların yanı sıra Çin, İran, Türkiye ve Pakistan gibi bölgesel güçler de güç arenasına dahil olmuşlardır.³

7.2. Büyük Ortadoğu Projesi

11 Eylül saldırılarından sonra Başkan Bush, yeni yüzyılın ilk savaşı olduğu belirtilen, 'terörle savaş'ı ilan etmiştir. Bush'a göre; 'Terörizmle Savaş', terörün kaynaklarını kurutmayı gerektirmektedir. Bu kapsamda, yalnız askeri önlem almak yeterli değildir. Terörle savaşın ekonomik, sosyal ve siyasal boyutları vardır. Yoksulluk, eğitimsizlik, yanlış yönetim, batıl ve çürük inanışların yaygın olduğu, özgürlüğün demokrasi ve insan haklarının ve özelde de kadın haklarının bulunmadığı Ortadoğu, terörü besleyen en önemli bölgedir. Tarihi gelişimi ayak uyduramayan, geleceği karanlık ve insanların umutsuz olarak yaşadığı bu bölgedeki çürük yönetimlere o güne kadar Batı tarafından sağlanan destek basitçe yanlıştır. Bedelini yine Batı ödemiştir. Ortadoğu'yu zehirleyen yine sömürgeci güçlerden kalma 'etnik ayrımcılık' başta olmak üzere bölgenin bu sorunlardan ayıklanarak küresel sisteme uyumlanması gerekmektedir.

Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) yada NATO'nun Haziran 2004'teki İstanbul Zirvesi'nden sonra anılan adıyla 'Geliştirilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP)', Moritanya'dan Endonezya'ya, bir başka açıklamaya göre, Türkistan'ın Doğusu'na kadar uzanan coğrafyadaki ülkeleri içermektedir.

ABD, Haziran 2004'te G-8 ve NATO'nun İstanbul Zirvesi'nde yeni Ortadoğu perspektifini içeren projesini ilan etmiştir. Terör tehdidinin kaynağı olarak gördüğü Ortadoğu'da eskimiş ve köhnemiş olan yönetimlerin değişmesi, kadın haklarının geliştirilmesi, okuryazarlık oranının yükseltilmesi gibi amaçlarla 'Büyük Ortadoğu Projesi'ni ortaya attığını öne süren ABD, Moritanya'dan Çin'in Doğusuna uzanan bölge

³Lutz Kleveman, *Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan ve Petrol*, Everest Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 2 - 3

olarak tanımladığı Büyük Ortadoğu’da, ‘Batı standartlarında demokrasiler kurmak ve özgürlük yaymak’” gerekçesiyle yola çıkmıştır.

ABD’nin projesinin; askeri, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel ve enerji boyutu bulunmaktadır. ABD’nin küresel stratejisi, sırasıyla; Soğuk Savaş’ın bitimi sonrası yıllara denk gelen 1992 Savunma Planlama Kılavuzu, 1995 yılında şekillenen ‘Project New American Century (PNAC) projesi’ ve onun uzantısında 2002 yılında Başkan Bush tarafından açıklanan ‘Ulusal Güvenlik Stratejisi (National Security Strategy: NSS)’ belgelerine dayanmaktadır. Bu belgelerde yer alan konsept, ABD’den başka bir gücün küresel bir güç olmasına olanak tanımamak üzere kurulmuştur. ‘Büyük Ortadoğu Projesi’ konseptte bütünlük ve süreklilik içeren bu belgelerden doğmuştur.

Bu çalışmada, 21nci yüzyılın, tıpkı 20nci yüzyıl gibi bir petrol çağı olacağı öngörülmektedir. Söz konusu proje ekonomik boyutuyla incelendiğinde, özellikle petrol üretimi ve kullanımı ile ilgili verilere dayanarak, “ küresel güçlerin çıkarlarının, Büyük Ortadoğu ile kapsanan bölgede çatıştığı gerçeğini yönlendireceği” öngörüsü ortaya konmaktadır. Avrasya’daki petrol mücadelesi, BOP ve sonrası gelecek dünya için de ipuçları vermektedir.⁴

7. 3. Yenilenen Büyük Oyun

Bugünün Büyük Oyun’unun en büyük farkı ganimetlerdir. Victoria dönemi mücadelesinde Londra ve St. Petersburg, Hindistan’ın zenginliklerini ele geçirmek için mücadele ederken, Yeni Büyük Oyun, Hazar Denizi’nin petrol ve doğalgaz rezervlerine odaklanmaktadır.

2001 Yılı Mayıs ayında Ulusal Enerji Politikası raporu “*enerji güvenliği politikasının bir önceliği haline getirmesini*” Başkan’a tavsiye ediyordu. Orta Doğulu petrol üreticilerinin dünya petrol güvenliği ve ABD’nin uluslararası enerji politikası açısından merkezi önemini koruyacağını kabul eden rapor, “*Politikamız küresel ve aydınlatıcı olacak ve küresel enerji dengesi üzerinde büyük etki yaratacak yeni*

⁴ Kemal Evcioğlu, *Amerika Birleşik Devletlerinin Büyük Ortadoğu Projesi Alfa-Kaos-Omega-Tapınak*, Umay Yayınları, İzmir, 2005, s. 15 - 23

bölgelerin ortaya çıkmasını sağlayacak,” diyordu. Raporda, Hazar Havzası’nın “hızla büyüyen yeni enerji sahası” olarak öne çıktığı vurgulanırken, “güçlü, şeffaf ve istikrarlı bir ticaret ortamı ve altyapı projeleri için Kazakistan, Azerbaycan ve diğer Hazar devletleriyle ticari diyalogun daha da geliştirilmesi” önerilmekteydi.

Suudi petrol şeyhlerine olan bağımlılığını azaltmaya hedefleyen ABD, yıllardır “enerji kaynaklarını çeşitlendirme” politikası izliyordu. Bu strateji, istikrarsız Orta doğu dışında kalan petrol kaynaklarının güvenliğini ve denetim altında olmasını sağlamayı amaçlamaktaydı. Başkan Clinton döneminin Enerji Bakanı Bill Richardson, Hazar bölgesinin bu stratejiye nasıl uygun olduğunu açıklamıştı: *“Bu, Amerika’nın dünya çapında petrol ve doğalgaz kaynaklarını çeşitlendirmesini öngören enerji güvenliğiyle ilgilidir. Bu politika, aynı zamanda, bizim değerlerimizi paylaşmayan kimselerin stratejik saldırılarını önlemeyi öngörür. Biz yeni bağımsız ülkeleri Batı’ya yönlendirmeye çalışıyoruz. Bu ülkelerin Batı’nın ticari ve siyasi çıkarlarına bağımlı olduklarını görmek istiyoruz. Diğer yönlere saptamalarını istemiyoruz. Hazar bölgesine ciddi siyasi yatırım yaptık, dolayısıyla boru hattı haritamızın ve izlediğimiz politikanın doğru olduğunu görmek bizim için son derece önemli”.*

Amerika önderliğindeki Afganistan harekatı, Orta Asya’daki jeostratejik güç dengelerini kökten değiştirdi; bu yüzden, Amerikan dış politikası buraya odaklandı. Washington’un Afganistan’daki askeri varlığı önceden uluslararası terörizmi hedef alıyor görünmesine karşın, Amerikan karar alıcıların Orta Asya’da diğer çıkarlarının da peşindedir. Daha 1997’lerde, Başkan Clinton’ın Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott, dini ve siyasi açıdan radikal bir yönetimin *“200 milyon varilden fazla petrol rezervinin üstünde oturan bir bölgeyi ele geçirmesinin Amerika için son derece önemli olduğunu”* ifade etmiştir. Hazar enerji kaynakları savaş nedeni olmayabilir ama bu kaynaklar, Bush yönetiminin Orta Asya’daki Amerikan nüfuzunu artırmak için kullandığı terörle savaşın karşılığı olacaktır.⁵

⁵L. Kleveman, *a.g.e.*, s. 5 - 9

7. 4. Enerji Stratejileri

11 Eylül Saldırıları ise, enerji aktarımının güvenlik meselesinin altını çizmiş, Orta Doğuya alternatif enerji kaynaklarının daha fazla öne çıkmasına yol açarak uluslar arası ilgiye ve yatırımlara kaynak olmuştur. Bu rekabetin başka deyişle “Yeni Büyük Oyunun” aktörleri RF, Türkiye, ABD, AB üyeleri, Çin,⁶ Hindistan, İran ve Pakistan’dır.

Kısaca bahsetmek gerekirse ABD dünyanın “tek süper gücü” olduğuna göre Soğuk Savaşın bitmesinden sonra ortaya çıkan düzende gücünü zirvede tutmaya çalışmakta, bölgedeki devletlerin Rusya’ya olan bağımlılıklarını azaltmak konusunda destek vermekte ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. AB üyeleri için önemli olan enerjinin sürekli ve güvenli bir şekilde aktarılmasıdır. Bunun gerçekleşmesi için bölgeye yatırımlar ve yardımlar yapmaktadır. İran ekonomi kazanç sağlamak için enerjinin kendi toprakları üzerinden aktarılması için uğraşmakta ancak ABD İran politikalarını desteklemediği için İran bu oyunda güçsüz duruma düşmektedir. Enerji tüketiminin yarısına yakını ithal eden Çin, Hazar Bölgesi ülkeleri ile kuracağı iyi ilişkileri önemli bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Hindistan da Çin gibi sürekli artan nüfusu ve üretim kapasitesi ile birlikte artan enerji ihtiyacı için Hazar bölgesi

⁶ Esasen, Pentagon stratejik planlama topluluğu, enerjisinin önemli bir kısmını Çin’le uzak bir gelecekte yapılacak olan bir savaş senaryosu üzerine düşünmeye ve bunun için hazırlanmaya ayırmıştı. Çin konusunda çalışmak üzere uzmanlar görevlendirilmişti. Bütün savaş oyunlarında büyük ve isimsiz bir Asya ülkesi, sahillerine yakın küçük bir adaya tehlikeli çıkarlar uğruna saldırılmaktadır. Çin’in artan etkisine karşı koymak için askeri varlığı yeniden yapılandırılması konusunda çok düşünülmüştür.

Pentagon’un yaptığı her bir inceleme aynı sonucu vermektedir; Savaşın geleceği Asya’dır ve Çin’in askeri gücüne karşı koyabilmek için Amerika’nın yani nesil uzun menzilli silahlara ihtiyacı vardır. Bu çaba Clinton yönetiminde başlamış ve Bush yönetimindeki dönüşüm taraftarları Pentagon’da kontrolü ala geçirdiklerinde hız kazanmıştır.

Pentagon istediği kadar planlar yapsa da, bunu, büyük küresel akışlar çerçevesinde değil, basit savaş mantığı içerisinde yapmaktadır. Açıkçası, bu akışlar Savunma Bakanlığı’nın sadece kendisinin yönettiği düşündüğü uluslararası güvenlik ortamını yeniden şekillendirmeye devam etmektedir.

Çin planladığı büyüme oranının gerçekleşmesi için bir nesil sonra enerji tüketimini iki katına çıkarmış olmalıdır. Çin enerji için Rusya, Orta Asya ve Körfez’e başvuracaktır. Bu, birçok yeni dost edinmesi ve eski bir düşman olan Moskova’yla sıkı ilişkiler içerisine girmesi anlamına gelir, ihtiyacı olduğu enerjiyi dağıtmak için muhteşem bir altyapı kurmalıdır. Bu altyapının maliyeti çok yüksek olacaktır. Ayrıca, yine en büyük ticari ortağı olan Japonya’dan olabildiğince faydalanacaktır. Ama büyük para kaynaklarından faydalanmak istediğinde buna karşılık verebilecek iki finans topluluğu vardır: Wall Street ve Avrupa Birliği. Bu durumda Çin’in gelişebilmek için Amerikalılarla, Avrupalılarla, Müslümanlarla ve Slavlarla dost olması gerekmektedir. Geriye çatışma yaşayacak medeniyet kalmamaktadır. Çin tüm bu enerjiyi ithal etmek, işlemek, gerekli enerji ürünlerini oluşturmak ve bunları ülkenin her yanındaki (ama çoğunlukla kıyı kesimler) bina ve araçlara ulaştırmak zorundadır (Thomas P.M. Barnet, *Pentagon’un Yeni Haritası*, 3ncü Baskı, 101 Kitap Yayınları, İstanbul, 2005, s. 269 – 275).

ülkelerinde enerji sahalarına yatırım yaparak enerji güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.⁷

7. 5. 11 Eylül Saldırıları Sonrasında Gürcistan

1990 sonrasında Güney Kafkasya'da kaybettiği etkinliğini artırmak isteyen Rusya, Pankisi Vadisi'ni Gürcistan'a karşı bir koz olarak kullanmaya çalıştı. Rusya, vadide sadece mültecilerin barınmadığını, bu bölgenin Çeçen savaşçılar tarafından toplanma bölgesi olarak kullanıldığını, eylemler için lojistik üs teşkil ettiğini iddia ediyordu. Gürcistan ise, bölgenin denetimi konusunda bir takım zafiyetlerinin olduğunu kabul etse de Çeçenler'in silahlı bir kampa sahip olmadığını sürekli vurguladı.

Rus iddialarına esas teşkil eden Pankisi Vadisi, Gürcistan'ın kuzeydoğu bölgesinde, Büyük Barbola dağından başlayarak Alazani nehri boyunca 34 km. uzanmakta ve 8 köyü barındırmakta, Başkent Tiflis'e 75 km. uzaklıktadır. Çeçenistan'da 1999 yılında başlayan çatışmalardan kaçan 7,000'den fazla Çeçen mülteci Gürcistan'ın Pankisi vadisine geldi. Mültecilerin çoğunluğunu kadınlar, çocuklar ve yaşlılar oluşturmaktaydı. Mültecilerin yüzde 80'i vadideki Kist etnik grubuna mensup Gürcü ailelerinde barınmaktaydı. Kistlerin, Çeçenlerle güçlü aile bağları vardır. Bölgedeki sosyal hayat, klan tarzı yönetim ile düzenlenmekte, başkente yakınlığına rağmen bölgede yerel hükümetin tesiri ve kontrolü azdı.⁸

Gürcistan Rusya'nın bu girişimini ülkede görev alan AGİT faaliyetinin artırılması ile önledi.1999 yılında Gürcistan'ın talebi ile AGİT Daimi Konseyi'nin aldığı kararla Gürcistan Misyonu, Gürcistan, Rusya ve Çeçenistan sınırlarının izlenmesine yönelik olarak genişletildi.⁹ 2001 Yılında Sınır İzleme Faaliyeti, İnguş Cumhuriyeti'ni de kapsayacak şekilde genişletildi.¹⁰

⁷ <http://turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=411>, 7 Temmuz 2005, Dilek Karakaya - Fatih Koraş, *Enerji Bağlamında Türkiye- Rusya İlişkileri*, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi internet sitesidir.

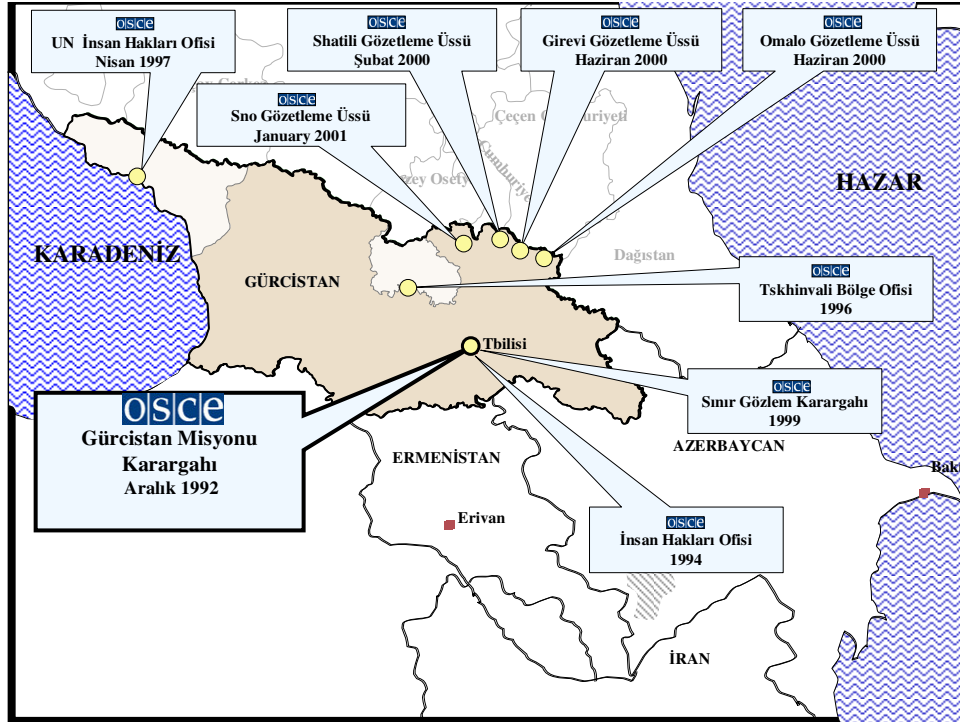
⁸ http://www.unhcr.org.tr/bulten/hafta/subat08_02.htm, 08.01.2002, Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin Türkçe sitesidir.

⁹ AGİT Daimi Konseyi Kararı No. 334, Permanent Council Decision No. 334, 15 Aralık 1999.

¹⁰ AGİT Daimi Konseyi Kararı No. 450, Permanent Council Decision No. 450, 13 Aralık 2001.

Aralık 2002 de ise Dağıstan sınırının gözetlenmesi de faaliyete dahil edilmiştir.¹¹ Sorumluluk sahası toplam 280 km.dir. Sno, Shatili, Assa Valley, Girevi, İngus-Çeçen sektöründe, Omalo, Napareuli, Kvareli, Akhalsopeli, Kabali, Dağıstan sektöründe bulunan gözetleme üsleridir.

İnguş Cumhuriyeti sınırı	60 km
Çeçenistan sınırı	80 km
Dağıstan sınırı	140 km

5-AGİT Sınır Gözetleme Teşkilat ve Tertiplenmesi (2001 yılına kadar)

¹¹ AGİT Daimi Konseyi Kararı No. 523, Permanent Council Decision No. 523, 19 Aralık 2002.

Türkiye bu faaliyete subay, polis, toplam 5 personel ile katkıda bulunmuştur. Kafkas Dağlarındaki dağ geçitlerin gözetlenmesine yönelik 24 saat esasına göre yapılan çalışmada elde edilen sınır ihlalleri, elektronik ortamda derhal Tiflis (Misyon Karargahı), Viyana (AGİT Daimi Konseyine) iletilebilmektedir. Çeçenlerin Gürcistan'da üs bölgesi teşkil ederek eylemler sonrasında Gürcistan'a sığınmaları halinde, bu hususun tespiti ve sınırın izlenmesi faaliyetin ana fikri olarak alınmıştır. Faaliyet yaz aylarında dağ geçitlerin bulunduğu noktalara kamp kurarak gözetleme, yaya devriye, araçla orman ve yerleşim yeri bulunmayan bölgelerde araçla keşif şeklinde, kışın ağırlıklı olarak hudut boyunca helikopter ile uçarak havadan kontrol, geçitlere çıkan yollar boyunca kamp kurma şeklinde icra edilmektedir.¹²

7. 6. Gürcistan'ın Artan Önemi

11 Eylül sonrasında Amerika'nın başlattığı "uluslararası teröre karşı mücadele kampanyası"nı Rusya kendi durumu ile ilişkilendirerek Çeçen sorununu gündeme taşıdı. Zaten Amerikan tezine göre teröristler zayıf hükümetler tarafından yönetilen coğrafyada daha kolay barınma ve tutunma imkânına sahipti. Afganistan'dan kaçan teröristlerin nerede oldukları konusu gündemi meşgul ederken Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov ile Şevardnadze'nin basın açıklamaları bir anda gözlerin Gürcistan'a çevrilmesine neden oldu.

Usame Bin Laden'in Pankisiye kaçmış olabileceğiyle ilgili olarak değerlendirme yapan Igor Ivanov'un " *Böyle olmadığını kim söyleyebilir?*" açıklamasına sonrasında Gürcistan Güvenlik Bakanlığı'nca " *bu konuda bir bilginin olmadığı, Rus Dışişleri'nde mevcut bilgilerin varsa Tiflis'e gönderilmesi*" talep edildi.

Şevardnadze ise yaptığı basın açıklamasında; İvanov'un çocukluğunu geçirdiği Akhmeta bölgesinin Pankisi'den araçla 15 dakika mesafede olduğunu ve Laden'in İvanov'un annesinin evinde olabileceğini söyledi. Ayrıca Rusya ile Pankisi'de bir

¹²Detaylı bilgi için, *OSCE Mission to Georgia, Osce Papers, Georgia Welcome Pack*, Tiflis, 2003.

müşterek operasyon yapılmasını düşünmediklerini, bunun kabul edilemez olduğunu belirtti.¹³

Kısa bir süre sonra Gürcistan Dışişleri Bakanı Irakli Menagarishvili , ABD'nin kendilerine mali ve teknik destek sağlamak üzere teklifte bulduklarını ancak Pankisi'de ABD ile bir müşterek hareketin yapılmayacağını açıkladı.¹⁴

6- Pankisi Vadisi

27 Şubat'ta, ABD Devlet Bakanı Colin L. Powell, aynı tarihlerde Igor Ivanov'u telefonla arayarak Rusya'nın hassasiyetini dikkate aldıklarını, Gürcistan'a herhangi bir birlik göndermeyeceklerini bildirdi.¹⁵

¹³<http://www.gazeta.ru/2002/02/19/BinLadenandU.shtml> 19.02.2002, Rus medya sitesidir.

¹⁴<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=1368>, 05.02.2006, Birleşmiş Milletler kuruluşu Gürcistan basını internet sitesidir.

¹⁵<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=1377> , 05.02.2006.

11 Eylül olaylarının akabinde, ABD'nin ülkesindeki varlığını Rusya'ya karşı koz olarak kullanarak, Rusya tarafından ülkeye herhangi bir müdahaleyi önlemek isteyen Devlet Başkanı Shevardnadze, 21 Mayıs 2002 tarihinde (Gürcistan yerel televizyonu) yaptığı açıklamada “*Çember gittikçe daralmaktadır. Bölgede bulunan unsurların (burada yasadışı Çeçen guruplar kast edilmektedir) mümkün olduğunca süratle bölgeyi terk etmelerini arzuluyoruz.*” beyanatını vermiştir.

Gürcistan Güvenlik Bakanı Khabordzania ise müteakiben yaptığı açıklamada (22 Mayıs 2002-Gürcistan yerel televizyonu) kendisine sorulan, El Kaide bağlantılı 100 Arap ve 800 Çeçen savaşçının bölgede bulunma ihtimali ile ilgili soruya cevaben “*Bu yeni bir hadise değil. Defalarca söyledim. Bölgede yasa dışı silahlı guruplar var. Bu kişilerin bölgede bulunması ve silah taşımaları yasadışıdır.*” açıklamasında bulunmuştur. Bu açıklama ile bölgedeki yabancı unsurların varlığının kabul edilmesinin yanında, ABD tarafından başlatılan programın devamı ve geliştirilmesine yönelik beklentiler bulunmaktadır. Nitekim söz konusu açıklamaların ardından 27 Mayıs 2002 tarihinde, ABD tarafından yapılmakta olan yardımın artırılmasına yönelik değerlendirme çalışması gerçekleştirilmiştir.

ABD, 19 Mart 2002 tarihinden itibaren Gürcistan'a “Eğit ve Donat” programı çerçevesinde 200 civarında personelini sevk etmiştir. Program çerçevesinde 64 milyon dolarlık yardımda bulunmayı planlayan ABD, hiçbir şekilde operasyonlara katılmamayı taahhüt etmiştir.

23 Ağustos 2002 tarihinde, 3 Rus savaş uçağı sınırı ihlal ederek Pankisi'yi bombalamış, 3 sivil hayatını kaybederken 7 kişi de yaralanmıştır. Olay AGİT tarafından savaş uçaklarının kaydedilmiş görüntüleri ile teyit edilmiştir. Hadiseyle ilgili olarak en ufak bir sorumluluk kabul etmeyen Rusya'nın kararlı tutumu karşısında, Gürcistan 25 Ağustos 2002 tarihinde büyük çaplı bir iç güvenlik operasyonu başlatarak üzerindeki Rusya baskısını hafifletmiştir. Operasyona İçişleri Bakanlığı, Güvenlik Bakanlığı birimleri ile bölgede tatbikat yapan Silahlı Kuvvetler unsurları katılmıştır.

Müteakip dönemde, Rusya¹⁶ tarafından özellikle gündeme getirilen Pankisi vadisi, Rusya'da, Duma Meclisi'nde dahi tartışmalara sebep olmuştur. Şahinler, Rusya'nın takip hareketi hakkını kullanarak mahdut bir kuvvetle sınır ötesi hareket düzenlemesinin, Çeçenleri Pankisi'de vurmasının uygun olacağını savunmuşlardır. Bu iddialı tez, daha çok Gürcistan'daki Rus askeri üslerini, İstanbul Andlaşması'na göre 3 yıl içinde çekmesi gereken Rusya'nın bu süreyi 11 yıla uzatmak maksadıyla baskı yapmasına yöneliktir.

Ağustos 2003 tarihinden itibaren Pankisi vadisinin gündeme getirilmesinde azalan oranlara rastlanmaktadır. Secim öncesi uygun tedbirlerin alınarak kamuoyunun rahatlatılması maksadıyla enerji problemlerinin çözümünde Rus firmalarına yeşil ışık yakan Devlet Başkanı Shevardnadze'nin tutumu, ilişkilerin yumuşamasına yardım etmiştir. Bu husus, Rusya tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁷

¹⁶Amerikan planında yıkıcı ve yapıcı olmak üzere iki aşama vardır. Birincisi, Kafkasları stabilize etmeyi, güçler dengesi sistemini ve Moskova'nın stratejik kontrolünün geçiş kuşaklarını tahrip etmeyi öngörmektedir. Burada, çok muhtelif faktörlerin kullanımı tasarlanmaktadır. Bunlardan bazılarından sırf pragmatik açılardan yararlanılmakta ve müteakip aşamada öncelikle desteklenecek güçlerle hiçbir ortak yönleri bulunmamaktadır. İkinci aşama ise, durumu istikrara kavuşturacak yeni bir yapıdan ibaret olacaktır. O zaman bölgedeki kilit mevziler ya doğrudan Amerikan yanlılarının, ya da Atlantikçi güçlere zımnen hizmet edenlerin elinde toplanacaktır.

Buna uygun olarak, Moskova da simetrik bir modele yönelmelidir: Öncelikle, Atlantikçi planın birinci evresine karşı koyarak kırılğan da olsa bir dengenin her vasıtaya başvurarak desteklenmesi gerekir. Ancak gerçek durumda süreçler yıkıcı bir bağlamda geliştiğinden sırf koruyucu stratejiden başka Moskova artık işlemeye başlamış yıkıcı süreçlere pasif değil, aktif mukavemet göstermeli, düşmanın operasyonlarını bozacak tuzaklar kurmalı, zararlı unsurları bunları üreten sistemlere ve yapılara şırınga etmelidir. Bunun dışında, Kafkasya'nın artık Moskova'dan yabancılaşmış bölgeleri (üç BDT ülkesi ve Çeçenistan) aktif bir jeopolitik faaliyet arenasına dönüşmelidir. Bu faaliyet, orada Atlantikçi saiklerin bloke edilmesine, Amerikan yanlı nüfuz grupları ve örgütlerinin temelini sarsılmasına; özellikle yerel siyasal ve iktisadi elitlerin ABD ve stratejik ortaklarıyla olumlu ilişkilerinin rayına oturmaya başladığı durumlarda sosyo-politik ortamın stabilizasyonuna yönelmelidir. (A. Dugin, *a.g.e.*, s. 366 – 367)

¹⁷<http://www.civil.ge>, 05.02.2006, medya özetleri, haber özetlerinden derlenmiştir.

7. 7. Amerika'nın Kafkasya'da Terörle Mücadelenin Gürcistan'a Getirisi

2004 Mali yılında ABD. tarafından, Gürcistan'a yaklaşık 102.1 milyon dolarlık yardım pay ayrılmıştır. Bu meblağ aşağıdaki ana başlıklarda kullanılmak üzere tahsisi edilmiştir.¹⁸

Demokratikleşme Programları	14.4 milyon dolar
Ekonomik ve Sosyal Reformlar	35.5 milyon dolar
Güvenlik Harcamaları (Askeri ve İç güvenlik)	38.5 milyon dolar
İnsani Yardım	9.9 milyon dolar
Sektörler arası işbirliği	3.8 milyon dolar

2005 Yılında bu meblağ 138.9 milyon dolara yükselmiştir.

Demokratikleşme Programları	14.9 milyon dolar
Ekonomik ve Sosyal Reformlar	44.5 milyon dolar
Güvenlik Harcamaları (Askeri ve İç güvenlik)	71.7 milyon dolar
İnsani Yardım	4.9milyon dolar
Sektörler arası işbirliği	2.9 milyon dolar

Güvenlik harcamaları kalemindeki artış ABD. askeri yardım programlarının sonucudur.

Terörizmle Global Savaş (GWT) kapsamında 2002 Mayıs'ında başlatılan ve 4 hafif piyade taburu ile bir mekanize bölüğün eğitildiği Eğitim ve Donat Programı (GTEP) 2004 Nisan ayında tamamlandı. Resmi olarak programın sonuna gelmesine rağmen ABD,

¹⁸<http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/51045.htm>, 06.02.2006, Amerika Devlet Bakanlığı resmi internet sitesidir.

askeri yardıma devam edeceğini ve Gürcistan Savunma Bakanlığı'nın yenilenmesi ve Gürcistan Silahlı Kuvvetlerinin batı standartlarına ulaşmasına yardım edeceğini belirtmektedir.¹⁹

Amerika bu programın başarısı üzerine 2005 yılında ABD 64 Milyon dolarlık Gürcistan Destek Operasyon Programı (GSSOP) başlattı. Uygulama Gürcistan'ın Irak operasyonlarında birlik gönderme niyetine karşılık 15 ay ile uygulanmaktadır.²⁰

Gürcistan bölgede ABD'nin en değer verdiği cumhuriyetlerin başında gelmektedir. ABD'de lobisi olmamasına rağmen Ermenistan ve İsrail'den sonra kişi başına düşen yardım miktarı bakımından üçüncüdür.²¹

¹⁹ <http://georgia.usembassy.gov/gtep.html>, 01.02.2006, Gürcistan Amerikan Elçiliği Resmi internet sitesidir.

²⁰ http://www.defenselink.mil/news/jun2005/20050628_1886.html, 01.02.2006, Amerika Savunma Bakanlığı Resmi internet sitesidir.

²¹ Kamil Ağacan, "Sakaşvili Zaferinin Düşündürdükleri", *Stratejik Analiz*, cilt 4, Şubat 2004, s. 12

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE – GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİNDE ÖZELLİKLİ KONULAR

Kafkasya’da yakın dönemde Gürcistan, Türkiye arasında süregelen dostluk ve yapıcı yaklaşımlar iki önemli konuyu bütün oluşumların dışında ve kendi yörüngesinde bırakmış, belki de konuların çok uluslu boyutu gelişmeleri dışarıdan gelecek etkilere açık bırakmıştır. İncelenecek konular, kronolojik çerçevelerinde incelenmek zorunda kalındığından diğer gelişmelerden ayrı olarak ele alınmıştır:

- a. Ahıska Türkleri,
- b. BTC Petrol Boru Hattı.

8. 1. Ahıska Türkleri

7- Ahıska Bölgesi¹

¹ <http://www.ahiskalilar.org/giris/tarihimiz.html>, 10.03.2006, Ahıska Türkleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği internet sitesi sayfasıdır.

Bugünkü Gürcistan'ın beş ilini (Ahıska, Aspinza, Adıgün, Ahılka ve Ninotsminda) oluşturan topraklarda oturan Türk kitlelerinin 14 Kasım 1944'te Orta Asya'ya sürülmesiyle ortaya çıkan sorunlar Ahıska Türkleri meselesini meydana getirir. Ahıska Türkleri meselesinin önemi; insan hakları bakımından bölgeden 1944 yılında topluca sürüldükten sonra zor duruma düşen ve etnik bir grup olarak mevcudiyeti tehlikede bulunan Türk nüfusun İstikbali, Türkiye bakımından bir "Dış Türkler" problemi olması, Gürcistan bakımından ise haksızlığa uğramış bir halka iade-i itibar edilmesidir.

Bölgede milattan önceki dönemlerden itibaren Türklerin yaşadığı bilinmektedir. Ahıska adının geçtiği ilk Türkçe kaynak Dede Korkut Kitabı'dır. Bölgede Türk Nüfusunun yoğunlaşması Kıpçak hakimiyeti ve Ahıska'nın 16. yüzyılda Osmanlı topraklarına dahil edilmesiyle gerçekleşmiştir. 250 yıl Osmanlı idaresinde kalan Ahıska coğrafi, kültürel ve demografik olarak Anadolu'nun doğal bir uzantısı olmuştur ve Osmanlı kayıtlarında "Vilayet-i Ahıska" olarak geçmiştir. 1828'deki Rus işgaline kadar Türkler bölgede çoğunluğu oluştururken, bu tarihten sonra Rusya'nın Osmanlı Devleti ile Kafkasya Türkleri arasında bir güvenlik kordonu oluşturma politikasıyla Ermenileri bölgeye yerleştirilmesi neticesinde bölge genelinde çoğunluk Ermenilere geçmiştir. Ahıska, 16 Mart 1921'de Moskova Anlaşması'yla Sovyet yöntemine bırakılmıştır.²

Gürcistan'ın Ahalsık ve Ahılkelek kazasında yaşayan bu gruba "Gürcistan Türkleri" ve "Ahalsık Türkleri" de denilir. Ahıska, Gürcü dilinde "Şemshe", "Yeni Kale" anlamına gelir. Ahıska coğrafi şartlar açısından Gürcistan'ın güneyinde Karadeniz'in Acaristan kıyısından Kura Nehri'nin Borcami Deresi'ne kadar 150 km'lik arazide uzanmaktadır. Bu bakımdan bu bölgeye coğrafi ad olarak "Meskheti-Meskhetiya" veya "Akhalsikhe" denildiği bilinmektedir. Ahıska Türklerine "Mesket (Meski)" Türkleri denilmesinin bir sebebi de bundandır. Ancak şu anda Gürcistan'da Mesketiya diye bir bölge yoktur. Bu ad, tarihi bir kavram haline gelmiştir.³

Ahıska Türkleri, Gürcistan'da 1920'lerden itibaren kültürel baskı görmeye başlamışlardır. 1919-1921 arasındaki bağımsız Gürcü devleti, ülkedeki Müslümanları

²Kamil Ağacan, Mahmut Niyazi Sezgin, *Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu*, ASAM Yayınları Ankara Çalışmaları dizisi 14, Ankara, 2003, s. 9 - 10

³Ergünöz Akçora, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Sürgün Edilen Ahıska Türkleri", *6ncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*, 20-22 Ekim 1997, İstanbul, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1999, s. 53

asimile etmeye yönelik bir politika izlemiş, bu uygulama, 1926'ya kadar Sovyet Gürcistan'ı idaresi altında da devam etmiştir. Bu tarihten itibaren Ahıskalılar, kendilerini kayıtlara "Türk" olarak geçirebilmişlerdir. Ancak 1930'ların sonuna doğru Gürcüleştirme politikası yeniden başlamıştır. Ahıska Türklerinden soyadlarını Gürcüce adlarla değiştirmeleri istenmiş, hatta bazılarına, adlarının Rusçalaşmış hallerini almaları telkin edilmiştir. 1944'teki büyük tehcire kadar, bu baskıdan kurtulmak için Türkiye'ye kaçmaya çalışanlardan bazıları öldürülmüş, bazıları da sürgün edilmiştir. 1940'a kadar en basit görevler için bile askere alınmayan Ahıska Türklerinden bu tarihte 44 binden fazla kişi askere alınarak Alman cephesinde en ön safa yerleştirilmiş ve bunlardan yalnızca 16 bini kurtulabilmiştir.

31 Temmuz 1944 yılında Devlet Savunma Komitesi, 6279 sayılı kararıyla Ahıska Türklerinin sürülmesine karar vermiştir. Kararın ikinci maddesinde "Gürcistan SSC sınırı bölgesinden tahliye edilen göçmenlere bütün değerli şahsi eşyalarını (Paralarını, ev eşyalarını, giyecek, ayakkabı, kap kacak, mobilya vb.) ve aile başına azami 1.000 kg olmak şartıyla yiyecek almalarına izin verilsin" denmektedir. Kararın diğer maddelerine bakınca aslında tahliye sürecinin insanları mağdur etmeyecek şekilde planlandığı kanaatine varılabilir. Ama söz konusu uygulamanın yalanın devlet politikası haline geldiği SSCB'de olduğunu akıldan çıkarmamak gerekmektedir. İnsanlara 2-3 saat gibi kısa bir süre tanınmış, yolculuk boyunca insanlık onuruna yakışmayan muameleye tabi tutulmuşlardır. Bunun sonucudur ki, 'sadece yollarda açlıktan, soğuktan ve çeşitli hastalıklardan 17.000 kişi ölmüştür. Yani sürgün edilen 125.000 kadar ihtiyar, kadın ve çocukların yaklaşık her yedisinden biri yollarda ölmüştür'. Ahıska Türkleri, insanlık dışı şartlarda tehcir edilmiş, binlercesi açlık, soğuk ve sağlıksız koşullar yüzünden yolda ölmüştür. Tehcir sırasında malları müsadere edilmiş ve hiçbir zaman bu zararları tazmin edilmemiştir.

Sürgün sırasında halka söylenen 'düşmanın işgal edebileceği bir bölgenin tahliye edilmesi' gerçeği yansıtmaktan oldukça uzak kalmaktadır. Alman ordusunun, tam anlamıyla çekilme safhasında olduğu 1944 yılında bu işi yapamayacağı ortadadır.

Gorbaçov'un iktidara gelmesi ile başlatılan Perestroyka ve Glastnost politikaları Ahıska Türklerine vatanlarına dönüş için daha rahat mücadele etme olanağı tanımıştır. Fakat bu arada vuku bulan Fergana olayları Ahıska Türklerinin ikinci kez yeni yurt aramalarına sebep olmuştur.

23 Mayıs 1989 günü sebebi tam olarak bilinemeyen bir tartışma birden bire kavgaya dönüşmüş, birkaç gün içinde ise tam bir ayaklanma ve katliam halini almıştır. İki hafta kadar süren kargaşanın bilançosu yüzlerce ölü ve yaralının yanında Ahıska Türklerinin zorla göç ettirildikleri yerden tekrar başka yerlere göç etmek zorunda bırakılmasıdır. Özbekistan'daki olaylardan sonra oradan ayrılan Ahıska Türklerinin bir kısmı, Krasnodar'a gelerek yerleşmişlerdir. Buradaki Türk nüfusunun sayısı 20 bini bulmakta ve bölgede buldukları her yerde ancak küçük bir azınlık teşkil edebilmektedir. Bölgedeki otoriteler, idari manipülasyonla ve hatta açıkça gözdağı vererek bölgede yaşayan Türk nüfusu sınır dışı etmeye çalışmaktadır. Devlet destekli bu baskının en önemli aracı Krasnodar'daki aşırı milliyetçi Kazaklar ve Ermenilerdir. Bölgede yaşayan Türkler, Kazakların geceleri Türk evlerini basıp yağmalamasının sık görülen olay olduğunu bildirmektedir. Moskova merkezli Memorial örgütünün insan hakları gözlemcisi Aleksandır Ossipov'a göre Krasnodar'da olanlar bir etnik temizlik girişimidir ve yerel otoriteler kanuna ve Rusya Federasyonu'nu bağlayan insan hakları kurallarına pek fazla saygı göstermemektedir.⁴

Günümüzde Ahıska Türklerinin durumunu incelendiğinde, sayılarının yaklaşık 270 000 - 345 000 arasında olduğu hesaplanmaktadır. 1944 yılına kadar yaşadıkları bölge şu anda Samtskhe – Javakheti olarak bilinen, Gürcistan'ın Türkiye ile sınır kuşağındadır. Bölge 1829 Türk-Rus savaşından sonra Rus yönetimine geçmiştir. Ahıskalılar, Gürcüceden etkilenen Doğu Anadolu lehçesiyle konuşmaktadır. Dinleri sünni Müslüman'dır.

1989 yılında Fergana Vadisindeki (Özbekistan) Misketa Türklerine karşı saldırıların olduğu şiddet olaylarından sonra 70 000 Misketa Türkü, Özbekistan'ı terk ederek: Rusya Federasyonu, Ukrayna, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'ye dağılmıştır.

Krasnodar bölgesinde (Rusya Federasyonu) bulunan Misketa Türklerinin şimdiki durumu uluslararası toplumda özel ilgi uyandırmıştır. Yerel yönetimce, Misketa Türklerinin iskanını geçici kabul ettiğinden daimi iskan kaydı (propiska)⁵ yapmayı red

⁴ K. Ağacan, M. N. Sezgin, *a.g.e.*, s. 14 - 22

⁵ Detaylı bilgi için, Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi Raporu, Belge No. 9262, 12 Kasım 2001, *The propiska system applied to migrants, asylum seekers and refugees in Council of Europe member states: effects and remedies*, Report, Committee on Migration, Refugees and Demography, Rapporteur: Mr Boriss Cilevičs, Latvia, Socialist Group, Doc. 9262, 12 October 2001,

etmişlerdir. Yetkilerinin propiska'yı red etmesi ve böylece yerleşimcilere Rusya vatandaşlığı verilmemesi, Krasnador'da yaşayan Misketa Türklerini pratikte yasal bir zindana mahkum etmiştir. Onlar temel vatandaşlık, ekonomik, sosyal haklardan mahrum kalmıştır.

Misketa⁶ Türklerinin Gürcistan'a dönüşü Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne kabulü esnasında tevcih edilen Misketa Türklerinin Gürcistan'a dönüşü ve entegrasyonu yasal düzenlemeleri yerine getirmedeki gecikmesiyle sekteye uğramıştır. Ahıska Türklerin farklı BDT ülkelerindeki tam sayısını tespit etmek güçtür, bir çok durumda etnik toplulukların kayıtlara geçmediği görülmüştür. Ayrıca yeni bağımsız devletler istatistik toplama, işleme sistemlerine sahip değildir ve istatistik kuruluşlarına güven duyulmaktadır.

ÜLKE	SAYI
Azerbaycan	90,000 – 110,000
Kazakistan	90,000 – 110,000
Rusya	50,000 – 70,000
Kırgızistan	25,000 – 30,000
Özbekistan	10,000 – 15,000
Ukrayna	5,000 – 10,000
Toplam	270,000 – 345,000

(International Historical-Enlightment and Humanitarian Sociefy Memorial Verilerine göre)

Türkiye'de birkaç yüzyıldır yaşayan Ahıska Topluluğu bulunmaktadır. Çoğunluğu Antalya ve Bursa'da yerleşmiştir. 500 Ahıska ailesinin Türkiye'de iskanı ile ilgili kanun çıkmıştır. Bunların önemli bir kısmı 1992 yılında çıkarılan 'Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskanına Dair Kanun' çerçevesinde Türkiye'ye gelmişlerdir. 1993 – 1994 yıllarında sadece 179 Ahıskalı aile (750 kişi) Türkiye'ye

⁶Diğer bir görüşe göre de Misketa Türklerinin iki kaynağı vardır: Bazıları Türk asıllı, diğerleri ise Türkleştirilmiş Gürcülerdir. Misketa, 16 ncı yy.dan itibaren Türk egemenliğine girmiş Gürcistan'ın bir bölümüdür. Yerli nüfusun çoğunluğu Müslüman olmuş, Türkçeyi dilleri olarak benimsemiştir. Adrianople (1829) Anlaşması sonrasında Misketa'nın kuzeyi Ruslara geçmiş, güney kısmı Türklerde kalmıştır. Misketa'daki diğer Türk ve Türkleşmiş nüfus arasında Türkmenler, Karapapaklar, Khemşinler, Ermeni ve Kürt asıllıları bulunmaktadır. (Shirin Akiner, *Islamic Peoples the Soviet Union*, 2nci baskı, KPI Limited, Londra, 1986, s. 261).

gelmiş ancak uygulama devam edememiştir. Türkiye’de yaşayan Ahıska Türklerin sayısı 25,000 – 30,000 civarında olduğu değerlendirilmektedir.

Şubat 2004 yılında ABD hükümeti Krasnodar Krai bölgesindeki (RF) Ahıska Türklerinin, ABD’ye yerleştirilmesi ile ilgili bir program başlatmıştır. 2004 Ekim’e kadar 85 kişi, ABD’ye gitmiş, 2889 başvuru / 8502 kişi ön elemelerden geçirilmiş ve müteakip değerlendirmeler için bekletilmektedir. Yerleşim programının kapanmasından sonra uygun bulunmayıp bölgede kalacak Ahıskalıların durumu şu anda belirsizdir.⁷

Azerbaycan, Gürcistan’a olan coğrafi yakınlığı sebebiyle 100 binden fazla Ahıska Türkünü barındırmaktadır. Ahıska Türklerinin yerleşmek için Azerbaycan’ı seçmelerinin sebebini Azerbaycan milletvekili Ahıska Türkü Rasim Bayragdarov, Azerbaycan’ın anavatan Ahıska’ya yakınlığı sebebiyle vatana dönüşün daha kolay olacağı şeklinde dile getirmektedir.

Ahıska Türklerinin Kazakistan ve Kırgızistan’daki durumları da Rusya’yla kıyaslandığında olumludur. Özbekistan’da ise durum iyileşmekle birlikte, 1989 Fergana olaylarıyla ilgili olarak hafızaların hala canlı olduğu söylenebilir.

Ahıska Türklerinin 1944’te zorla göç ettirildikleri anavatanları Gürcistan’ın⁸ bugün Cevahetya olarak anılan bölgesidir. Günümüzde Cevahetya nüfusunun %80’inden fazlasını Ermeniler oluşturmaktadır. Cevahetya’da yaşayan Ermeni azınlığın Tiflis’e yönelik tutumu sorunun çözümünü etkileyen faktörlerden biridir. Zira bu bölgede Ermeniler çok örgütlüdür ve Gürcü devletinin fiili hakimiyeti de zayıftır.

Günümüzde Ermenistan Jeopolitiğinin temel önceliği karasallıktan, sıkışmışlıktan kurtulmak, bunun için de Karadeniz kıyılarına ulaşmaktır. Cevahetya’da önce mono milliyetli bir Ermeni yapılanmasına gitmek, sonra da bölgeyi Ermeni topraklarına katmak suretiyle, ‘tarihi büyük Ermenistan’ adına Karadeniz’e doğru dev bir adım atılmış olacaktır.

⁷Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi, Belge No. 10451 (4 Şubat 2005)*The situation of the deported Meskhetian population*, Report – Committee on Migration, Refugees and Population, Doc. 10451.

⁸Gürcistan’daki Ahıska Türkü sayısı 643’tür. Bunların 400’ü yetişkin olup, 389’u Gürcü vatandaşıdır. Türkiye’de yaşayanların sayısı ise 25 229’dur. (Ghia Nodia (Editör), *Ethnic-Confessional Groups and Challenges to Civic Integration in Georgia Azeri, Javakheti Armenian and Muslim Meskhetian Communities*, Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development, Tiflis, 2002, s. 48 - 49).

Cevahetya bölgesinin Türkiye açısından strateji önemine gelindiğinde ise, bu husus birkaç noktada toplanabilir: Öncelikle bu bölge Türkiye'ye komşudur. Posof sınır kapısı ile işlerlik kazandırılması düşünülen Aktaş sınır kapısı buraya açılmaktadır. Sonra Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı da bu bölgeden geçecektir. Yine Türkiye'yi Avrasya ulaştırma hatlarına bağlayan yollar Cevahetya'dan geçmektedir. Yeni yapılacak olan Kars-Tiflis demiryolunun güzergahı da bu bölge üzerindedir. Bunların yanısıra Büyük Ermenistan ve Hay Dat politikaları çerçevesinde Karadeniz'e açılma ideali bulunan Ermenistan için Cevahetya bu projenin ilk aşamasını oluşturmaktadır.

Bugün Cevahetya'ya baktığımızda daha önce de belirttiğimiz gibi, nüfusun büyük çoğunluğunu Ermeniler oluşturmaktadır.⁹ Özellikle Karabağ sorunu Cevahetya'da Ermeni milliyetçiliğini harekete geçirmiş, 1988'den itibaren Ahılale'den birçok gönüllü Karabağ'a savaşmaya gitmiştir, hatta diğer Ermenilere göre milliyetçi kimlikleri daha belirgin olan Cevahetya Ermenileri burada kendi birliklerini kurmuşlardır. Bu gönüllülerin Karabağ'da kullandıkları silahları geri Cevahetya'ya götürmeleri sebebiyle Cevahetya, Gürcistan'da Abhazya'dan sonra en silahlanmış bölgedir. Ermenilerin bölgedeki gücü, Tiflis'in atadığı valileri kabul etmeme, silah zoruyla vilayet binasına sokmama ve geri gönderme hatta Gürcü askeri birliklerini bölgeye sokmamaya kadar varmaktadır.

Bölgede iktidarsızlığın şimdilik önünü alan husus, Ermenistan'ın Karabağ sorununu kalıcı bir çözüme kavuşturmadan ikinci bir cephe açmak istemeyişidir. Gürcistan da, Karabağ sorunu çözülmeden önce bölgede otoritesini tesis edebilmenin hesaplarını yapmaktadır. Zira Karabağ sorunu çözüldükten sonra sıranın kendisine gelebileceğine dair haklı endişeler taşımaktadır. Türkiye içinse Cevahetya sorununun uzun vadede kalıcı çözümü ancak Ahıska Türklerinin bölgeye yeniden getirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu sayede bölge, Türkiye için sınırda otorite boşluğu içinde, bir tehdit unsuru olmaktan çıkabilecektir.

Ancak bu noktada şuna dikkat edilmelidir: Bölgede bir devlet otoritesi kurulmadan Ahıska Türklerini geri getirmeye kalkmak, onları başıboş Ermeni çetelerinin önüne atmak olur ki, bu bölge Türklüğünün 100 yıl sonra yaşayabileceği

⁹Javakheti iki idari bölümden oluşmaktadır: Ninotsminda ve Akhalkalaki. Bu iki idari bölüm Samtskhe – Javakheti idari bölgesi içindedir. Aspindza, Akhaltsikhe, Adigeni, Borjomi de bu idari bölge içindedir. 1989 Nüfus sayımına göre bölge nüfusu, 231 649'dur. Ninotsminda nüfusu 37 608 (% 89.6 Ermeni), Akhalkalaki nüfusu 68 800'dur (%91.3 Ermeni). (Ghia Nodia (Editör), *a.g.m.*, s. 25).

ikinci Ermeni mezalimini hazırlamak anlamına gelir. Dolayısıyla Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü sağlaması ve bölgenin fiili kontrolünü tam olarak ele geçirmesi, Ahıska Türkleri sorununun çözümü için hayati değerdedir.¹⁰

Konuyla ilgili olarak uluslararası baskı ve gözlemler devam etmektedir. Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi, Ahıskalılar topluluğunun, gecikmeksizin vatanlarına geri dönmelerini sağlayacak adli, idari ve politik şartların sağlanmasını ve işlemin 2011 yılına kadar tamamlanmasını talep etmektedir.¹¹

¹⁰ K. Ağacan, M. N. Sezgin, *a.g.e.*, s. 41

¹¹ Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi, Karar no. 1415 (2005), *Honouring of Obligations and Commitments by Georgia*, Resolution 1415 (2005).

8. 2. BTC Petrol Boru Hattı

8. 2. 1. İlk Rafineri Nobel Kardeşlerden

Petrol, Bakü'de¹² 19.yüzyılın başında, Rus dükalığı olduğu dönemde keşfedilmişti. Ellerinde küreklerle toprağı kazan insanlar, sızan petrolle karşılaştılar. 1870'lerin başında bir Rus girişimci, petrol kazısında ilk defa makineleri kullandı; 1873 itibariyle, 20 kadar küçük petrol rafinesinin bacasından Bakü semalarına siyah duman yayılıyordu. Aynı yıl, Robert Nobel adında İsveçli bir kimyacı Bakü'ya geldi. St. Petersburg ve Paris'te ürettikleri silah ve dinamitlerle çok zengin olan Ludwig ve Alfred Nobel'in abisiydi. Robert, birkaç şirketi batırdıktan sonra Ludwig ile çalışmaya başladı. Robert, cebinde 25,000 ruble ile, tüfek dipçığı üretimi için gerekli olan Rus ceviz kerestesi satın almaya gelmişti. Robert, Bakü'ya ayak basar basmaz petrol sevdasına düştü ve kardeşine danışmadan küçük bir rafineri satın aldı.

Daha sonra Ludwig de Bakü'ye geldi ve iki kardeş beraber Nobel Kardeşler Petrol Şirketi'ni kurdular. Birkaç yıl içerisinde, dünyanın önden gelen petrol tedarikçisi olarak, John D. Rockefeller'in sahibi olduğu Amerikan Standart Petrol'ün yerini aldılar. Nobel kardeşler Bakü'nun petrol kralları olmuş ve işçileri de kendilerini "Asiller" olarak tanımlamaya başlamıştı. 1880'lerin sonuna doğru Nobel petrol kuyuları, Rus ham petrolünün 23 milyon varilini ürettiyordu; bu miktar Amerikan üretiminin beşte dördünden fazlasıydı. Şimdi asıl sorun, bu petrolün karalarla kuşatılmış Hazar limanlarından en iyi nasıl Avrupa'ya ulaştırılacağıydı. Başta Hazar Denizi'nden Volga'ya gemiyle taşınıyor, daha sonra trenlerle dağıtılıyordu. Bu yol hem karmaşık hem de pahalıydı. Daha sonra 1883 yılında, Bakü'dan Kafkaslar boyunca uzanan ve Rus birliklerinin yakın zamanda Osmanlı İmparatorluğu'ndan ele geçirdikleri Karadeniz limanı Batum'a ulaşan doğrudan bir tren yolu inşa edildi.

Proje, Fransa'nın bankacı ailelerinden olan Rothschilds ailesi tarafından finanse edildi. Bu ailenin, rafinelere için ucuz ham petrole ihtiyaçları vardı ve kısa zamanda Nobellerin en ciddi rakiplerinden birisi oldular. Fakat bu tren hattı bittiğinde, lokomotiflerin Gürcistan dağlarında 6 tanker vagonun fazla yük çekemedikleri görüldü.

¹² Azerbaycan bölgesini dolaşan Marko Polo, 1272 yılında, Bakü petrol pınarlarının üretim boyutunun günde yüz gemiyi dolduracak boyuta ulaştığını iddia etmiş, Evliya Çelebi, 1641 yılında yaptığı gezide buradan götürülen petrolün, Özbekistan'dan Osmanlı'ya kadar bir çok ülke hudutlarındaki kalelerde çeşitli amaçlarla kullanıldığını belirtmiştir (Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 23- 25).

Bunun üzerine Nobeller bir çözüm buldu. Paris’te bulunan Alfred’in gönderdiği 400 ton dinamitle dağda bir tünel geçidi açmayı başardılar ve içine 70 kilometre uzunluğunda çelik bir tüp inşa ettiler. Bölgenin ilk boru hattı olan bu hat, dünya pazarlarında Rockefeller, Nobeller ve Rothschilds arasındaki “petrol savaşları”nı başlatıyordu.¹³

Nobel Kardeşlerin Şirketi, ulaşım maliyetlerini düşürmek için Hazar Denizi’ne ilk tankeri satın aldı. Zoroaster adlı tanker Ludwig Nobel’in planlarına göre İsveç’teki Motall tersanesinde 1877’de yapıldı. Uygulamanın başarısı üzerine Nobel Kardeşler bir filo kurdu ve Bakü dönemin en işlek limanı haline geldi.¹⁴ Tanker sayısını 130’a çıkaran Nobel Kardeşler, gemilerle İran’dan verimli toprak getirerek bir park yaptılar ve Villa Nobel denilen köşklerini buraya inşa ettiler.¹⁵

İlk ulusal petrol baronlarının ortaya çıkmasının yanı sıra, Rusya’nın sosyalist akımının temeli de burada atıldı. 20. yüzyılın başında, Çarlık rejimi çökmeye başlayınca, Bakü’deki petrol işçileri çalışma koşullarını devamlı protesto etmeye başladılar. Liderlerinden birisi, daha sonra Joseph Stalin olarak anılacak olan genç Gürcü eylemci Joseph Dzhugashvili idi. Kendisine “Koba” (Zaptedilemez) ismini koyan Stalin, 1901 yılında Batum’da Rotschids’e karşı grevler organize etti ve Çarlık polisince tutuklandı. Sibiry’a’daki bir çalışma kampından kaçtıktan sonra Stalin¹⁶, Bakü’de devrimci faaliyetlerini gizlice sürdürdü. Stalin “*Önce, büyük işçi kitlelerine önderlik etmenin ne anlama geldiğini öğrendim. Dolayısıyla, devrimci mücadelede, Bakü’de ikinci kez vaftiz edildim. Burada, devrim için ustabaşı oldum*” diye yazmıştı.

1903 yılında Stalin, Bakü’de başlayıp tüm Rusya’ya yayılan ve imparatorlukta ilk genel greve yol açan büyük işçi ayaklanmasına karıştı. 2 yıl sonra, ilk Rus devrimi sırasında, işçiler sanayi bölgelerini sabote ettiler ve birçok petrol kuyusunu ateşe verdiler. Azeriler ve Ermeniler arasında kanlı etnik çalışmalar patlak verdi ve 1905 yılı sonuna dek, Bakü’deki petrol kuyularının üçte ikisi yıkıldı. Petrol ihracı tamamen

¹³ Lutz Klevevan, *a.g.e.*, s. 17-18

¹⁴ http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/22_folder/22_articles/22_historyofoil.html, 28.02.2006, Natig Aliyev, *The History of Oil in Azerbaijan*, Azerbaijan International, Summer 1994.

¹⁵ <http://www.azembassy.com/archive/2001/media/nyt3feb01.htm>, 28. 02. 2006, Douglas Frantz, *How the Nobels Made a Prize of Azerbaijan's Oil*, Baku Journal, February 3, 2001.

¹⁶ Stalin ile ilgili yapılan çalışmalarda Amerikalı istihbaratçı Ellis’e göre Ohrana (askeri istihbarat dışında kalan haber alma ve güvenlik konularında görev yapan Rus Polis Teşkilatı) arşivlerinde, Stalin, çar polis ajanlarından biridir. Stalin 1902-1917 yılları arasında gerçek ve sahte sürgünler dahil yedi kez tutuklanacaktır (Ercan Arıklı (Genel Yönetmen), *Başlangıcından Bugüne Kadar Dünya Casusluk Tarihi*, Cilt 1, Artel Yayınları, İstanbul, 1974, s. 59- 64).

durdu. Uluslar arası yatırımcılarının şehirden çekilmesiyle petrol üretimi hiç düzelemedi. Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, Rus petrolünün dünya pazarlarındaki payı yüzde 9'a düştü. Bakü'nün petrol patlaması sona ermişti.¹⁷

Bölge, petrol rezervleri sebebiyle II. Dünya Savaşı'nın da odak noktalarından biri olmuştur. Adolf Hitler'in hedefleri arasında, Kafkasya'daki üç petrol merkezi, Maikop, Grozny ve Bakü yer almakta idi. 1942'de, Almanlar, Rostov ve Maikop'u almışlar; ancak Ruslar şehri terkederken petrol tesislerini tahrip etmişlerdi. Hitler'in, Mareşal von Manstein'a söylediği, "Bakü petrolünü ele geçirmediğimizde savaşta yenilmiş sayılırız" sözü gerçekleşmiş ve Almanya 1943 başından itibaren Kafkas cephesinden çekilmeye başlamıştır. Sovyetlerin II. Dünya Savaşı'nda Almanlara karşı direnişinde en önemli lojistik destek, Bakü petroleri olmakla birlikte, savaş sonrasında Rusların, Urallar ve Batı Sibiry'a'daki sahalara önem vermesi nedeniyle, herkesin gözdesi Bakü petroleri hızla devreden çıkmış ve neredeyse yarım asırlık bir bekleyiş başlamıştır.¹⁸

8. 2. 2. Hazar Petrolünün Yeniden Uyanışı

Hazar petrolü 1990'larda yeniden uyandı ve 20'nci yüzyılın başındaki petrol oyunu yüzyılın sonunda yine sahne aldı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan'a ilk gelen, British Petroleum'un (BP) başındaki John Brown oldu. Brown'ın dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov'la yaptığı görüşmelerden bir sonuç çıkmadı. Muttalibov'dan sonra yönetime gelen Ebulfez Elçibey batıya dönük bir siyaset izlemeye başladı. Bu dönemde dünyanın bütün önemli petrol şirketleri Bakü'ye akın etti.

8. 2. 3. Türkiye Devrede

Türkiye'de, Süleyman Demirel'in başbakanlığını yaptığı koalisyon hükümeti vardı. Demirel, 1992 yılının Ocak ayında Washington'da ABD Başkanı George Bush'la görüştü. Bu görüşmeden sekiz ay sonra yönetime gelen Bill Clinton'la da benzer bir

¹⁷ L. Klevevan, *a.g.e.*, s. 19

¹⁸ <http://www.btc.com.tr/tarih.html>, 28. 02. 2006, BTC Proje Direktörlüğü internet sitesidir.

görüşme gerçekleştirildi. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, 1992 yılının Ocak'ında Washington'da ABD Başkanı George Bush'la yaptığı görüşmeyi şu sözlerle anlatıyor: "*Bush'a bir Avrasya gerçeğini anlattım. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni bir dünya meydana çıkmıştır. Bu dünya üzerinde, geçmişte bir 'büyük oyun' var. Bu bilhassa Orta Asya üzerinde Rusya Çarlığı ile İngiliz İmparatorluğu'nun mücadelesidir. Ama bu 'büyük oyun' şu veya bu biçimde yeniden dünyanın önüne gelecektir ve Rusya yeniden bu ülkelere geri gelmemelidir.*"

Türkiye, ABD ve Avrupa ülkelerinin ilgisini Kafkasya ve Orta Asya'ya çekmek için çaba harcıyordu. Aynı zamanda, Hazar'daki petrolün batı pazarlarına ulaştırılması için Azerbaycan'daki Elçibey yönetimiyle görüşüyordu. 1992 yılının Kasım ayında iki ülke arasında bir ön protokol imzalandı.

1993 Kasım'ında başlayan Haydar Aliyev dönemiyle birlikte Azerbaycan önce Rusya'nın önderliğinde oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu'na katıldı, ardından da, petrol şirketleriyle o güne kadar yapılan görüşmeler, Bakü-Ceyhan hattıyla ilgili imzalanan protokoller bir süre askıya alındı.¹⁹

Aliyev, Azeri bağımsızlığının ve iktidarının devamının petrol işinde olduğunu çabucak kavradı ancak ülkesinin petrol kaynaklarını çıkaracak parası ve teknolojisi yoktu. Moskova'nın Hazar Denizi'ndeki mülkiyet haklarının çözüme kavuşturulmadığı yönündeki baskılarına rağmen petrol şirketleriyle çözüm arayışına devam etti.²⁰

20 Eylül 1994 günü (47 yorucu günden sonra) bir anlaşmaya varılabildi. 20 Eylül 1994 günü, muzaffer Başkan Aliyev ve 12 petrol şirketinin oluşturduğu uluslararası bir konsorsiyum olan Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi'nin (AIOC) yöneticileri "Yüzyılın Anlaşması"nı imzalamak üzere bir araya geldi. Denizaşırı şirketlere, Ekim 1917 devriminde şirketlerine el konulup sınırdışı edildiklerinden bu yana ilk defa Bakü'nün petrol endüstrisine yatırım yapma izni verilmişti. Çoğunluğunun Amerikan şirketi AMOCO'ya ait olmak üzere, yeni üretim tesislerine milyar dolarlar akıtıldı. İlk başta ortak olan British Petroleum, sonra AMOCO'yu ele geçirdi ve Bakü'de iş yapan en önemli şirket konumuna yükseldi.

¹⁹ <http://www.ntvmsnbc.com/news/325392.asp> , 28.11.2005.

²⁰ L. Kleveman, *a.g.e.*, s. 23-25

Rusya ve İran, Aliyev'i aslında Azerbaycan'a ait olmayan petrol sahaları için taviz vermekle suçladı ve anlaşmayı şiddetle protesto etti. Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkeler Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve İran arasında, Hazar Denizi'nin bölgesel paylaşımı hususunda bir uzlaşma yoktu. İran ve Türkmenistan'ın, Batı konsorsiyumuna verilen petrol sahalarından hak iddia etmeleri meseleyi daha karmaşık hale getirdi. Rusya'da Başkan Boris Yeltsin'in dış politikadaki en önemli danışmanı konumundaki Sergei Karaganov, anlaşmanın "100 yıllık bir oyun"un bir parçası olduğunu iddia ederken, muhtemelen aklında Bolshaya Igra (Büyük Oyun) vardı. Birkaç ay önce, 21 Temmuz 1994 tarihinde Yeltsin'in imzaladığı "Rusya Federasyonu'nun Hazar Denizi'ndeki çıkarlarının korunması" yönündeki 396 sayılı gizli talimata göre Rusya, Kafkas ve Orta Asya cumhuriyetleri üzerindeki etki alanını korumalıydı. Moskova'nın siyasi elitleri, eski sömürgeleri Azerbaycan'ın, petrol turnasını vuracağına ve Rusya'yı eli boş bırakacağına inanmadılar.

Bakü'deki petrol yatırımcılarını bekleyen ilk sorun, petrol ve doğalgazı, karalarla kuşatılmış bir iç deniz olan Hazar Denizi'nden sanayileşmiş ülkelere nakletme zorluğuydu. Değerli hammaddeleri Rusya'nın erişiminden uzak tutmaya kararlı olan Amerika, İran'dan geçecek güney düzergahını da reddetti. Başkan Jimmy Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski, o zamanlar ve hala neyin önemli olduğunu şöyle vurguluyordu: *"Azerbaycan'ın savunmasızlığının geniş bölgesel etkisi vardır, çünkü ülke; coğrafi olarak pivot devlet konumundadır. Bu coğrafi konum, Hazar Denizi havzasının ve Orta Asya'nın zenginliğini içinde barındıran bir 'şişeye' giriş çıkışı kontrol eden yaşamsal önemdeki bir 'mantar tıpası'na benzetilebilir. Siyasi destekçisi ve etnik akrabası Türkiye'ye boru hatlarıyla bağlı, Türkçe konuşan bağımsız bir Azerbaycan, Rusya'nın bölgede tekel olmasını engelleyecek ve Rusya'nın Orta Asya devletleri üzerindeki gücünü kıracaktır."*

Amerikan hükümeti, 1990'ların ortasından itibaren, bir seçenek için lobi yapıyordu: Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den yola çıkarak Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki limanı Ceyhan'a uzanacak 1.730 kilometre uzunluğundaki devasa bir boru hattı projesi. Novorosisk limanından farklı olarak Ceyhan, 300.000 tonluk tankerlerin yaşanabileceği kadar derin bir limandı. Karadeniz'de artacak tanker sayısının dar boğaz hattında meydana getirebileceği kazalardan (sonuçlarının İstanbul için felaket olabileceğinden) endişe eden Türk

hükümeti öncelikle Ceyhan projesi'ni önerdi. Bu boru hattı aynı zamanda Türkiye'nin Batı'nın gözünde Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra azalan stratejik önemini artıracaktı. Amerika ise, Türkiye'nin bölgesel bir güç olmasını destekliyordu.²¹

Bu dönemde Bakü hareketlendi. Önce Elçibey'in devrilmesine yol açan darbenin lideri ve ülkenin başbakanı olan Suret Hüseyinov'a bağlı güçler Gence'de ayaklandı. Cumhurbaşkanı Aliyev de, halkı topladı ve yanı başında duran Başbakan Hüseyinov'u suçladı. Ancak, bu olayın ardından fazla zaman geçmeden Bakü'deki seçkin polis birliklerinin lideri Ruşen Cevadov'un Aliyev'e suikast planladığı ortaya çıktı. Haydar Aliyev Bakü'ye geldi ve Cevadov öldürüldü. Bu darbeye bazı Türklerin de adı karıştı ve sonradan Türkiye suçlandı.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev dönemin şartlarını şu sözlerle değerlendirmiştir: *“Zor bir dönemdi. Çünkü, bu projelere engel olmak isteyenlerin sayısı az değildi. Hem, Azerbaycan sınırları dışında güçler vardı, hem de maalesef ülke içinde bu projelere karşı olan kişiler az değildi. Bu, bizim planlarımızı zora sokuyordu. Bölgede o zaman siyasi durum farklıydı. Biz bağımsızlığımızın ilk yıllarını yaşıyorduk ve çok sorunumuz vardı. Ermenistan'ın Azerbaycan'a saldırısının sonuçlarını yaşıyorduk. Ülke içinde gayri milli kişiler çeşitli silahlı direnişlere başvurmuşlardı. Onları önlemek gerekiyordu. Yani durum, o kadar rahat değildi.”* Olayların durulmasının ardından Hazar'ın statüsü gündeme taşındı ve tartışılmaya başlandı. Moskova'ya göre, Hazar Denizi'nin hukuki statüsü belirlenmeden buradaki kaynaklar işletilemezdi. Dolayısıyla, petrol üretilemez ve dışarıya satılamazdı. Rusya'nın iddiasına Hazar petrollerine ortak olamayan İran da katıldı. Statü tartışmasıyla birlikte, ana ihraç hattı da tartışılıyor, erken petrolün piyasalara sunulması konusunda Moskova, ısrarla Novorosisk'i öneriyordu.²²

Avrupa'nın güvenlik ve siyasi yapısının yeniden oluşturulması konusunda önemli adımların atıldığı AGİK liderleri zirvesi 5 Aralık 1994'de Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de 53 ülkenin devlet başkanı veya Başbakan düzeyinde katılımıyla gerçekleşti ve Türkiye'yi de yakından ilgilendiren konular konuşuldu. Ruslar bu zirveden azami istifade edebilmek için çaba harcamış ve dünya liderleriyle kamuoyuna mesajlar göndermişlerdi. Yeltsin, *“NATO'nun Avrupa'da güvensizlik tohumları ektiğini*

²¹L. Klevevan, *a.g.e.*, s. 26-27

²²<http://www.ntvmsnbc.com/news/325392.asp> , 28.11.2005.

söyleyerek NATO'nun burnumuzun dibine kadar girmesine müsaade etmeyiz" demiştir. Yeltsin'in burunlarının dibi dediği yer Doğu Avrupa ülkeleriyle Kafkasya'daki bağımsızlıklarını kazanan üç sorunlu ülkedir. Mesajın anlamı açıktır, eski SSCB'ye bağlı ülkelere eski komünist ülkelerdeki konumlarını devam ettirmek istenmektedir. Aynı zirvede Türkiye Başbakanı Tansu Çiller, ABD Başkanı Clinton'un Kafkaslara dikkatini çekmiş ve "*Kafkasya'yı Rusya'nın arka bahçesi olarak görmek istemiyoruz*" demiştir. Buna cevap olarak Clinton ise "*Kafkasya'yı tek başına Rusya'ya bırakmayız*" demiştir. ABD ve Avrupa'daki kalkınmış ülkeler Rusya'da komünizm'in yıkılmasından sonra Rusya'ya karşı büyük bir anlayışla yaklaşmışlar, eski rejimi geri getirecek politikalardan sakınmışlardır. Maddi, manevi ve politik destek vermişler, demokrasinin, serbest pazar ekonomisinin, kapitalist sistemin iyice yerleşmesi için Rusya'nın yaptığı bir çok olumsuz tavır ve politikaya rağmen karışmamışlardır. Amaçları batı sisteminin geri dönülmez şekilde yerleşinceye kadar müdahale etmemek, daha sonra Rusların etki sahalarında kendilerine uygun politikaları uygulamaktır. Batı Dünyasının Yeltsin'in tekrar seçilmesine destek vermelerinin amacı batı politik ve ekonomik sisteminin devamının sağlanması içindir.²³ Ancak Yeltsin ve halefi Putin döneminde Rusya aktif politika izlemiştir. Özellikle yabancı güçlerin bölgede egemen olmalarını, stratejik etki alanı kurmalarını engellemeye yönelik politika izlenmiştir. bu tutum Orta Asya ülkelerine yaklaşma çabalarının önlemesini de kapsamıştır.²⁴

²³ <http://www.kaum.ktu.edu.tr/yayinlar/gurcistan.htm> , 12.03.2005.

²⁴ Ali Faik Demir, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Sonrası Türkiye İle Orta Asya Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler Ve Bu Konuda Etkili Olan Faktörler", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, sayı 2, Eylül 2003, s. 174

8. 2. 4. Ceyhan Yolu Açılıyor

8- Bakü Süpsa Boru Hattı²⁵

Türkiye ise, Azeri petrolünün Süpsa'dan (Gürcistan) akması durumunda Bakü-Ceyhan hattının yolunun açılacağına inanıyordu. 1995 yılının yaz aylarında Türkiye, Süpsa hattı konusunda petrol şirketlerine baskı yapması için ABD yönetimini ikna etmeye çalışıyordu. Süpsa kararı çıktı; Türk heyeti Gürcistan'a gitti. 1998 yılında Süpsa hattı devreye girdi.²⁶

Erken petrol hattı konusunda Rusya'dan yana tavır alan BP, sonradan taraf değiştirmişti. Türkiye de, Bakü-Ceyhan boru hattını savunurken, boğazların kapasitesinin yetersiz olacağını belirtiyordu. 1999'un sonbaharı, Hazar petrolünün Ceyhan'a akmasını sağlamada önemli bir dönemeç oldu. 18 Kasım'da İstanbul'da gerçekleştirilen AGİT zirvesinde imzalanan belgeler, Hazar petrollerinin önündeki engelleri kaldırıyor, Ceyhan'ın yolunu açıyordu.

²⁵<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caucasus.html>, 11.03.2006, ABD Enerji Bakanlığı resmi internet sitesi sayfasıdır.

²⁶1995'te Moskova, Şevardnadze üzerine Azeri petrolü için Gürcü toprakları üzerinden geçecek bir boru hattını inşa etmemesi için baskı kurmuştur. Plana göre Azeri petrol konsorsiyumu "erken üretim" petrolünü Gürcistan'ın Süpsa limanına (Poti ve Tiflis arasında) getirerek buradan Türkiye'ye tankerle ihraç edecektir. Çernomirdin'le görüşmesinde bu boru hattı planını değiştirmeyi reddettikten kısa bir süre sonra, Şevardnadze kendisine karşı girişilen suikast girişimi sonucu yaralanmıştır. Aracına yakın yerde park etmiş olan bir arabada bomba patlatılmıştır. Şevardnadze sürekli olarak kendisine karşı girişilen suikast girişiminin arkasında Rusya'nın olduğunu açıklamıştır. Şüpheli sanık Şevardnadze'nin güvenlik şefi ve başkan adayının oğlu Igor Georgadze Rusya'ya kaçmış ve Şevardnadze'ye ölüm tehditlerine Moskova'dan devam etmiştir. Rusya bu şüphelinin geri vermeyi reddetmiştir. (Ariel Cohen, "Yeni Büyük Oyun, Avrasya'da Boru Hattı Siyaseti", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, C. 3, S. 1, TİKA, Ankara, 1996, s. 8)

Yapımına 2003 yılının Nisan ayında başlanan boru hattının 2.6 milyar dolara mal olacağı hesaplanıyordu, maliyet 3 milyar doları aştı. Finansmanın yüzde 70'i uluslararası kredi kuruluşlarından sağlandı, yüzde 30'unu anlaşmaya taraf petrol şirketleri karşıladı.

Sangaçal terminalinden başlayan boru hattı, tam bin 760 kilometre sonra Ceyhan'a ulaşmaktadır.²⁷ Hattın bin 70 kilometresi Türkiye topraklarında yer almakta, hat, bazı bölgelerde 2 bin 800 metre yüksekten geçmektedir. Boru hattından akacak petrol miktarı aşamalı olarak artırılabilecektir. 2008 yılında 30 milyon ton Azeri petrolü, hattan akıp Ceyhan'a ulaşacaktır.

²⁷Projenin Gelişimi

Proje'nin hayata geçtiği günlere gelinmesinde, Hazar Denizi'nde yer alan Azeri, Çıracık ve Güneşli sahalarındaki petrolün arama, üretim ve paylaşımı konusunda Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi "SOCAR" ile yabancı petrol şirketleri arasında, 20 Eylül 1994 tarihinde, Bakü'de "Azerbaycan Petrollerinin Üretim Paylaşım Anlaşması" imzalanmasının ve böylece AIOC'nin (Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi) kurulmasının çok kritik bir rolü vardır.

Söz konusu Anlaşma'ya göre, TPAO'nun da %1.75'lik bir pay alarak taraf olması kararlaştırılmış ve böylece Türkiye'nin Hazar enerji projelerinde aktif bir rol üstlenmesinin önu açılmıştır. 7 Şubat 1995 tarihinde Azerbaycan Petrolleri Konsorsiyumu'na yeni şirketlerin katılmasına ve mevcut ortaklara düşen üretim paylarının yeniden düzenlenmesine karar verilmiş ve SOCAR hissesinden %5'lik bir payın daha TPAO hissesine ilave edilmesi hususu oybirliği ile onaylanmıştır.

Proje'nin resmîyet kazanmasına yönelik çerçeve anlaşması niteliğindeki "Hükümetlerarası Anlaşma-IGA", 18 Kasım 1999'da, İstanbul'da yapılan son AGİT Zirvesi'nde biraraya gelen Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanları tarafından, ABD Başkanı'nın da şahitliğinde imzalanmıştır. Ayrıca, "Ev Sahibi Ülke Anlaşması-HGA", "Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması-TA" ve "Hükümet Garantisi Anlaşması-GG" da bu tarihte parafe edilmiştir.

3 Ekim 2000'de Azerbaycan, BTC Projesi'ni desteklemek üzere bir "Sponsor Grup" meydana getirmiştir. 17 Ekim'de, AIOC üyesi 8 şirketten (SOCAR, BP, Unocal, Statoil, TPAO, Itochu, Ramco ve Delta-Hess) oluşan bu yeni grubun üyeleri, bir "Sponsor Grup Finansman ve İşbirliği Anlaşması" imzalayarak Ana İhraç Boru Hattı (MEP) Katılımcıları adını almıştır.

MEP Katılımcıları, 17-18 Ekim 2000 tarihlerinde sırasıyla Azerbaycan ve Gürcistan ile "Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları" nı tamamlamış; 19 Ekim 2000 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti ile "Ev Sahibi Ülke Anlaşması" ve "Hükümet Garantisi Anlaşması" nı, BOTAŞ ile de "Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması" nı imzalamıştır. Böylece, artık bir "Dünya Projesi" haline de dönüşen bu önemli boru hattı projesinin realize edilmesinin önündeki tüm engeller ortadan kalkmış ve BTC hattı için onay alınmıştır.

BTC HPBH Projesi kapsamında, Bakü'den başlayıp, Ceyhan'da son bulacak bir boru hattı ile başta Azeri petrolü olmak üzere Bölge'de üretilecek petrolerin Ceyhan'a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmaktadır. Bu kritik proje, petrolün uluslararası piyasaya ihracı için kullanılacak emniyetli bir taşıma sisteminin tesis edilmesini amaçlamaktadır. Kaldı ki, söz konusu proje ile hem ekonomik açıdan uygun hem de çevresel açıdan sürdürülebilir bir taşıma sistemi kurulmuş olacaktır.

Tüm hattın tamamlanması ve devreye alınması için hedeflenen tarih ise 2005 yılı başlarıdır. Gerek Enerji Bakanlığı, gerekse BOTAŞ Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, Proje'nin planlanan tarihte bitirilmesi için büyük bir gayretle çalışmaktadır.

Proje aşamaları

- temel mühendislik -----Kasım 2000-Mayıs 2001
- detay mühendislik -----Haziran 2001-Ağustos 2002
- arazi temin ve inşaat -----Eylül 2002-Mayıs 2005

<http://www.btc.com.tr/proje.html> 29.06.2005

Boru hattı tamamen dolduğunda, petrol saatte 7 kilometre hızla akacak, Hazar Denizi kıyısındaki terminalden pompalanan petrol 251 saatte, yani 10.5 günde Ceyhan'da olacaktır.

9-Bakü'den Ceyhan'a Petrol Köprüsü

Bakü-Ceyhan günlük 1 milyon varillik kapasitesi ile dünya üretiminin 80'de birini karşılayacak hat, 2007 yılında tam kapasite ile çalışmaya başlayacaktır.²⁸ BTC Boru Hattı dış basında yerini bulmuştur. Dış basında çıkan yorumların diğer bölümlerde de izah edilen hususların özeti olabilecek saptamalar içermektedir.

İngiltere'de çıkan The Independent gazetesinin 25 Mayıs 2005 tarihli sayısında, Daniel Howden ve Philip Thornton imzalarıyla yer alan makalenin özet çevirisi şöyledir:

“Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattının muslukları bu sabah açıldı ve Batı'yı kurtarması beklenen petrol akışı başladı. Kafkasların jeopolitik yapısını şimdiden değiştiren 1090 mil uzunluğunda ve sadece 42 inç çapındaki boru hattının, küresel petrol pazarı düzenini sonsuza dek değiştirmesi bekleniyor. Fakat yapılan yaklaşık dört milyar dolarlık harcamadan sonra nihayet açılan BTC boru hattı, Rudyard Kipling'in

²⁸ <http://www.ntvmsnbc.com/news/325392.asp> , 28.11.2005.

"Büyük Oyun" olarak nitelendirdiği, Orta Asya'ya hakim olmak için verilen gizli mücadelenin sadece birinci aşamasıdır."

Süddeutsche Zeitung'un 25 Mayıs 2005 tarihli sayısında, Daniel Brössler yayımlanan yazının çevirisi şöyledir:

"3.6 milyar dolarlık bir proje olan "Büyük Oyun"da zaten başrolü Azerbaycan'ın ekonomik çıkarları oynamıyor. Projenin doğmasındaki en önemli etken, asıl amacı Orta Doğu enerji kaynaklarından biraz daha bağımsızlaşmak olan ABD'yd. 1994 yılında BP, Statoil, Amoco ve diğer Batılı petrol şirketlerinin Hazar Denizi'ndeki petrol rezervlerini işletmeyi kararlaştırmalarıyla başlatılan "yüzyılın ticareti" için, Amerikalıların düşüncesine göre yeni bir taşıma yolu gerekiyordu. Tartışmalı tahminlere göre Hazar Denizi havzasında, büyük bir bölümü Kazak tarafında olmak üzere 40 milyar varil kadar petrol bulunuyor."

ABD'de yayımlanan The Christian Science Monitor gazetesinin 25 Mayıs 2005 tarihli sayısında, Yigal Schleifer imzasıyla internetten sağlanan makalenin özet çevirisi şöyledir:

"11 Şirketten oluşan bir konsorsiyum tarafından inşa edilen boru hattı, Orta Doğu kaynaklı olmayan petrolün Batı pazarlarına getirilmesi amacıyla tasarlandı. Bu, ABD ve Avrupa lehine yeni bir rota oluşturarak Rusya ve İran'ın Hazar ve Orta Asya petrolünün nakliyesi üzerindeki kontrolünü de azaltacak."

*Kendine ait az enerji kaynağı bulunan Türkiye için söz konusu boru hattı, üretici olarak olmasa da bir geçiş noktası olarak enerji oyununun önemli bir oyuncusu haline gelmesi yönünde çok önemli bir adım. Ülkelerin enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye çalıştıkları bir dönemde Türkiye, petrol yollarını kontrol etmenin stratejik olarak en az petrol üretmek kadar değerli olduğu düşüncesiyle bir çeşit enerji süpermarketi haline gelmeyi umuyor."*²⁹

Dış basındaki yorumlar, uluslararası politikalar ve stratejiler oluşturulmasında ileri görüşlülüğün önemini bir daha gözler önüne sermektedir.

²⁹ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/2005/05/26x05x05.htm>, 17.03.2006

Azeri petrolünü dünya pazarlarıyla buluşturan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattından, Adana'nın Ceyhan İlçesi'ndeki terminale ulaşan ilk petrolü yükleyen BP şirketine ait tankere ham petrol yükleme işi 04 Haziran 2006 akşam saatlerinde tamamlandı. İtalya'nın Savona Limanı'na doğru yola çıkan "The British Hawthorne" adlı tanker ilk seferinde 85 bin ton yani 600 bin varil ham petrol yükledi. 21nci Yüzyılın projesi olarak adlandırılan projenin devreye girmesiyle, Türkiye'nin yılda 300 milyon dolar kazanması beklenmektedir.³⁰

³⁰<http://www.ntvmsnbc.com/news/375653.asp> 05.06.2006

SONUÇ

Sınır komşumuz olduğu için iyi tanıdığımı sandığım Gürcistan'a, 2003 yılında ilk defa gitmeden önce bildiklerim gözden geçirirken, bilgi birikiminin yetersiz hatta temelsiz kabullenmelerle dolu olduğunu fark ettim. Bilgi toplamak için temas kurduğum şahıslar genellikle insani yardım çalışmaları kapsamında bölgede görev yaptığından duyduklarım moralimi bozulmasına neden oldu. Ancak topladığım bilgiler arttıkça Gürcistan'ın farklı bölgelerinde farklı gelişmeler olduğunu anladım. Tiflis havaalanına indiğimde karşılaştığım atmosfer alışık olduğum şartlardan farklıydı, kendimi adeta soğuk savaş döneminde bir demir perde ülkesi dekorunda buldum.

Her uluslararası misyonda olduğu gibi yabancıların temkinli olması için anlatılan rutin uyarıların etkisiyle ancak bir süre sonra halkın arasına karışabildim. SSCB'nin şımartılmış üyesi olarak telaffuz edilen Gürcistan'ın başkentinde, Tiflis'te, 2003 yılında durum hiç iyi değildi. Parası olanın her şeyi bulabildiği şehirde, halkın genel durumundan fakirliği anlaşılabilirdi. Ana caddeler boyunca yaklaşık her 30- 40 metrede bir sigara, sakız, meşrubat satan derme çatma büfeler, belki de ehliyeti olan herkesin taksicilik yaptığı izlenimi veren yoğun eski araç trafiği, bakımsızlıktan dökülen binalar tarihi şehri oldukça eskimiş gösteriyordu.

Halkın arasına karıştığım sonraki dönemlerde elektriğin ve doğal gazın, bizim bulunduğumuz semtlerin aksine birçok semte kısıtlı olarak verildiğini öğrendim. Kasım 2003'te seçimlerde hile yapıldığı iddiasıyla halkın sokaklarda yaptığı gösterileri izlerken, halkın fakirliklerinin nedeni olarak gördükleri mevcut yönetime kızgınlıklarını ifade ettiklerine şahit oldum.

Gürcüler, ülke politikaları hakkındaki düşüncelerini ifade etmekte büyük avantaja sahipti. Rustavelli ana caddesi uzanımında bulunan Parlamento Binası caddenin hemen kenarındaydı ve binaya ulaşmak için aracınızdan inmeniz yeterliydi. Ayrıca Gürcüleri sokağa dökmek kolaydı, önemli günlerde halk sözleşmiş gibi ana caddeleri doldurur saatlerce süren kutlamalara veya etkinliklere katılırdı. Politik gösteriler de milli maç sonuçlarını kutlama etkinlikleri gibi halkın çoğunluğunun caddeleri doldurması ile yapılıyordu. Nitekim halkın, Şevardnadze'yi görevden almak, kendisine ulaşmak için oturduğu konağa yürüyüşü de aynı atmosferde gerçekleşti.

Halkın çok şey beklediği yeni yönetim, kendisinden beklenenler kadar mevcut oyunun kurallarının baskısına da karşı koyabilmek zorundaydı. Ayrıca Güney Kafkasya'da hesaplar sadece bölge ülkelerinin aritmetiği ile yapılmıyordu. Tarihin farklı dönemlerinde coğrafyanın farklı avantajları, kapanmak bilmeyen davaları ile bölgenin çekiciliği veya sorunları gündeme geliyordu.

11 Eylül saldırısından sonra uluslararası politikada demokratikleşme ve terör kaynaklarının kurutulması söylemleri süper güçler tarafından sık sık dile getirilmekle beraber bilinen yayılmacı uygulamalar sürdürülmektedir.

Ülke ekonomisinin ihtiyaç duyduğu petrolün kesintisiz sağlanmasına ihtiyaç duyan ABD, Irak'ı demokrasi getirmenin tahmin edilenden uzun süreceği ile gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Irak'tan sonraki planının müteakip safhalarına geçişini gecikmesine rağmen, Kafkasya'daki zemin temini girişimlerinin siyasi ve askeri alt yapısını oluşturmaktan geri kalmamıştır.

Azerbaycan'ın denge politikası ve Azeri asıllı 30 milyon İran vatandaşının zarar görme ihtimali, ABD'nin Azerbaycan'daki geniş askeri projelerine geçit vermemiştir. Ermenistan, RF ile yakın teması ve diasporanın avantajı ile ABD'ye umduğunu verememiştir. Güney Kafkasya'da, ABD'nin aradığı zemini Gürcistan'da bulabilmesi, ülkeyi uluslar arası ortamda öne çıkarmış, gelişmelerin herkes tarafından yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur.

Gürcistan'ın kendi bağımsız politikalarını oluşturabilmesi ve ayakları üzerinde durabilmesi Rusya'nın etki sahasından uzaklaşması ile mümkün olabilmesinde, süper güçlerle ilişkileri kadar Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı da önemlidir. Bu hat sadece petrolün sevkıyatı için bir alternatif değil, bütün faaliyetlerini Rusya üzerinden gerçekleştirmek zorunda kalan BDT üyesi Türk Cumhuriyetleri için, dış dünyaya alternatif erişim anlayışının başlangıç modeli durumundadır. Türk dünyası için Gürcistan yeter genişlikte coğrafi köprü konumundadır.

Nitekim SSCB'nin dağılma sürecinde RF yüzünden temkinli davranan Türk Cumhuriyetleri, Türkiye'den beklenti ve katkıları hakkında bugün artık farklı söylemlerde bulunabilmektedir.

Son versiyon petrol soslu Büyük Oyun'da önceki dönemlerde aldığı derslerle, Güney Kafkasya'da sağduylu yaklaşım ve politika izleyen Türkiye'nin tutumu, bölgedeki gelişmelere olumlu katkı sağlamaktadır. Süper güçlerin Orta Doğu'ya savaş ve mücadele getiren petrol hakimiyeti girişimlerinin, Kafkasya'ya yeniden taşınmasının engellenmesinde, Türkiye'nin Gürcistan'a yönelik yapıcı politikaları önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV BELGELERİ

1. ATASE A, İH, K 1117, D 1- (25), F 37, (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Gnkur. Basımevi 99/11, Ankara, 1999).
2. ATASE A, İH, K 1117, D 1- (25), F 37 – 28
3. ATASE A, İH, K 1117, D 2- (26), F 12 – 5
4. ATASE A, İH, K 1117, D 2- (26), F 8 – 8
5. ATASE A, İH, K 1117, D 2- (26), F 19 - 4
6. Dışişleri Arşivi, SSCB III/I, (*Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele dönemine ait 100 Belge) 1919 – 1920*, C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları 392, Ankara, 1981).
7. Dışişleri Arşivi, SSCB III/2.
8. Dışişleri Arşivi SSCB (1919-1931) 1 / 2 A. 5 a.
9. Foreign Office (F.O.) 406/45 p. 39-43, No. 14/1, (*ŞİMŞİR B. N., İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919 – 1938)* C.2, TTKB, Ankara, 1975).
10. F.O. 406/43, p. 312-315, No. 190/1 .
11. F.O. 406/44, p.14-19, No. 6.
12. AGİT Daimi Konseyi Kararı No. 334, Permanent Council Decision No. 334, 15 Aralık 1999.
13. AGİT Daimi Konseyi Kararı No. 450, Permanent Council Decision No. 450, 13 Aralık 2001.
14. AGİT Daimi Konseyi Kararı No. 523, Permanent Council Decision No. 523, 19 Aralık 2002.
15. Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi, Karar No. 1415 (2005), *Honouring of Obligations and Commitments by Georgia*, Resolution1415 (2005).
16. Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi Raporu, Belge No. 9262, 12 Kasım 2001, *The propiska system applied to migrants, asylum seekers and refugees in Council of Europe member states: effects and remedies*, Report, Committee on Migration, Refugees and Demography, Rapporteur: Mr Boriss Cilevičs, Latvia, Socialist Group, Doc. 9262, 12 October 2001.

17. Avrupa Konseyi Parlamento Meclisi, Belge No. 10451 (4 Şubat 2005), *The situation of the deported Meskhetian population*, Report – Committee on Migration, Refugees and Population, Doc. 10451.

18. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Raporu, 13 Ocak 2006, *Report of the Secretary-General on the situation in Abkhazia, Georgia*, United Nations Security Council, 13 January 2006.

II. TBMM ZABITLARI

1. *TBMM Gizli Celse Zabıtları* Cilt 1, 3ncü baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.

2. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 11, TBMM Matbaası, 1958.

III. SÜRELİ YAYINLAR

1. DERGİLER

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi .

Genelkurmay Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi .

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.

Belleten.

Avrasya Etüdüleri Dergisi.

Stratejik Araştırmalar Dergisi.

Stratejik Analiz.

2. GAZETELER

Cumhuriyet, 21.12.1945

Cumhuriyet, 07.01.1946

Hürriyet, 20.05.2004

Sabah, 12.08.2004

Sabah, 09.10.2005

IV. HATIRAT

ATATÜRK, *Nutuk*, Kırmızı Beyaz Yayınları 18, İstanbul, 2004.

CEBESOY Ali Fuat, *Moskova Hatıraları (21.11.1920 – 2.6.1922)*, Temel Yayınları 135, İstanbul, 2002.

ERKİN Feridun Cemal, *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968.

KARABEKİR Kazım, *İstiklal Harbimiz*, 2nci baskı, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969.

SANDERS Liman Von, *Türkiye’de Beş Yıl*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968.

V. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

1. KİTAPLAR VE TEZLER

AKINER Shirin, *Islamic Peoples the Soviet Union*, 2nci baskı, KPI Limited, Londra, 1986.

AĞACAN Kamil, SEZGİN Mahmut Niyazi, *Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu*, ASAM Yayınları Ankara Çalışmaları dizisi 14, Ankara, 2003.

ARIKLI Ercan (Genel Yönetmen), *Başlangıcından Bugüne Kadar Dünya Casusluk Tarihi*, Cilt 1, Artel Yayınları, İstanbul, 1974.

BALTALI Kemal, *1936 - 1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1959.

BARNET Thomas P.M., *Pentagon’un Yeni Haritası*, 3ncü Baskı, 101 Kitap Yayınları, İstanbul, 2005.

BEDİRHAN Yaşar, *Selçuklular ve Kafkasya*, 1nci baskı, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2000.

BERDZENİŞVİLİ Nikoloz, CANAŞIA Simon, CAVAŞVİLİ İvane, *Gürcüstan Tarihi*, 2nci baskı, Sorun Yayınları, İstanbul, 2000.

BERZEG Sefer E., *Kafkasya Bibliyografyası*, Çiviyazıları 186, İstanbul, 2005.

BROSSET Marie Felicite, *Gürcistan Tarihi*, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi, Ankara, 2003.

ÇAKMAK Haydar, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

DEMİR Necati, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih- Etnik Yapı- Dil- Kültür)*, Genkur ATASE ve Genkur Dent. Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2005.

DOĞANAY Rahmi, *Milli Mücadele’de Karadeniz (1919 – 1922)*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.

DUGIN Aleksandr, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, 4ncü basım, Küre Yayınları 11, İstanbul, 2005.

ERKAN Aydın O., *Tarih Boyunca Kafkasya*, Çiviyazıları 47, İstanbul, 1999.

- ERKAN Süleyman, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878 – 1908)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uyg. Araş. Merk. 1996/1, Trabzon, 1996.
- EVCİOĞLU Kemal, *Amerika Birleşik Devletlerinin Büyük Ortadoğu Projesi Alfa-Kaos-Omega-Tapınak*, Umay Yayınları, İzmir, 2005.
- FAZLA Hüseyin, *Türkiye'nin Bölgesel Güvenliğinde Gürcistan'ın Yeri* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.
- GRIGORANTZ Alexandre, *Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999.
- GÖKDEMİR Ahmet Ender, *Cenub-i Garbı Kafkas Hükümeti*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.
- İBRAHİMLİ Haleddin, *Değişen Avrasya'da Kafkasya*, ASAM Yayınları 25, Ankara, 2001.
- KARAKOÇ Ercan, *Atatürk'ün Dış Türkler Politikası*, 2nci Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık 46, İstanbul, 2004.
- KIRZIOĞLU M. Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:358, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.
- KIPLING Rudyard, *Kim*, Penguin Classics, Londra, 2000.
- KLEVEMAN Lutz, *Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan ve Petrol*, Everest Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- KLOCK – FONTANILLE Isabelle, *Hititler*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- KURAT Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları no. 1194, Sevinç Matbaası, Ankara, 1990.
- KUTLU Mesut, *Milli Mücadelede Dış Yardımlar (1919 - 1922)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2004.
- MEMİŞ Ekrem, *İskitlerin Tarihi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2005.
- MERT Okan, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, Kültür Sanat Yayıncılık 104, 1nci Baskı, İstanbul, 2004.
- ORAN Baskın (Editör), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1. 1918 -1980)*, 9 ncu Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- OSCE Mission to Georgia, *Osce Papers, Georgia Welcome Pack*, Tiflis, 2003.
- ÖNDER Ali Tayyar, *Türkiyenin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*, 6ncı basım, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005.

- ÖZDOĞAN Sevim, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Taraf Olduğu Uluslararası Andlaşmalar Rehberi 1998- 2005 (15.06.2005)*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2005.
- ÖZTUNA Yılmaz, *İslam Devletleri ve Hanedanları*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayınları 1097, Ankara, 1996.
- SANCAK Kadir, *Gürcistan'ın Kafkasya'daki Yeri, Marmara Üniversitesi*, (Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Siyasi Tarih ve Uluslar arası İlişkiler Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2000.
- SARINAY Yusuf, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 859, Ankara, 1988.
- SÜRMEİ Serpil, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.
- TAŞ N. Fahri, *Erzincan Mütarekesi ve Brest – Litovks*, Erzincan İli Özel İdaresi, Özyurt Matbacılık, Ankara, 1995.
- TAŞKIRAN Cemalettin, *Milli Mücadele'de Kazım Karabekir Paşa*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- TEKİN Emrullah, *Alman Gizli Operasyonları ve Türkler*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık 25, İstanbul, 2002.
- TELLİOĞLU İbrahim, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2004.
- TRUMPENER Ulrich, *Germany and The Ottomam Empire 1914 – 1918*, New York, 1989.
- ULUĞBAY Hikmet, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 3ncü Cilt, 1nci Kısım, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi, Ankara, 1995.
- ÜRER Levent, *Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2005.
- YANAR Savaş, *Türk- Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık:36, İstanbul, 2002.
- YEL Selma, *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- YILMAZ İskender, *Gümrü Antlaşması*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.
- YILMAZ Veli, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998.

YÜCESOY Zülfükar, *Rusya'nın Kafkasya Politikası (1900 – 1930)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2002.

2. MAKALELER

AĞACAN Kamil, “Sakaşvili Zaferinin Düşündürdükleri”, *Stratejik Analiz*, cilt 4, Şubat 2004.

AKÇORA Ergünöz, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Sürgün Edilen Ahıska Türkleri”, *6ncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*, 20-22 Ekim 1997, İstanbul, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1999.

BERDZENİŞVİLİ Nikoloz, CANAŞIA Simon, “Türkiye’den Haklı İsteklerimiz”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 8, Sayı 46, İletişim Yayınları, İstanbul, Ekim 1987.

COHEN Ariel, “Yeni Büyük Oyun, Avrasya’da Boru Hattı Siyaseti”, *Avrasya Etüdlere Dergisi*, C. 3, S. 1, TİKA, Ankara, 1996.

ÇOLAK Mustafa, “Alman Belgelerinde Bakü Üzerindeki Osmanlı-Alman Mücadelesi (1918)”, *8nci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar*, 24 – 26 Ekim 2001, İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003.

DEMİR Ali Faik, “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Sonrası Türkiye İle Orta Asya Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler Ve Bu Konuda Etkili Olan Faktörler”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, sayı 2, Eylül 2003.

GÖKDEMİR Ahmet Ender, “Milli Mücadelede Evliye-i Selase”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VII, TTKB, Ankara, 1990.

HENZE Paul B., “Gürcistan ve Ermenistan: Sıkıntılı Bağımsızlık”, *Avrasya Etüdlere Dergisi* C. 2, S. 2, TİKA, Ankara, 1995.

KANBOLAT Hasan, “Gürcistan’da Sakaşvili’nin Zaferi Sonrası Rusya Federasyonu’nun Muhtemel Adımları”, *Stratejik Analiz*, cilt 4, sayı 46, Şubat 2004.

KURAT Akdes Nimet, “Brest – Litovsk Müzakereleri ve Barışı”, *Bellekten* Cilt XXXI, No. 123, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967.

NODIA Ghia (Editör), “Ethnic-Confessional Groups and Challenges to Civic Integration in Georgia Azeri, Javakheti Armenian and Muslim Meskhetian Communities”, Caucasus Institute for Peace, Democracy and Development, Tiflis, 2002.

YAĞCI Zübeyde Güneş, “XVIII. Yüzyılda Karadeniz’de Ve Kafkasya’da Rus Tehdidi”, *IV. Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler)*, T.C. Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Elazığ, 2003.

YAĞCI Zübeyde Güneş, “Osmanlı Devleti’nin Kafkasya’daki Askeri Yatırımları”, *Genelkurmay Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, Şubat 2004.

YEL Selma, “Osmanlı Ordusunun Kafkasya Harekatı ve Bakü’nün Kurtarılması”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi S. 2*, Ağustos, 2003.

YILMAZÇELİK İbrahim, “Tarihi Dönemler İçerisinde Türkiye’nin Güvenliği Açısından Kafkasya’nın Önemi”, *IV. Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu (Tarihten Günümüze Dış Tehditler)*, T.C. Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Elazığ, 2003.

VI. İNTERNET ADRESLERİ

<http://www.dtm.gov.tr/pazaragiris/ilkiris.htm>, 02.12.2005, TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın resmi internet sitesidir.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1994/ocak1994.htm>, 06.12.2005,

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/2005/05/26x05x05.htm>, 17.03.2006, T.C. Başbakanlık Basın -Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü resmi internet sitesidir.

<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/GUR/IST/ihr.xls>,

<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/GUR/IST/ith.xls>, 25.02.2006,

T.C. Tiflis Büyükelçiliği, Ticaret Müsteşarlığı resmi internet sitesi raporlar sayfalarıdır.

http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/Bolgeler/Kafkasya/Gurcistan/Turkiye+Gurcistan.htm, 8.11.2005, T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesidir.

<http://www.parliament.ge>, 10.02.2006, Gürcistan Parlamentosu resmi internet sitesidir.

http://www.statistics.ge/index_eng.htm , 25.02.2006, Gürcistan Devlet İstatistikleri resmi internet sitesidir.

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gg.html>, 26.02.2006, The World Factbook, CIA (Amerikan Haber alma Teşkilatı) resmi internet sitesidir.

[http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+ge0016\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+ge0016)), 10. 03. 2006, Amerika Kongre Kütüphanesi resmi internet sitesidir.

http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/georgia/ge03_01b.pdf , 01.06.2006 , Amerikan Kongre Kütüphanesi resmi sitesidir.

<http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/51045.htm>, 06.02.2006, Amerika Devlet Bakanlığı resmi internet sitesidir.

<http://georgia.usembassy.gov/gtep.html>, 01.02.2006, Gürcistan Amerikan Elçiliği resmi internet sitesidir.

http://www.defenselink.mil/news/jun2005/20050628_1886.html, 01.02.2006, Amerika Savunma Bakanlığı resmi internet sitesidir.

http://www.unhcr.org.tr/bulten/hafta/subat08_02.htm, 08.01.2002, Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin Türkçe sitesidir.

<http://www.coe.int/> , 10.03.2006, Avrupa Konseyi resmi internet sitesidir.

<http://www.osce.org/> , 10.03.2006, AGİT resmi internet sitesidir.

<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caucasus.html>, 11.03.2006, ABD Enerji Bakanlığı resmi internet sitesi sayfasıdır.

<http://www.btc.com.tr/tarih.html>, 28. 02. 2006, BTC Proje Direktörlüğü internet sitesidir.

<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=1368>, 05.02.2006, Birleşmiş Milletler medya kuruluşu Gürcistan internet sitesidir.

<http://www.kaum.ktu.edu.tr/yayinlar/gurcistan.htm>, 12.03.2005, Haydar Çakmak, *1989'dan Günümüze Gürcistan*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi internet sayfasıdır.

<http://www.da.com.tr/dergi/DaStore/Sayi03/turkce/uluslararası.htm>, 17.03.2005, Abesalom İmedaşvili, *Türkiye-Gürcistan ilişkilerinde yeni aşama*, medya internet sitesidir.

<http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=2010123&contentId=2000904>, 11. 03. 2006, BP internet sitesidir.

http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/22_folder/22_articles/22_historyofoil.html, 28. 02. 2006, Natig Aliyev, *The History of Oil in Azerbaijan*, Azerbaijan International, Summer 1994.

<http://www.azembassy.com/archive/2001/media/nyt3feb01.htm>, 28. 02. 2006, Douglas Frantz, *How the Nobels Made a Prize of Azerbaijan's Oil*, Baku Journal, February 3 2001.

<http://www.gazeta.ru/2002/02/19/BinLadenandU.shtml> 19.02.2002, Rus medya sitesidir.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/325392.asp> , 28.11.2005, Haber sitesi sayfasıdır.

<http://turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=27&yazi=411>, 7 Temmuz 2005, Dilek Karakaya, Fatih Koraş, *Enerji Bağlamında Türkiye- Rusya İlişkileri* , Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi internet sitesidir.

<http://www.ahiskalilar.org/giris/tarihimiz.html>, 10.03.2006, Ahıska Türkleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği internet sitesi sayfasıdır.

<http://www.denizhaber.com> 10.03.2006, Türk denizciliđi haber sitesidir.

<http://maps.google.com> , 06.04.2006, Siteden bölgeye ait detaylı hava fotoğraflarına ulaşılmaktadır.

VII. ANSİKLOPEDİLER

The Encyclopaedia of Islam, Volume IV, New Edition, Hollanda, 1978.

İslam Ansiklopedisi, 4ncü Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.

TÜRKİYE GÜRCİSTAN İTHALAT İHRACAT GÖSTERGELERİ

EK - 1

TÜRKİYE'NİN İTHALATI	1000 \$								
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	6.550	12.543	25.827	23.537	16.562	6.443	9.228	11.511	8.997
i-Gıda Maddeleri	364	4.499	13.846	8.823	827	202	36	453	390
(0) Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	364	116	243	1.927	457	202	36	453	366
(04) Hububat ve mamulleri	105		14	1.745	395				
(05) Meyva, sebze ve mamulleri	14		4		11	23			2
(08) Hayvan yemleri			95						93
(01, 02, 03, 07, 08, 09) Diğer Gıda Maddeleri	245	116	131	181	51	179	36	453	271
(1) İçkiler, tütün ve mamulleri									12
(11) Alkollü ve alkolsüz içkiler									12
(4) Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar									12
(22) Yağlı tohumlar ve meyvalar		4.383	13.603	6.896	371				
ii-Tarimsal Ham maddeler	6.186	8.044	11.980	14.714	15.735	6.241	9.192	11.058	8.607
(21) Deri, kösele ve ham postlar	2.653	525	474	111	594	619	306		153
(23) Tabii, sentetik ve rejenere kauçuk					4				
(24) Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	2.827	7.066	11.312	13.610	15.049	5.621	8.813	10.951	8.361
(25) Odun hamuru ve kağıt döküntüleri					4		20	17	
(26) Dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri	341	357		854	12				
(29) Bitkisel ve hayvansal diğer ham maddeler	365	95	195	139	73		52	91	93
2- MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	12.704	24.378	50.432	53.042	127.433	110.990	118.936	257.042	276.286
i- (27, 28) Maden cevherleri ve döküntüleri	7.366	9.041	14.522	36.717	82.482	64.328	99.544	187.338	201.793
ii- Mineral yakıtlar ve mineral yağlar (3)	4.989	15.226	34.125	9.605	44.820	46.319	14.769	54.448	45.936
(32) Kömür		89	32	4		190	437	273	2.618
(33) Petrol ve ürünleri		46	7.139	1.256	37.508	28.483	13.566	53.911	43.318
(34) Petrol gazları, doğal gaz			72	95	257	37	766	265	
(35) Elektrik enerjisi	4.989	15.091	26.881	8.250	7.055	17.609			
iii- Demir dışı metaller (68)	349	110	1.785	6.719	131	343	4.624	15.257	28.557
3- SANAYİ	13.241	29.014	14.749	16.711	11.320	9.798	9.688	5.315	21.386
i-Demir ve çelik (67)	4.115	13.840	8.151	12.129	6.510	6.048	6.291	2.661	11.415
ii-Kimyasallar	6.263	7.336	2.916	1.313	1.519	282	1.963	907	6.033
(57, 58) Plastikler	12		0	11		1		214	77
(54) Eczacılık ürünleri					7				
(51, 52, 53, 55, 56, 59) Diğer kimyasallar	6.252	7.336	2.916	1.302	1.512	281	1.963	693	5.957
iii-Diğer yarı mamuller	380	715	345	252	393	484	415	561	327

TÜRKİYE GÜRCİSTAN İTHALAT İHRACAT GÖSTERGELERİ

EK - 1

TÜRKİYE'NİN İTHALATI	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
(61) Hazırlanmış deriler, postlar ve mamulleri		9							
(62) Kauçuk mamulleri	33	54	2			0		2	
(63) Mantar ve ağaç mamulleri	68	173	169	205	230	123	362	467	324
(64) Kağıt-karton ve kağıt, karton esaslı mamuller	23				71		26	2	
(66) Metal dışı mineral mamuller	30	228	52	7	51	355		78	
(664, 665) Cam ve cam eşya	6		0	7	50	355		44	
(66-(661+664+665)) Diğerleri	24	228	52		1			33	
(69) Metal eşya	227	250	122	40	40	6	26	12	3
iv- Makinalar ve ulaşım araçları	2.418	6.735	3.010	2.783	2.577	2.746	796	899	2.889
(781, 782, 783, 784, 7132, 7783) Otomotiv sanayii ürünleri	2	107	59	50	29	30	11		2
(75, 76, 776) Büro makinaları ve haberleşme cihazları	161	16	112		4	0	22	2	
Diğer makina ve ulaşım araçları	2.255	6.612	2.839	2.733	2.543	2.716	763	897	2.887
(71-713) Enerji üreten makina	5	9	14	108	15	20	14	62	9
(72, 73, 74) Diğer elektriksiz makinalar	1.041	3.282	2.192	2.493	2.300	2.644	742	729	609
(79, 785, 786, 7131, 7133, 7138, 7139) Diğer ulaşım araçları	1.168	3.280	585	109	180	50	1	105	2.261
(77- (776+7783)) Elektrikli makina ve cihazlar	41	41	48	24	48	2	6	1	9
v- Dokumacılık ürünleri (65)	49	153	118			74	14	99	220
vi- Hazır giyim (84)		153	67		129	160	139	20	60
(84-(848.1, 848.3)) Diğer giyim eşyası		153	67		129	160	139	20	60
vii - Diğer tüketim malları (81, 82, 83, 85, 87, 88, 89 (-891))	15	81	141	234	193	5	70	168	442
(81) Sıhhi tesisat, ısıtma ve aydınlatma malzemeleri	3		4	23	5			8	6
(82) Mobilyalar			1	8	3	5	65	153	428
(83) Seyahat eşyası			82			0			
(87) Mesleki, bilimsel ölçü ve kontrol cihazları	5	2	9	93	73	0		0	0
(88, 89-(891)) Diğer tüketim malları	8	79	45	111	111	0	6	7	8
4- DİĞER ÜRÜNLER (9+891)							20	48	

T.C. Tiflis Büyükelçiliği, Ticaret Müsteşarlığı raporları, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/GUR/IST/ihr.xls>,
<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/GUR/IST/ith.xls> 25.02.2006

TÜRKİYE GÜRCİSTAN İTHALAT İHRACAT GÖSTERGELERİ

EK - 1

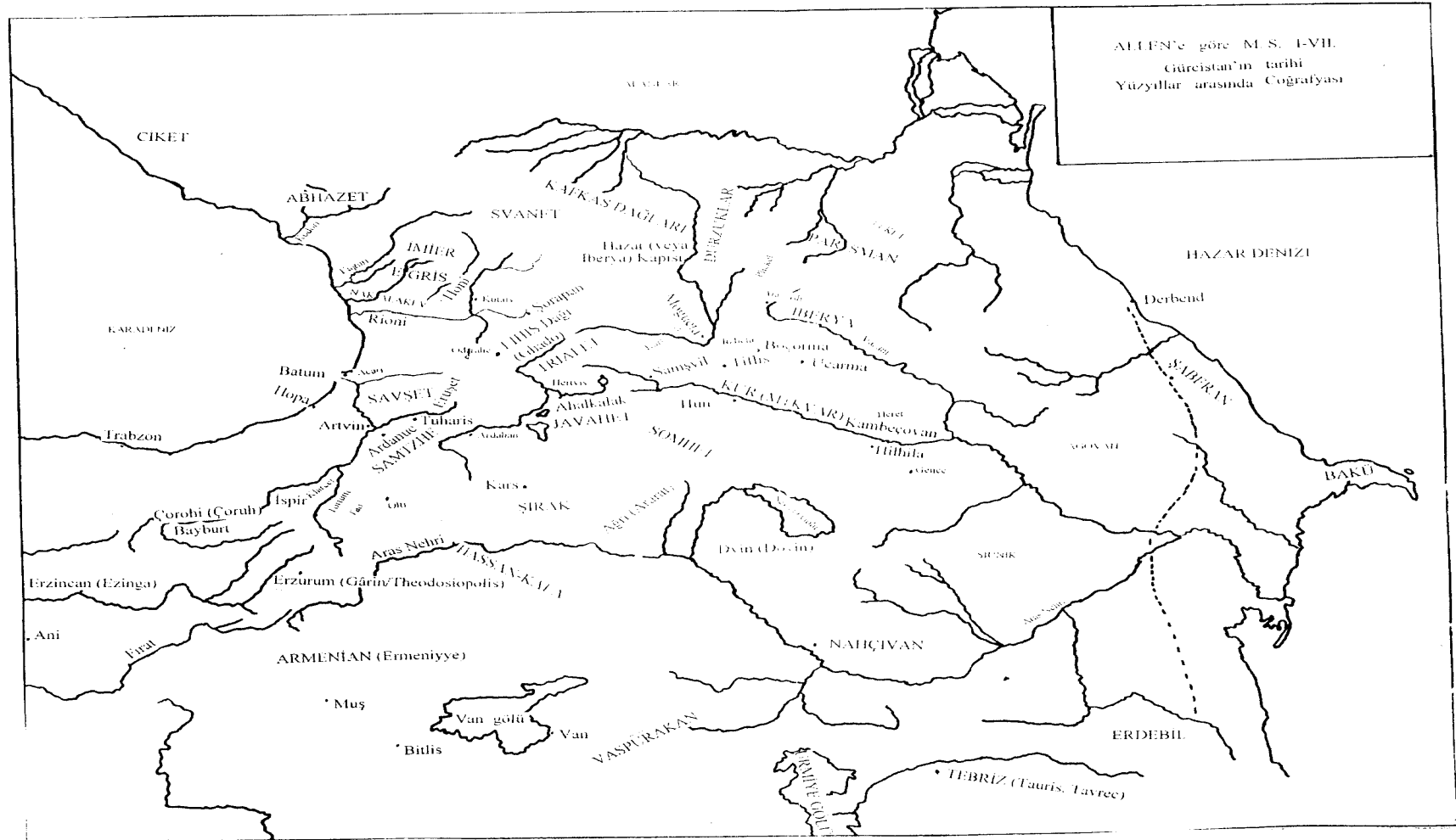
TÜRKİYE'NİN İHRACATI	1000 \$								
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	72.050	109.815	85.262	59.150	63.154	79.538	26.327	41.204	48.561
i-Gıda Maddeleri	71.949	109.694	85.121	58.829	63.103	79.433	26.244	40.948	48.264
(0) Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	60.844	100.509	80.463	56.093	62.018	77.742	24.657	40.350	47.713
(00) Canlı hayvanlar	1	21	62	0	301	358	967	449	455
(04) Hububat ve mamulleri	33.988	59.602	27.193	10.616	21.402	10.230	2.417	5.686	23.899
(05) Meyva, sebze ve mamulleri	3.444	4.185	3.832	3.697	3.045	5.896	5.655	6.580	6.778
(06) Tabii bal, şeker ve mamulleri	1.326	8.091	27.883	24.282	28.786	48.307	7.109	17.593	5.452
(08) Hayvan yemleri	213	73	47	114	272	205	39	162	313
(01, 02, 03, 07, 08, 09) Diğer Gıda Maddeleri	21.871	28.536	21.446	17.384	8.212	12.747	8.470	9.879	10.816
(1) İçkiler, tütün ve mamulleri	9.067	3.919	1.905	172	231	133	62	28	388
(11) Alkollü ve alkolsüz içkiler	9.067	3.664	1.726	172	71	26	7	10	363
(12) Tütün ve mamulleri	0	255	179	0	160	107	55	19	25
(4) Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	2.038	5.241	2.752	2.561	853	1.553	1.524	557	130
(22) Yağlı tohumlar ve meyvalar	0	25	1	3	1	4	2	12	33
ii-Tarımsal Ham maddeler	101	121	141	321	52	105	82	257	297
(21) Deri, kösele ve ham postlar	0	5	1	116	0	0	0	0	0
(23) Tabii, sentetik ve rejenere kauçuk	0	3	0	0	0	1	11	1	7
(24) Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	81	70	55	164	44	5	31	114	218
(25) Odun hamuru ve kağıt döküntüleri	17	16	0	0	0	0	13	0	0
(26) Dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri	4	27	49	17	1	80	18	90	44
(29) Bitkisel ve hayvansal diğer ham maddeler	0	0	36	25	7	19	8	52	28
2- MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	4.455	1.313	1.865	1.930	5.903	1.565	5.549	4.360	14.489
i- (27, 28) Maden cevherleri ve döküntüleri	163	259	240	1.017	339	181	2.766	325	8.291
ii- Mineral yakıtlar ve mineral yağlar (3)	3.932	486	613	260	4.897	423	1.407	1.447	2.440
(32) Kömür	0	0	3	2	2	0	5	14	2
(33) Petrol ve ürünleri	197	363	530	251	4.895	422	1.400	1.431	2.418
(34) Petrol gazları, doğal gaz	144	123	80	7	0	0	1	2	20
(35) Elektrik enerjisi	3.590	0	0	0	0	0	0	0	0
iii- Demir dışı metaller (68)	361	568	1.012	653	667	961	1.376	2.587	3.758
3- SANAYİ	33.813	62.383	77.019	53.120	62.713	56.221	68.051	107.996	133.664
i-Demir ve çelik (67)	614	3.758	2.731	1.970	1.141	670	4.675	5.078	8.525
ii-Kimyasallar	8.889	15.825	18.567	12.411	15.470	14.407	14.401	20.518	26.795
(57, 58) Plastikler	591	1.794	1.969	1.715	2.081	2.642	3.665	6.900	10.241

TÜRKİYE GÜRCİSTAN İTHALAT İHRACAT GÖSTERGELERİ

EK - 1

(54) Eczacılık ürünleri	205	164	148	115	145	426	184	155	641
(51, 52, 53, 55, 56, 59) Diğer kimyasallar	8.092	13.867	16.449	10.582	13.245	11.339	10.553	13.463	15.913
iii-Diğer yarı mamuller	7.727	16.169	22.096	17.105	16.123	15.619	21.369	31.448	37.399
(61) Hazırlanmış deriler, postlar ve mamulleri	0	22	302	96	15	1	1	8	37
(62) Kauçuk mamulleri	349	178	482	424	389	171	459	730	851
(63) Mantar ve ağaç mamulleri	234	341	655	809	829	667	1.957	4.170	6.561
(64) Kağıt-karton ve kağıt, karton esaslı mamuller	1.871	4.741	7.496	8.311	9.011	9.687	8.633	7.999	9.406
(66) Metal dışı mineral mamuller	3.478	6.300	7.613	4.241	2.666	2.532	5.697	9.323	9.635
(661) Alçı, çimento vb. inşaat malzemeleri	535	458	388	443	177	338	1.007	943	487
(664, 665) Cam ve cam eşya	757	2.362	3.298	1.495	758	672	894	1.604	2.167
(66-(661+664+665)) Diğerleri	2.186	3.480	3.926	2.303	1.731	1.522	3.796	6.776	6.981
(69) Metal eşya	1.796	4.588	5.548	3.224	3.214	2.561	4.622	9.217	10.909
iv- Makinalar ve ulaşım araçları	10.851	14.448	21.370	13.231	19.414	18.598	17.465	25.338	28.648
(781, 782, 783, 784, 7132, 7783) Otomotiv sanayii ürünleri	1.221	1.272	1.587	1.398	656	1.560	1.961	1.828	2.137
(75, 76, 776) Büro makinaları ve haberleşme cihazları	6.849	2.919	9.066	660	1.288	2.533	2.973	3.901	2.649
Diğer makina ve ulaşım araçları	2.781	10.257	10.716	11.174	17.470	14.505	12.531	19.608	23.863
(71-713) Enerji üreten makina	220	964	1.143	427	638	1.147	1.366	1.747	2.103
(72, 73, 74) Diğer elektriksiz makinalar	1.280	4.820	4.814	6.793	3.985	5.102	5.153	7.690	9.726
(79, 785, 786, 7131, 7133, 7138, 7139) Diğer ulaşım araçları	51	240	173	298	124	510	215	1.640	1.319
(77- (776+7783)) Elektrikli makina ve cihazlar	1.229	4.233	4.587	3.656	12.722	7.745	5.797	8.531	10.715
v- Dokumacılık ürünleri (65)	1.749	3.153	2.351	1.416	2.107	1.487	1.729	4.809	7.982
vi- Hazır giyim (84)	564	1.434	939	669	3.163	187	618	953	2.633
(848.1, 848.3) Deri ve kürkten giyim	23	74	78	85	35	0	19	9	21
(84-(848.1, 848.3)) Diğer giyim eşyası	542	1.360	861	584	3.129	187	599	944	2.612
vii - Diğer tüketim malları (81, 82, 83, 85, 87, 88, 89 (-891))	3.419	7.594	8.965	6.317	5.294	5.253	7.794	19.852	21.680
(81) Sıhhi tesisat, ısıtma ve aydınlatma malzemeleri	612	1.159	1.700	839	323	1.229	1.494	10.363	6.460
(82) Mobilyalar	615	1.252	1.405	956	663	616	1.619	2.338	2.942
(83) Seyahat eşyası	11	19	30	14	32	19	12	32	234
(85) Ayakkabı	63	213	485	326	102	39	32	259	716
(87) Mesleki, bilimsel ölçü ve kontrol cihazları	204	197	243	610	357	142	183	320	416
(88, 89-(891)) Diğer tüketim malları	1.913	4.754	5.101	3.571	3.818	3.209	4.454	6.541	10.913
4- DİĞER ÜRÜNLER (9+891)	0	0	0	0	0	6.726	3.293	1.510	2.985

ALLEN'E GÖRE M.S. I - VII. YÜZYILLAR ARASINDA GÜRCİSTAN'IN TARİHİ COĞRAFYASI.
 (Marie Felicite Brosset, Gürcistan Tarihi, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi, Ankara, 2003, s. 473).

EK – 3

Türk-Sovyet ilişkilerini bozmaya matuf İngiliz Propagandası konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal'in Şark Cephesi Komutanlığına vermiş oldukları talimat.

30.11.36 (1920)

Hariciye Vekaleti : (853-474)

Şark Cephesi Kumandanlığına,

1 – Moskova telsiz istasyonunun İtilafçılarla anlaşmakta olduğumuza dair keşide ettiği telgraflardan bahis 29.11.36 tarihli 2 adet telgrafname-i Alileri alındı. Cevabımız ikinci maddededir. Mezkur maddenin Kazım ve Memduh Şevket Beylere en seri vasıtası ile isali musterhamdır. (İstirham olunur)

2 – Gümrü'de Türkiye sulh heyet-i Murahhasası reisi Kazım Karabekir Paşa'ya,

Bakü'de Türkiye Mümessili Memduh Şevket Bey'e

Tiflis'te Türkiye Mümessili Kazım Bey'e

Her taraftan gelen haberlerden anlaşıldığı veçhile İngilizler Bolşeviklerle bizim ve Alem-i İslamın arasını açmak için bilcümle vesaitte müracaat etmektedirler. Buna muvaffak oldukları takdirde her iki kitleyi ayrı ayrı ezebileceklerini ümit ediyorlar. Bu maksatla tasni' edilen şayılar meyanında İngilizler tarafından Azerbaycan'ın bize vaadedilmesine mukabil Kafkasya'da Bolşeviklere karşı cephe tesisini taahhüt etmiş olduğumuz ve buna mumasil daha birtakım eracif (uydurmalar) vardır. Deveran etmekte olan bu kabil rivayetleri derhal elinizdeki bilcümle vesaitten istifade ederek ve en kati bir lisanla tekzibe mezun ve memursunuz.

İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından ne doğrudan doğruya ne de İstanbul da mevki iktidara getirdikleri hükümet vasıtasıyla bize karşı hiçbir sulh teklifi vaki' olmamıştır. Bu kabil havadisleri çıkaranlar meskur hükümetlerin ücretli propagandacılarıdır. Bu şayiağalar belkide Adana'da Fransızların her sıkışınca dinlenmek ve yeni kuvvet celb etmek için vakit kazanmak arzusu ile mutareke talep etmelerinden ve bu maksatla birkaç kişiyi sahillerimize göndermelerinden neş'et etmektedir. Fakat bu kabil

teşebbüslerin cümlesine cevabımız sadece Fransızlar'ın memleketimizden çekip gitmelerini talep etmekten ibarettir. Diğer taraftan kendilerine Ankara Hükümeti'nin messil veya murahhası süsünü veren bizce tamamiyle meçhul bazı kişiler İstanbul'da İngiliz ve Fransız mehafili ile müzakerata girişip aralarında bir takım kararlar almaktadırlar. İş bu mükalematı mahareti malum olan İngiliz propagandısı her tarafa işae (yaymak) edip Ruslarla aramızı açmak için bu bir alet makamında kullanmak istiyor.

Mesele bundan ibaret olup Türk Milleti'nin kendi hayatına kasetmiş olan emperyalistlerle müştereken hareket edebileceği zannını birçok mehafile ilkaya muaffak olan İngiliz desiselerine hayret etmemek elden gelmez.

(Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile kaleme alınmıştır).

Batum Antlaşması (4 Haziran 1918)*

Doğu Anadolu'daki sürekli sınır değişiklikleri, Batum görüşmelerinde Gürcistan ile yapılan 4 Haziran 1918 tarihli antlaşmanın ikinci maddesine göre Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan sınırlarımız detaylandırılarak şu şekilde belirlenmiştir ;

“Sınır, Çolak (Çoruh) nehrinin Karadeniz’e dökülen yerden başlıyor ve Şavnabud dağına kadar 1877 savaşından önceki eski sınırla uygun düşüyor. Dağ tepelerinden geçerek Halhama ve Mepiskaro dağlarına ulaşıyor. Güneye çevrilerek Pirsagad dağı tepesinden ve Abastumana'nın 2 km. güneyinden geçiyor. Kuzey doğuya çevrilerek Karhuldağ dağına ulaşıyor. Oradan önce 5 km. kuzeydoğuya sonra güneydoğuya çevrilerek Gorkel denilen yere ulaşıyor ve Askur'dan 2 km güneyde Kür'ün ortasından geçerek Kayabaşı, Ortatavı, Karakaya dağ tepeleri hattıyla Molita manastırından geçerek Tapishorçka gölüne ulaşıyor. Doğru hatla gölün güney kısmı Osmanlı arazisinde kalıyor. Sonra sınır Tavkoteli dağına yetişiyor. Oradan güneye doğru Şavnabad, Karakuzu Samsor dağ tepelerinden geçerek doğuya çevrilip Devekıran dağ zincirinden geçip sonra güneye çevrilerek Açrıkanı, Başrıran, Nurrahman dağı arkasından güneye inerek dağ hattı ile Akbulak'tan 5 km. uzakta olan Aleksandropol-Tiflis şimendifer hattını keserek geçiyor. Sonra dağ hattı ile Hanvali denilen yere ulaşıyor. Oradan doğru hatla Alagöz'ün en yüksek tepesine yetişiyor. Oradan da doğru hatla Eçmiadzin'den 7 km batıda Eçmiadzin-Serderabad şosesini geçiyor, sonra 7 km mesafede şehrin çevresinden dolaşarak Aleksandropol-Culfa yolunu 10 km mesafelik bir paralellik çizerek Başkıaran denilen yerden 16 km. güneybatıda şimendifere giden yolu geçiyor. Oradan güneydoğuya çevrilerek Şagablu, Karakoç, Aşağı Çerakizi denilen yerlerle, Aşağı Karabağlar Köyünün de 1 Km yakınından geçiyor. Buradan başlayarak, Arpaçay nehir yatağı ile uygun düşüyor. Buradan Kayalu denilen yere ulaşarak Kay nehrinin kenarından geçerek Aktaban dağ tepesine ulaşıyor. Sonra Karaturna, Araci, Karaklin dağ tepelerini geçerek Beliançay su taksimi hattına ulaşarak nehir yatağı ile Aza denilen yerin güneyinden geçen Rus-İran sınır hattında Alicin denilen yere kavuşuyor.”

* BOA, Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR. HMŞ. İŞO) 106/8, İskender Yılmaz, *Gümri Antlaşması*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 4

Makine başında

Ankara
21,2,21
Gelişi 21'de
Saat 14.15

Doğu Cephesi Komutanlığına

Dün gece Gürcü Elçisi'ne bugün öğleden sonra 16.00'da kendisinden cevap alınmak üzere bir şifahi ultiatom verilmişti. Bundan dolayı haberleşmeye izin verilmesi önemle rica olunur. Bu ultiatom Ardahan ve Artvin kazalarının derhal terk edilmesinden ibarettir. Herhalde bu konuda bir saate kadar Tiflis'ten cevap alınması gerekir.

Dışişleri Bakanı
Ahmet Muhtar

Koleksiyon Adı : İstiklal Harbi

Klasör : 1117

Dosya : 1-(25)

Fihrist : 37-28

Açtım

Numara

Doğu Cephesi Komutanlığına

Ankara
8.3.1921
Gelişi 9.3.1921
Saat 3.10

Harp raporudur.
Makine başında cevabı beklenmektedir.
Geciktirilmesi sorumluluk gereğidir.
Saat 5'te Ankara Telgrafhanesine teslim olunmuştur.

1. Gürcistan Başbakanı Rojdonya tarafından 6.3.1921 tarihiyle Ankara temsilcisi (Budi) Midvan'a gönderilen telgrafta Ahıska, Ahılkelek ve Batum bölgelerinin vakit kaybetmeksizin işgal edilmesi teklif olunuyor. İşgal, asker kullanılması şeklinde olacak Gürcü yönetimi tamamıyla yerinde bırakılacak ve ancak işgalin kolaylıkla yapılması için Gürcü ordusu tarafından gereken yardım ve kolaylıklar gösterilecektir. Daha sonra Gürcü kuvvetleri cephelere ulaşacaklardır. Bu işgal, esas itibarıyla Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmesi durumunda ayrıntıları ayrıca bir sözleşme ile belirlenip sağlanacaktır. İşgal Gürcistan ve Kafkasların diğer tarafında kesin siyasi durumun belirlenmesine kadar devam edecektir.

2. Kafkasya Konfederasyonu oluşturulması konusunda Ankara ve Gürcistan hükümetleri ortak hareket edecek ve tedbirleri alacaklardır.

3. Bu iki konu hakkındaki şartlar vakit kaybetmeksizin iki taraf arasında kararlaştırılıp belirlenecektir.

4. Bu telgraf ve yarım saat önce çekilen Gürcü ordusunun silahlarının alınması hakkındaki şifre ile ilgili görüşlerinizin bu gece sonuna kadar gönderilmesini özellikle rica ederim. Bakanlar Kurulunca alınacak kararlardan önce fikrinizin bilinmesine kesin ihtiyaç vardır efendim.

9/10

Dışişleri Bakanı
Ahmet Muhtar

Koleksiyon Adı : İstiklal Harbi

Klasör : 1117

Dosya : 2-(26)

Fihrist : 12-5

Kars
10.3.1921

Genelkurmay Başkanlığına

1. Gürcü ordusunun Kızılordu karşısında tutunmasının mümkün olamayacağı anlaşıldı. Harbin pek süratle cereyan etmekte olması nedeniyle Gürcü ordusunun doğal olarak Batum'a çekilmesi ve bunu takiben Kızılordu'nun da siyasi teşebbüslere rağmen Batum livasına ve şehrine girmesi ihtimali şimdiden düşünülerek kesin kararın verilmesi çok önemlidir. Bakanlar Kurulu Batum'u işgal kararını bildiren talimatnamesinde böyle bir harekette Bolşeviklerin ilerlemelerini önleyecek şekilde tedbir alınmasının emredilmesine ve Ahıska'ya gelen Kızılordu Süvari Tümeninin Acara yoluyla Batum'a gitmesine, çarpışmadan kaçınmak şartıyla, muhalefet edilmesinin bildirilmesine nazaran Batum mıntukasında Bolşeviklerle savaşıacak müfrezemizin ne şekilde hareket etmelerinin gerektiğinin açıkça emir edilmesini rica ederim.

Kapadım 10.3.1921

Saat 21.00

Doğu Cephesi Komutanı

Kazım Karabekir

Koleksiyon Adı : İstiklal Harbi

Klasör : 1117

Dosya : 2-(26)

Fihrist : 8-8

Makine başında

Kars

13.3.1291
Saat 00.30

**Batum Mutasarrıfı Albay Kazım Beye
Çoruh Grubu Komutanlığına**

Dışişleri Bakanlığında bildirilen Bakanlar Kurulu kararı birinci maddede aynen yer almıştır.

1. Bakanlar Kurulu kararı aynen

2. Size bu telgrafın gelişinden itibaren Batum mutasarrıfı olarak Batum şehrinde Batum livası içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına ve bu talimat çerçevesinde göreve başlanmasını ve bütün liva içinde gereken hükümet memurlarının derhal ve vekaleten işe başlattırılmasını rica ederim.

3. Bolşevikler tarafından veya yerli Gürcüler tarafından Batum şehri ve livası dahilinde refkom (ihtilal kmitesi) teşkiline kesinlikle izin verilmemesi çok gerekli ve önemlidir.

4. Gürcü Hükümeti'yle birlikte İtilaf elçilerinin de memleketimiz dışında istedikleri bölgelere çıkarılmalarının kendilerine bildirilmesi.

5. Faaliyetleriniz hakkında zaman zaman bilgi verilmesini rica ederim.

6. Batum Mutasarrıfı Kazım Beye ve bilgi için Çoruh Grup Komutanlığına yazılmıştır.

Doğu Cephesi Komutanı

Kazım Karabekir

Koleksiyon Adı : İstiklal Harbi
Klasör : 1117
Dosya : 2-(26)
Fihrist : 19-4

T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'in Rus siyasetimizin esasları ve gayeleri konusunda Moskova sefaretimize irsal buyurdıkları 20 Kasım 1921 tarihli şifre talimat.

No : 3725

20.11.37 (1921)

Moskova Sefaretine,

14.10.37 Tarih ve 985 numaralı ve 993 numaralı ve 17 Teşrinievvel 37 tarihli ve 18 Teşrinievvel tarihli ve 998 numaralı şifrelere cevaptır.

Rus siyasetimizin hututu esasiyesi ve bu babta takip olunacak gayeler şunlardır:

1 – Ruslardan mümkün mertebe çok silah ve para almak

2 – Kendilerini dostluğumuzdan şüpheye düşürmemek ve istikbalimizi Rusya ve Şark akvamıyla müştereken harekette gördüğümüzü anlatmak, buna binaen son Fransız İtilafında, Ruslarla sair Sovyet Cumhuriyetlerini alakadar edecek hiçbir maddenin bulunmadığını tekrar ve tekrar temin buyurabilirsiniz.

3 – Misak-ı Millimizden musır olduğumuzu ve bunun Rusya'nın dahi menafiline tevafuk eylediğinden kendilerinden kafi derece de muavenet beklemekte haklı olduğumuzu anlatmak. Misak-ı Millimizi Garbta tanıtmaktan vazgeçmeyeceğimizi ve bu hususta Rusya'dan lazım gelen muaveneti istihsal edemezsek, başkalarına dahi müracaat edeceğimizi ihsas eylemek.

4 – İngiliz Ticaret Mümessili ile temasınız olduğu taktirde, Misak-ı Milli esasatı dairesinde sulha amade olduğumuzu ve bunun İngiltere'nin bilmesi lazım geldiğini kendisine söylemek.

5 – İngiltereyle işbu esasat dairesinde bir anlaşmaya zemin olmak üzere Rus Hükümeti tavassut etmeyi ister ise bunu kabul edebileceğimizi icabında Rus ricaline anlatmak.

6 – Ledelhace mukavemetimizin amil-i aslisinin kendimizde bulunduğunu evvela kendi azmimiz saniyen alem-i İslam'ın teveccühü olduğunu ve Rus ihtilalini bu hususta o kadar mühim bir mevki tutmadığını İngiliz mümessiline ihsas eylemek. (Bu maddenin üstü çizilmiştir.)

HARİKA
Floor Polish «Liquid»
Yer Cilası «Mayıs»
Paris, Moskva, Leningrad ve
Londra'da
A. G. L. O. - S. A. K. S. O. N.
Dünyanın her tarafında ve 50'den
fazlasına 120'den fazla satış
noktası bulunmaktadır.
Genel satıcı: «Gazeteciler»
Gözetici Sokakı, 34.

Cumhuriyet

22 inci yıl Sayı: 7665

KURUCUSU: TUNLUS NADİ
Yayıncı: TUNLUS NADİ
Telif hakları: Özgür Sanatçıları Birliği
Tarih: 21 Aralık 1945

LONDRA BAR
PEK YAKINDA

Mecliste Rus İstekleri Meselesi Görüşüldü

“Boğazlar Milletimizin Boğazı, Kars yaylası belkemiğidir, Dış İşleri Bakanımızın Meclise verdiği izahat

“Kimseden birşey istemiyen ve kimseye bir şey vermeyecek olan milli politikamızı daima takip edeceğiz,”

Basın hürriyeti

Kısa Millet Meclisinde Basın ve Tiyatro Komisyonu Başkanı M. Kemal Atatürk, basın hürriyeti hakkında 20 saat süreyle konuşarak, basın hürriyeti milletimizin temel hakkı olduğunu, bu hakkın korunması için her türlü önlemin alınması gerektiğini belirtti. Atatürk, basın hürriyetinin, milletimizin ilerlemesi için vazgeçilmez olduğunu, bu hakkın ihlali ise milletimizin geleceğine tehlike oluşturacağını söyledi.

Hasan Saka dün: «Türk - Rus dostluğunu tazeleyip takviye etmeğe daima hazırız» dedi

Hasan Saka Genel Kurul Başkanı

Meclisten orduya selâm

Dün Milli Savunma Bakanlığı bütçesi de müzakere edildi

Milli Savunma Bakanı A. İzzet Arslan

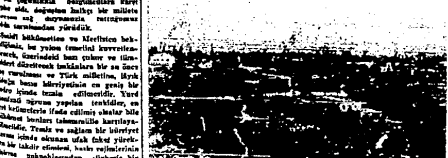
Moskova konferansı

Rusya, dünyanın üç büyüklerce idaresinde ısrar ediyor

Moskova, görüşmelerin dostane bir hava içinde cereyan ettiğini bildiriyor

Vanda depremin yaptığı tahribat

Şehirde oturulacak ev kalmadığından 9683 kişi açığa kaldı

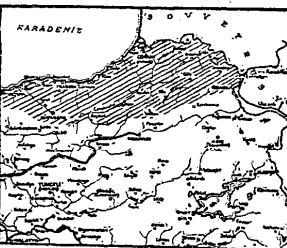

NADİR NADİ

Soğuk Bir Şaka!

İki Gürcü profesörü Giresuna kadar bütün kuzey doğu Anadolunun Gürcüstanı ilhakını istiyorlar

Yazdıkları makale tekmil Sovyet gazetelerinde neşredildi, hattâ tercümesi Moskoda bulunan İngiliz ve Amerikan Dış İşleri Bakanlarına da verildi

Londra 20 (BBC) — Ruslar bütün Gürcüstanı ilhakını istiyorlar. Sovyet hükümeti Moskova'da Prof. Çavuşev ile Prof. İsmailov'un bir makalesini okudu. Makalede Gürcüstanın Sovyetler Birliği'ne ilhak edilmesi isteniyor. Makalede Gürcüstanın Sovyetler Birliği'ne ilhak edilmesi isteniyor. Makalede Gürcüstanın Sovyetler Birliği'ne ilhak edilmesi isteniyor.

Boğazlar meselesi konferansı

Moskova 20 (TASS) — Ruslar boğazlar meselesi hakkında konferans düzenledi.

Mecliste Adalet ve iç işleri bütçeleri

Dün kabul edilen bütçeler münasebetle sorulan suallerle Bakanların cevabları

Hastanelerimizde acıklı manzaralar

Kimsesiz kadınların doğurdıkları çocukları mazeretle öldürdükleri, gazete kâğıdlarına sarılıyor

İstanbul hastanelerinde, bir gün önce doğmuş çocukların, birtakım doktorların emriyle öldürüldüğüne dair haberler çıktı. Hastanelerdeki bu vahşet, toplumun dikkatini çekti.

Nahas Paşanın "Cumhuriyet" e beyanatu

Vefat Lideri Mısır hükümetini ve Arab Birliğini şiddetle tenkid ediyor

Washington 20 (AP) — Amerikan Dış İşleri Bakanlığı bugün Nakas Paşanın beyanını yayınladı. Nakas Paşa, Mısır hükümetini ve Arab Birliğini şiddetle tenkid etti.

Cavadaki harb ve Amerika

Washington 20 (AP) — Amerikan Dış İşleri Bakanlığı bugün Cavadaki harbun durumunu açıkladı. Harb, Amerika için büyük bir tehdit oluşturuyor.

Abdullah Saki Tarzovic — Çare bulan oldu bu yazarın. Mahdinin Baba Para — Pele yakın oldu dâîl bopye...

Parliamentary Assembly
Assemblée parlementaire

Resolution 1415 (2005)¹

Honouring of obligations and commitments by Georgia

-
1. A year after coming into power, the new Georgian authorities continue to demonstrate an unyielding resolve to carry out far-reaching political, legal, social and economic reforms. They continue to enjoy the broad support of the general public and the international community. The authorities' achievements so far, in particular the peaceful reintegration of Adjara, are positive developments, but the authorities should maintain, and even accelerate, the pace of reforms in accordance with Council of Europe standards and principles. The Parliamentary Assembly welcomes the progress the Georgian authorities have made in the fight against corruption, the reform of police forces and the protection of religious freedom. It also welcomes the election of the new ombudsman; the creation of civil monitoring groups at police stations throughout the country; the harmonisation of media legislation with Council of Europe standards; the full decriminalisation of libel; and the steps taken to transform state television into a public broadcasting service.
 2. The government's efforts to carry out reforms are conducted against the background of persisting instability in South Ossetia and Abkhazia. The co-rapporteurs fully understand the problems the authorities are facing because of the unresolved conflicts with the two breakaway regions. They urge the Georgian leadership to maintain their restrained approach and continue to seek a peaceful political solution. At the same time, it is essential to preserve the momentum of political and economic reforms. A successful, open, tolerant and democratic Georgia is the best asset in the efforts to peacefully resolve the confrontation with the present South Ossetian and Abkhaz regimes and restore the country's territorial integrity.
 3. In this regard, the Assembly is encouraged by President Saakashvili's initiative to propose a peace plan for the two breakaway regions. It calls on the Georgian authorities

Parliamentary Assembly
Assemblée parlementaire

The situation of the deported Meskhetian population

Doc. 10451

4 February 2005

Report

Committee on Migration, Refugees and Population

Rapporteur: Mrs Ruth-Gaby Vermot-Mangold, Switzerland, Socialist Group

For debate in the Standing Committee — see Rule 15 of the Rules of Procedure

Summary

Meskhetian Turks were deported in 1944 from their homeland in Southwest Georgia to Central Asia by the Soviet regime. After an outbreak of violence and riots in 1989, which included attacks against Meskhetian Turks in the Ferghana Valley in Uzbekistan, over 70 000 Meskhetian Turks left Uzbekistan and live today dispersed in several countries: the Russian Federation, Ukraine, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Azerbaijan, Georgia and Turkey.

The present situation of the Meskhetian population living in the Krasnodar region of the Russian Federation raises a special concern of the international community. Considering their stay as temporary, the local authorities refused to grant them permanent residence registration, the so-called "propiska". Due to the officials' unlawful refusal to grant propiska and later to recognize the people as Russian citizens, the Meskhetian Turks in Krasnodar remain in legal limbo. They are deprived of basic civil, political, economic and social rights.

The return of Meskhetian Turks to Georgia is hampered by the delay in the fulfilment by Georgia of the commitment undertaken upon its accession to the Council of Europe, to adopt a legal framework permitting repatriation and integration of Meshketian Turks.

In its resolution, the Parliamentary Assembly calls on the Governments of the Russian Federation and Georgia to take urgent measures to improve the situation of the Meskhetian population and to create conditions for an early and sustainable repatriation of those Meskhetian Turks who wish to return to their native region.

Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü veİskanına Dair Kanun

Kanun Numarası : 3835

Kabul Tarihi : 02/07/1992

Yayımlandığı R.Gazete Tarih : 11/07/1992

Sayı: 21281

Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 31 Sayfa:

Madde 1.- Eski Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetlerde dağınık halde yaşayan ve "Ahıska" Türkleri olarak adlandırılan soydaşlarımızdan Türkiye'ye gelmek isteyenler, en zor durumda bulunanlardan başlamak üzere, Bakanlar Kurulunca belirlenecek yıllık sayıyı aşmamak kaydıyla, serbest veya iskanlı göçmen olarak kabul olunabilirler. Bunların kabulleri ve iskanları, bu Kanun ile 2510 sayılı İskan Kanunu hükümlerine göre yapılır.

Gayrimenkul verilerek yapılacak iskanda vali ve kaymakamlar temlikle yetkilidir. Temlik cetvelinde, ailenin bütün fertleri eşit hisselerde belirtilir ve tapuya da temlikteki gibi tescil edilir.

Madde 2.- 3 üncü maddede belirtilen görevleri yapmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir Bakanın koordinatörlüğünde; İçişleri, Dışişleri, Maliye ve Gümrük, Milli Eğitim, Bayındırlık ve İskan, Sağlık, Ulaştırma, Tarım ve Köy İşleri, Orman Bakanlıkları, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığı ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu yetkililerinden oluşan bir üst komisyon kurulur.(1) Üst komisyona bağlı olarak, Başbakanın görevlendireceği Bakanlıkca belirlenen illerde valinin veya görevlendireceği kişinin başkanlığında ve konunun özelliği dikkate alınarak birinci fıkrada yazılı bakanlıkların ve kuruluşların o ildeki şube ve kurum başkanlarının iştirak edeceği alt komisyonlar kurulur. İllerde kurulacak alt komisyonlar, üst komisyonun vereceği görevleri yapar.(1)

Madde 3.- Üst komisyonun görevleri şunlardır :

- a) Türkiye'ye göçmen olarak gelecek Ahıska Türklerinin kabul şartlarını,geçici ve kati iskan yerlerini belirlemek,
- b)Yerleştirme ve İskan programlarını hazırlamak,

- c) Göçmenleri üretici duruma getirmek için gerekli tedbirleri almak,
- d) Ahıska Türklerinden Türkiye'ye gelmek isteyenleri tespit ve buldukları yerler ile Türkiye'ye hareket edecekleri bölgelerden toplanmalarını temin etmek, hareket sırasında iaşe, ibate ve sağlık konularında yapılacak işlemleri planlamak, buldukları yer ülke yetkilileri ile koordinasyonu sağlayacak ön heyet oluşturmak,
- e) Ön heyetin yapacağı giderler ile göçmenlerin buldukları yerlerden nakil, barındırma ve iskan masrafları için sağlanan ödeneğin miktarını belirlemek,
- f) Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunca verilecek diğer görevleri yapmak. Üst komisyonun kararları görevli Bakanın onayı ile kesinleşir.(1)

Madde 4.- Göçmenlerin kendilerine ait zati ve ev eşyalarının tamamı ile mülkiyetinin kendilerine ait olduğu belgelenen her türlü eşya ve damızlık hayvan, bir defada Türkiye'ye getirilmek koşuluyla her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır.

Madde 5.- Göçmenlerin nakil ve iskan masrafları ile diğer giderleri için gerekli ödenekler öncelikle sağlanır. Bu ihtiyaçları karşılamak için, ilgili bakanlık ve kuruluş bütçelerinde mevcut veya yeniden açılacak tertiplere Maliye ve Gümrük Bakanlığı bütçesinin ilgili tertiplerinden aktarma veya Kızılay'a ödeme yapmaya ve bunlarla ilgili diğer işlemleri yürütmeye, üst komisyonun alacağı kararlar doğrultusunda Maliye ve Gümrük Bakanlığı yetkilidir.

Madde 6.- Gerek Türkiye'de iskan edilecek ve gerekse Türkiye dışında, eski Sovyetler hudutları dahilinde halen buldukları yeni devletlerde kalacak "Ahıska" Türklerinden Bakanlar Kurulunca tespit edileceklere çifte vatandaşlık statüsü sağlanır.

Madde 7.- Bu Kanun yayımı tarihinde (11 Temmuz 1992) yürürlüğe girer.

Madde 8.- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

(1) 31.8.1996 tarih ve 4184 sayılı Kanununun 2. maddesiyle, bu fıkralarda geçen "Devlet Bakanının" ibareleri "Bakanın"; "Devlet Bakanlığınca" ibaresi ise "Başbakanın görevlendireceği Bakanlıkca" olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

**AGİT DAİMİ KONSEYİ KARARI NO. 334, PERMANENT COUNCIL
DECISION NO. 334, 15 ARALIK 1999.**

**Organization for Security and Co-operation in Europe
Permanent Council**

PC.DEC/334
15 December 1999

Original: ENGLISH

262nd Plenary Meeting

PC Journal No. 262, Agenda item 4

DECISION No. 334

Following the request of the Government of Georgia and in order to observe and report on movement across the border between Georgia and the Chechen Republic of the Russian Federation, both by vehicle and on foot, the Permanent Council decides to:

- Expand the mandate of the OSCE Mission to Georgia to include such border monitoring;
- Increase the size of the present Mission by up to 20 international personnel;
- Task the Secretary General to work out resource implications and to prepare a budget.

Recalling its Decision No. 182 of 17 July 1997 concerning the establishment and related modalities of a Contingency Fund and taking account of the cost estimate circulated by the Secretary General (attached to this decision), and pending the early adoption of a budget in accordance with established procedures, the Permanent Council authorizes the release of EUR 250,000 from the Contingency Fund to finance the initial activities related to this decision.

The OSCE monitors will be unarmed and will have no enforcement responsibilities. They will act with full respect for the sovereignty of the Georgian authorities on their borders, without taking over any of their responsibilities. The Georgian Government has given assurances that it will provide security for the OSCE border monitors and ensure their freedom of movement. The Permanent Council considers these assurances to be an indispensable element of the present decision.

The Permanent Council tasks the OSCE Mission to Georgia to explore further the situation in the border area with a view to implementing this decision at a time and in a way which meet the security requirements of the Mission and allows the Mission to carry out this new task in an effective way. This implementation will take place following broad consultations.

The Permanent Council will revert to this matter in January 2000 in order to review the initial implementation of this decision and take further decisions which may be required. This border monitoring operation will be established for an initial period until 30 April 2000.

PC.DEC/334
15 December 1999
Annex

Cost estimate for 30 days
OSCE Mission to Georgia border monitoring
Exploratory phase

<u>Major Cost Categories</u>	<u>EUR</u>	<u>Breakdown</u> <u>No.</u>
A. Staff costs	1,236	1
B. Board and lodging	21,117	2
C. Travel costs	6,315	3
D. Other services and utilities	32,888	4
E. Investment costs	28,895	5
F. Supplies	<u>1,200</u>	6
TOTAL FOR OSCE MISSION TO GEORGIA BORDER MONITORING	<u>91,651</u>	
International Mission members		3
Local staff		0
Vehicles		0

Cost Estimate for 30 days
OSCE Mission to Georgia Border Monitoring
Exploratory Phase (Continued)

<u>Individual Cost Items</u>	<u>Monthly/unit</u> <u>Cost (EUR)</u>	<u>No. of</u> <u>Units</u>	<u>EUR Breakdown</u>	<u>No.</u>
A. Staff costs				
War Risk Insurance: GBP 120 per int. MM py	15.9	3	48	
Hazard pay: EUR 33 per MM pd	396.0	3	<u>1,188</u>	
		Total	1,236	1
B. Board and lodging				
Board and lodging for 3 int. Mission members USD 237 pd	7,038.9	3	<u>21,117</u>	
		Total	21,117	2
C. Travel costs				
Tickets VIE-TBI-VIE (EUR 1,600)		3	4,800	
TSA Vienna for 3 days (USD 170)		3	<u>1,515</u>	
		Total	6,315	3
D. Services and utilities				
Helicopter operations (3 x week, 6 hours/week) USD 1,300/Flt hour			30,888	
Communication			<u>2,000</u>	
		Total	32,888	4
E. Investment costs				
Communication equipment:				
SAT phones	3,800.0	4	15,200	
Mobile SAT phones (Iridium)	3,465.0	3	10,395	
Other equipment:				
Arctic clothes, set	600.0	3	1,800	
Bullet proof vest	500.0	3	<u>1,500</u>	
		Total	28,895	5
F. Supplies				
Other supplies	1,200.0	1	<u>1,200</u>	
		Total	1,200	6
TOTAL FOR OSCE MISSION TO GEORGIA BORDER MONITORING			91,651	

Kabali AGİT Sınır Gözlem Üssü'nden elektronik ortamda gönderilen orijinal günlük gözlem raporudur (17 Mart 2004 tarihli raporun tercümesidir).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

Gürcistan Misyonu – Sınır Gözetleme Operasyonu

Kime:	Sınır Gözetleme Operasyon Karargahına - BMO-GE@osce.org AGİT Misyonu Gürcistan - PM-GE@osce.org
From:	Kabali Gözetleme Üssü
Konu:	<i>Günlük Harekat Durum Raporu 17 Mart 2004</i>
Saat:	2004 03 17 2200
Gönderen:	Lajos VERBA, Tim Lideri Vekili

1. Genel Güvenlik Durumu

24 Saatlik dönemde güvenlik durumu sakindir. Şüpheli bir durum gözlenmemiş, rapor edilmemiştir.

2. Son 24 Saatte Devriye Faaliyetleri

HK	Görevliler	Bölge	Yöntem
1000 – 1300	Kamil USUN Kristoph HERBST Dr. Kakha KOBAKHIDZE 4 Gürcü Sözleşmeli Asker	HKS	HG
İzlenimler	HK 12.00 de yetersiz görüş nedeniyle iptal edilmiştir.		

KD	Görevliler	Bölge	Yöntem
1400-1700	Kamil USUN Kristoph HERBST Dr. Kakha MTAVRISHVILI 4 Gürcü Sözleşmeli Asker	S,T,W	SP
İzlenimler	Yeni kar yağışı S ve T yollarını kapamıştır. Bu bölgemizdeki üçüncü kar yağışıdır. Öğlene doğru hava açarak gözetleme için olanak sağlamıştır.		

Keşif sonuçları: İzlenimlere bakınız.

3. Müteakip 24 saatte keşif faaliyetleri

KD	Görevliler	Bölge	Yöntem
1430-1730	Aleksey KALAUSHIN Valeri GERGOV 1 Doktor 4 Gürcü Sözleşmeli Asker	S,V, W	SP

(Type*: **KD** – Kısa Devriye, **UD** – Uzun Devriye, **GGP** – Gece Gözetleme Postası, **TGP** – Tek Gecelik Gözetleme, **SDGP** – Sabit Dağ Gözetleme Postası, **HK** – Hava keşfi, **KU** – Keşif Uçuşu, **Hİ**–Helikopter İndirme)

4. Üste bulunan Sınır Gözlemcileri (isim ve üste kalma sürelerine göre)

#	İsim	Üsse geliş tarihi	Açıklama
1.	<i>Yury BALYKO</i>	26/02/2004	AGİT Sınır Gözlemcisi
2.	<i>Lajos VERBA</i>	04/03/2004	AGİT Sınır Gözlemcisi (TLV)
3.	<i>Kamil USUN</i>	11/03/2004	AGİT Sınır Gözlemcisi (TLV)
4.	<i>Kristoph HERBST</i>	11/03/2004	AGİT Sınır Gözlemcisi

TLV -Tim Lider Vekili

5. Destek Personeli (isim ve üste kalma sürelerine göre)

#	İsim	Üsse geliş tarihi	Açıklama
1.	<i>Dr. Kakha KOBAKHIDZE</i>	29/02/2004	<i>Doktor</i>
2.	<i>Dr. Kakha MTAVRISHVILI</i>	26/02/2004	<i>Doktor</i>
3.	<i>Natalie GELASHVILI</i>	<i>Yerli</i>	<i>Aşçı</i>
4.	<i>Malkhaz GELASHVILI</i>	<i>Yerli</i>	<i>Tamirci</i>

6. Güvenlik Müfrezesi

#	Görevde	Keşifte	Yakın Emniyet	İhtiyat
1.	12	8	4	27

7. Diğer hususlar

Bugün Tiflis'ten gelen iki tamirci üsteki jeneratörlerin kontrol ve bakımını yaptılar.

BİTTİ

AGİT SINIR GÖZLEMCİLERİ FAALİYETLERİ FOTOĞRAFLARI

(Büyük Kafkas Dağları'nda sınır gözetleme görevi almış sınır gözlem postasının görev yerine helikopterle intikali).

(Gözetleme yerinde tesislerin kurulmuş durumdaki hali. Önde el yüz yıkama yeri, arkada personel çadırları, mavi naylon örtü dinleme yeridir).

(Bölge motorlu keşfinde kullanılan UAZ marka arazi aracıyla yapılan bir araçlı keşif faaliyeti).

(Kabali kasabası Sınır Gözetleme Üssü, iki katlı bina kiralanarak üs haline getirilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

1965 Yılında İstanbul'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi İstanbul'da tamamladıktan sonra 1983 yılında Kara Harp Okulu'na girip, 1987 yılında İstihkam subayı olarak mezun oldum. Sırasıyla İstanbul, Siirt, Kıbrıs, İstanbul, İzmir'de görev yaptıktan sonra 2002 yılında Elazığ'a atandım. ABD'de 1999 yılında askeri sınıf ihtisas kursuna katıldım, 2001 yılında Saraybosna'da Barış Gücü'nde görev aldım, 2002 yılında İngiltere'de Afet Yönetim Kursu'na katıldım, 2003 - 2004 yıllarında Gürcistan'da sınır gözlemcisi olarak bulundum. 2004 Yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladım. Halen 8nci Kolordu Komutanlığı'nda görev yapmaktayım. Evli ve iki çocuk babası olup, ileri seviyede İngilizce, iyi seviyede Rusça bilmekteyim.

Kamil Murat UŞUN